॥ ओरम् ॥

वैद्यक चिकित्सासार

(उत्तरार्ध)

इदमागमसिद्धत्वात् प्रत्यक्षफलदर्शनात् ।
मंत्रवत्संप्रयोक्तव्यं न मीमांस्यंकथंचन् ॥

લખનાર :

વૈદ્ય ગોપાલજી કુંવરજી ઠક્કુર

સંપાદક: " આરોગ્યસિન્ધુ "

વૈદ્યકચિકિત્સાસારપૂર્વાર્ધ, વૈદ્યકચિકિત્સાપદ્ધતિ, રસાયનસારસંગ્રહ, બાલચિકિત્સા, સ્ત્રીરોગચિકિત્સા, અનુભૂતપ્રયોગાવલી, આસવારિષ્ટવિજ્ઞાન, પથ્યાપથ્યવિજ્ઞાન, મકરધ્વજરહસ્ય, કુપીપકવરસાયન, ઉપયોગીપેટંટદવાઓ, ભાજીપાલો અને મરીમશાલો, આયુર્વેદિક પ્રીસ્ક્રીપશન વગેરેના કર્તા.

માલેક :

ધી સિન્ધ આયુર્વેદિક ફાર્મસી (રજીસ્ટર્ડ)

કરાચી, - મુંબઇ, - અમદાવાદ.

આવૃતિ પહેલી] પ્રત ૧૦૦૦ [ઓગષ્ટ ૧૯૩૬

કિંમત રૂપીયા ત્રણ.

અર્પણપત્ર

વૈદ્યરાજ પં. સદાનંદકાકા વસઈકર

પ્રાણાચાર્ય.

વૈદ્યકના નવા સાહિત્ય પ્રત્યે આપને શોખ છે અને તેમાં પણ આપને મ્હારા તરફથી પ્રગટ થએલાં કેટલાંક પુસ્તકો ઠીક પસંદ પડયા છે એ જ્યારે મેં આપની પાસેથી હકીકત જાણી ત્યારે મ્હેં વૈદ્યકચિકિત્સાસારઉત્તરાર્ધ પ્રગટ કરવાની ઇચ્છા બતાવી અને તેમાં ખુલ્લા પ્રયોગો માટે માગણી કરી, જે આપે સ્વીકારી લીધી અને ઉદારતાથી આપનું અમૂલ્ય ઔષધી પ્રયોગોનું સાહિત્ય તે માટે ખુલ્લું કરી ઉત્તમોત્તમ રત્નરૂપ પ્રયોગો આ પુસ્તકમાં લેવા માટે છુટ આપી એ આપના ઉદાર સ્વભાવને તથા આપના જ્ઞાન અને ઉચ્ચ ભાવનાને સ્મરણરૂપ રાખવા આ મ્હારી એક નવીન કૃતિ જેમાં આપનો પણ કંઇક હિસ્સો છે તે વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર (ઉત્તરાર્ધ) આપના ચરણોમાં અર્પણ કરી આનંદ માનું છું.

આપનો સદાનો મિત્ર,

ગોપાલજી કુંવરજી ઠક્કુર

નાં પ્રણામ સ્વીકારશો.

શ્રી. વૈદ્યરાજ સદાનંદકાકા વસઇકરનો પ

મૂળ વસઇના રહીશ પરંતુ હાલમાં ૨૮ વર્ષથી મુંબઇ
તથા જેઓ કોઇપણ પ્રકારનું અભિમાન રાખ્યા સિવાય
ખરા હૃદયથી સેવા કરી રહ્યા છે એવા એક વિદ્વાન વૈદ્યરાજનો
પરિચય આપતાં આનંદ થાય છે.

એમનું નામ વૈદ્યરાજ સદાનંદકાકા વસઇકર છે લોકો એમને
તરીકે સારી રીતે જાણે છે, હાલમાં તેમની ઉમર ૫૩
અને મુબઇમા ૨૮ વર્ષથી સ્થાપી રહી અનેક ગરીબ તથા
ચિકિત્સા કરી સારી નામના મેળવેલી છે. અનેક ગૃહસ્થોન
યાને ફેમીલીડોકટરનું કામ પણ તેઓ અનેક વર્ષોથી કરી રહ્યા
વર્ષાસનનો લાભ હજીપણ મેળવે છે, ગરીબ દરદીઓ પાસે
કંઇપણ બદલામાં રકમ લેતા નથી પરંતુ મફતમાં દવા આપે
તેમની નામના ગિરગામ, કાંદાવાડીના પ્રખ્યાત લતામાં ખુબ
સારા ચિકિત્સક હોવા ઉપરાત તેમને રસ, રસાયન તેમજ કુપી
સારો શોખ છે. તેમણે જુદાજુદા વિષયોપર ઘણીવાર મરાઠી
લેખો પણ આપેલા છે એટલુંજ નહિં પણ પોતાનો અનુભવ,
અત્યારે લખી રહેલા છે, વળી એમને ત્યા અભ્યાસ કે અનુભ
જે વિદ્યાર્થીઓ આવે છે તેમને કંઈપણ ભેદભાવ વગર વૈ
અનુભવ સાથે આપે છે અત્યારે પણ એમની પાસેથી શીખી
વિદ્યાર્થીઓ સારી રીતે પ્રેકટીસ કરી રહ્યા છે.

સાચી સલાહ માટે એમને ત્યા અનેક ગૃહસ્થો વારવાર
અને તેમને એમની મુલાકાતથી સારો સતોષ થાય છે.

દવાઓ બનાવવામા અને ખાસ કરી રસાયનોમા તેમણે
ક્રિયાકર્મ કરી સારો અનુભવ મેળવેલો છે. એમના કુટુંબમાં
વૈદ્યકનો ધંધો ચાલતો આવેલો છે, એટલુંજ નહિં પણ તેમ
વસઇના રાજ્યકર્તા પેશ્વાઇ રાજકુટુંબના રાજ્યવૈદ્ય તરીકે અને
ચિકિત્સા કરી છે અને અત્યારસુધી તેઓને આપેલી બક્ષીસ

ખેતી કરી સારો લાભ મેળવે છે. એમના રહેવાના રાજશાહી મકાનો અત્યારે પણ વસઈમાં મોજુદ છે. એમના નાનાભાઈ વસઈમાં એક સારા વૈદ્ય તરીકે કામ કરી રહેલા અમોએ વસઈના વૈદ્યસંમેલન પ્રસંગે જોયેલા છે અને તેઓ પણ એક મળતાવડા સ્વભાવના ઉત્સાહી વૈદ્યરાજ છે.

મુંબઈની મહારાષ્ટ્રીય આયુર્વેદ વિદ્યાલયની કાર્યકારિણી સભાના તેઓશ્રી અધ્યક્ષ છે અને આવી પ્રવૃત્તિમાં તેઓ દર્શથી ભાગ લે છે. તેમના ઉચ્ચ જ્ઞાનને લીધે તેમને મુંબઈની પ્રભુરામ આયુર્વેદિક કૉલેજ અને ડૉ. પોદાર યુનીવર્સીટી બોર્ડ આયુર્વેદ તરફથી થયા બે વર્ષ પહેલાં આચાર્યની માનદ્ પદવી મળેલી છે. વનસ્પતિ બાબત તેમને બહુ શોખ છે અને તેઓ અનેક વનસ્પતિને સારી પેઠે ઓળખે છે તે સાથે વનસ્પતિની બનાવટોમાં ક્વાથ અને ઘુટીઘુટી દવાઓ વાપરી અનેક કેસોમાં સારો યશ મેળવેલ છે એટલે કે તેમને વનસ્પતિના ગુણદોષ બાબત સારો અનુભવ અને વિશ્વાસ છે.

આવા એક વિદ્વાન અને સેવાભાવી તથા ઉદારદિલના વૈદ્યરાજનો અહિં પરિચય આપતાં અમને આનંદ થાય છે તે સાથે વળી [illegible] લાગે છે કે **આ વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર ઉતારાનું** [illegible] અનુભવી સલાહનો અમોને પુરે હાથે લાભ [illegible] તેમ નથી. એમની [illegible] તેઓ વાપરી [illegible] આ પુસ્તકમાં જુદાજુદા પ્રકરણોમાં [illegible] આ પરિચય મંદિર [illegible] આશ્રમથી [illegible] ભાગ [illegible] છે. [illegible] તેમનો પરિ[illegible]

પ્રસ્તાવના

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર પૂર્વાર્ધની બીજી આવૃતિ આજથી વર્ષ પૂર્વે જ્યારે પ્રગટ થઇ ત્યારે પ્રસ્તાવનામાં અમોએ ઉ કરેલો કે બનતી ત્વરાએ વૈદ્યક ચિકિત્સાસારનો ઉત્તરાર્ધ પ્રગટ તૈયારી કરી લેશું. આજે બરાબર એ વાતને ચાર વર્ષ પુરાં થા અને વૈદ્યક ચિકિત્સાસારનો ઉત્તરાર્ધ હવે તૈયાર થઇ છપાઇ પુરો આવેલ છે.

પરમાત્માની કૃપા વગર કોઈપણ કાર્ય થઇ શકતું મનુષ્યની ધારણા તો ખુબ હોય છે પણ ઇશ્વરની આજ્ઞા હોય કાર્ય પાર પડે છે, વૈદ્યક ચિકિત્સાસારનો ઉત્તરાર્ધ પ્રગટ ક ઘણીજ ઉતાવળે મરજી હતી અને એ મરજીમાં અમારા શુ ગ્રાહકો અને મિત્રોનો પૂર્ણ સાથ હતો, તેઓ વારંવાર એ પુસ માગણી પણ કરી રહ્યા હતા, પણ આવા પુસ્તકની તૈયારી યોગ્ય સમય તથા પુરતી સામગ્રી હોય તોજ કામ પુરૂં થઈ શ વગર એ કામ કરી લેવું બહુજ કઠણ છે અને તેતો કામ કર ખરી મુશ્કેલીનો અનુભવ સમજી શકે તેમ છે, છતાં પણ ઇષ્ટ સમય, સંયોગ અને સાધનની અનુકુળતા થતાં જરાપણ વિલં વગર આ પુસ્તક તૈયાર કરી આપ ભાઇઓના ચરણમાં રજુ ખુબ આનંદ થાય છે, કેમકે જે વસ્તુની લોકોએ કદર કરી છે જે વસ્તુની રોજને રોજ માગણી થયા કરે તે વસ્તુ તૈયાર લેખકને આનંદ થાય એ સ્વાભાવિક વસ્તુ છે.

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર એ નામ પ્રમાણે ગુણ ધરાવનાર જેવોજ આ ઉત્તરાર્ધ તૈયાર કરવામાં અમોએ જરાપણ મહે

કચાશ રાખી નથી પણ પાંચસોનેએક સારા પ્રયોગો ભેગા કરી લેવા એ કંઇ સરળ વસ્તુ તો નજ હતી, એને માટેનો ચાર–પાંચ વર્ષનું તપ કરવું પડ્યું છે. એટલુંજ નહિ પણ તેમાં પોતાનો, પોતાના મિત્રોનો તથા અનેક હિંદી વૈદ્યકમાસિકપત્રોના ખાસ અંકોનો અને મુરબ્બી વૈદ્યરાજોના ખાનગી સાહિત્યનો આશરો લેવો પડેલ છે ને તે વગર આ ઉત્તરાર્ધ પ્રગટ કરવાનું નજ બની શકે! આવા જેવા સંગ્રહમાં આ સર્વ સદ્ભાવનાની જરૂર પડે છે ને તે મેળવ્યા બાદ તે સદ્ભાવનામાંથી સરસ વસ્તુ–સિદ્ધવસ્તુ પસંદ કરી આ નામ તથા આ ગ્રન્થને લાયક હોય તેજ વસ્તુ આમાં લઈ લેવી એ કામ કેમ? હતું. તે બરાબર ખુબ કાળજી રાખીને કરેલ છે એટલે કે આ ગ્રન્થમાં આપેલા તમામ પ્રયોગો અમારા પોતાના અજમાવેલ નહિ હોય તો પણ [illegible] પ્રાચીન [illegible] અનુભવ [illegible] પ્રાચિનશાસ્ત્રોના પણ વખાણેલા [illegible] [illegible] –અનુભવ [illegible]

[illegible]

જરાપણુ લોભ કરવામાં આવ્યો નથી, સારા નવા ટાઇપ, ઉત્તમ જાતની પ્રીન્ટીંગ ઇન્ક તેમજ સ્વદેશી જાડા એન્ટીક કાગળ અને સુંદર પાકું બાઇન્ડીંગ કરવાનો પૂર્ણ પ્રબંધ કરેલ છે એથી ગ્રન્થની સુંદરતા જેમ અંદરની ઉત્તમ વસ્તુથી છે તેવીજ રીતે બ્હારના છપાઈ વગેરે સર્વ કાર્યથી કરવામાં આવી છે ને તે માટે એવી આશા અવશ્ય રાખવામાં આવે છે કે આ ઉતરાર્ધ પણ વૈદ્યોની પ્રિય વસ્તુ બની શકશે તથા હમેશાં તેમના ટેબલપરની ઉપયોગી વસ્તુઓમાંજ સ્થાન મેળવી લે તો તે જરાપણ નવાઇ જેવું નથી.

આરોગ્યસિન્ધુ કાર્યાલયનાં પુસ્તકો માટે અત્યારે વૈદ્યસમાજ કે જનસમાજ વારંવાર પુછા કરે છે ને હમેશાં પ્રગટ થતા સાહિત્યને મંગાવી લે છે એ એની ખાસ વિશેષ પ્રકારની લોકપ્રિયતા છે તેવીજ રીતે વર્તમાનપત્રના સંપાદકો, લેખકો અને સારા વિદ્વાનવૈદ્યરાજો અમારા સાહિત્ય માટે બહુજ ઉંચા અભિપ્રાયો આપે છે એ જોતાં અમોને હજુપણ આ દિશામાં કામ કરવાનો ઉત્સાહ ચાલુ રહે છે.

ચિકિત્સાના વિષયપર આ બે પુસ્તક જે જે વૈદ્ય કે ડૉક્ટર પાસે હશે તેમને બીજા વધુ ગ્રન્થ રાખવાની કે ઘણાં થોથાં પોથાં જોવાની હવે જરૂર નહિંજ રહે. કેમકે ૨૫ વર્ષ અમોએ આ વૈદ્યક-ધંધામાં અને અભ્યાસકાર્યમાં આપેલા છે ને તેના અનુભવે કરી અમોને જે જરૂરી જણાયું તે સર્વ આમાં લઈ લીધેલું છે, એટલે કે પૂર્વાર્ધમાં જે ન હતું તે આ ઉતરાર્ધમાં જરૂરજ હશે એમ જોનારને જરૂર ખાત્રી કે સંતોષ થાય તેવી આની ગોઠવણ કરેલી છે, પછીતો મનુષ્યસ્વભાવની ખામી ક્યાંક રહી ગઇ હોય તો તે સુધારી લેવા અમો તૈયાર રહી બીજી આવૃતિમાં ઘટતો સુધારો કરી લઇશું અને તે માટે અમારા મિત્રો અમોને જરૂર સૂચના લખી મોકલાવે એવી પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે.

અત્યારનો જનસમાજ તથા આજના ચિકિત્સકો કેવું સાહિત્ય માગે છે તે સતત દશ–પંદર વર્ષથી જોતા આવ્યા બાદ અમોએ જોઈતી વસ્તુજ આપવાનો આમાં પ્રબંધ કરેલો છે, એટલે એમ તો ઉમેદ જરૂર રખાય કે આ પુસ્તક સર્વ વર્ગને પસંદ થશેજ.

વૈદ્યક ધંધો કરનાર, દવા બનાવનાર કે ફાર્મસી ચલાવનાર સર્વ માટે ચોવીસે કલાક બાજુમાંજ રાખી લેવા લાયક આ બન્ને પુસ્તકો છે અને કેટલીક ફાર્મસીવાળાઓ તો આ ગ્રન્થના પાઠ મુજબ દવા પણ બનાવે છે અને સૂચીપત્રમાં ગ્રન્થપાઠમાં આનું નામ પણ આપે છે આ તેમની સજ્જનતા છે પણ કેટલાક તેજોદ્વેષી પુરુષો મગર આ ગ્રન્થની મદદ લે છે, આના કેટલાક પ્રયોગો બનાવે છે, પણ પોતાની નામના થઈ જાય તે માટે આ ગ્રન્થનું નામ તેમાં મુકતા નથી! આનું [illegible] દયાને પાત્ર ગણાય છે તે વાત તેઓએ જાણી જોઈની નથી.

ગ્રન્થની આદર અને તેલની મરજી અને મારી આશા આપી છે [illegible] કેટલાક [illegible] નામો [illegible] કે સંસ્કૃત[illegible] [illegible] આ માટે હવે બીજી [illegible] [illegible] એવી ઇચ્છા છે, અને [illegible]

[illegible]

આ પુસ્તક રૂા. ૨ા માં મળી જવાનો છે આમ થતાં કિંમતનો બોજો ઠીક હળવો થઇ જાય છે અને પાછળથી પૂર્વાર્ધ તથા ઉતરાર્ધ બંન્ને સાથે લેનારને મૂળકિંમત કરતાં ઓછામાં મળે તેવી ગોઠવણ ચાલુ રહેશેજ.

અમોએ અમારા હંમેશના સ્વભાવ અને નિયમ પ્રમાણે ઉત્તમોત્તમ પ્રયોગો બહુજ સરળ અને સ્પષ્ટ ભાષામાં, સામાન્ય માણસ પણ સમજી લે અને બનાવી શકે તેવી ભાષામાં જરાપણ સંકોચ વગર જે કંઇ શીલકમાં હતું તે આમાં આપી દીધું છે અને તે શિવાય જે બ્હારનું મળ્યું તે તથા પ્રાચિનસાહિત્યમાંથી જરૂરી અને લેવા લાયક હતું તે સર્વ આમાં લઇ લીધું છે એટલે કે લેવા લાયક સર્વ વસ્તુ લઇ ગાગરમાંસાગર એ કહેવત પ્રમાણે બનતું સર્વ કરેલ છે, અને ગ્રન્થને તે પ્રમાણે પૂર્ણ બનાવેલ છે.

ગ્રન્થની સુંદરતા તેમાં રહેલા સારા તત્વો ઉપર રહે છે અને એ સારા તત્વો એટલે કે સારા સારા પ્રયોગો તેના મૂળલેખક ઉદારભાવનાવાળા વૈદ્યભાઇઓની ઉદારતાનું પરિણામ છે, એઓ જો આવા પ્રયોગો ન આપે કે કયાં પણ પ્રગટ ન કરે તો આવો સંગ્રહ તૈયાર કરવાનું નજ બને. પરંતુ હજી એવા ઉદારવૃતિવાળા વૈદ્યો આ દેશમાં છે ખરા અને તેથીજ મારે તે સર્વ વૈદ્યભાઇઓનો, વૈદ્યક-હિંદીમાસીકપત્રોના સંચાલકોનો અને જેમણે ખાનગી પ્રયોગોની બુકો અમારા હાથમાં સોંપી હતી તેમનો આભાર માનવાનું ભૂલી શકાય તેમ નથી, તેમના પગલે ચાલી મારે પણ મારી ફરજ બજાવવાની હતી તે મેં પણ બજાવી છે. આમાં ખાસ કરી મહારાષ્ટ્રિય પ્રસિદ્ધ વૈદ્યરાજ પં. સદાનંદકાકા વસઇકર કે જેમને આ ગ્રન્થ અર્પણ કરવાનું સૌભાગ્ય અમોને પ્રાપ્ત થએલ છે તે વૃદ્ધ અને મુરબ્બી વૈદ્યનું નામ અહિં ખાસ ઉલ્લેખ કરવા વગર રહી શકાય તેમ નથી, કેમકે

તેમજ આરોગ્યમખનો સૌથી વિશેષ પ્રમાણમાં આપેલો છે. એ સિવાય એક બીજી વાત અહિં કહેવી જરૂરી છે કે ગુજરાતના વૈદ્યોમાં કંઈ સારી ઉદારતાનિ બહુજ ઓછી દેખાય છે. સૌકોઇ સારા પ્રયોગો મેળવવાની તકે જરૂર રાખે છે પણ કોઈ ઉદારભાવે પ્રગટ કરતા નથી. તેમ સારા વિષયોપર કોઈ અનુભવો પ્રગટ પણ કરતા નથી. આ રીત ફેર થાય અને અનુભવો પ્રગટ થતા રહે એવી જરૂર ગુજરાતના વૈદ્યો માટે હવે ખાસ દેખાય છે. તે વગર નવું વૈદ્યકમાસિક પ્રગટવાનું મુશ્કેલ છે એટલુંજ નહિં પણ અત્યારે ચાલતા વગુ વૈદ્ય માસિકપત્રોમાં પણ આવા માસિકની ઉણપ દેખાય છે જ્યારે હિન્દી માસિકપત્રોમાં વૈદ્યકનાં અનેક માસિકો પ્રગટ થાય છે અને તેમ અનેક લેખકો જુદા જુદા વિષયપર પોતાના અનુભવી લેખો પ્રગટ કરી [illegible] નવુ માસિક પ્રગટ કરતા જાય છે, એની ગુજરાતી વૈદ્યો [illegible] અનુકરણ કરવાની ખાસ જરૂર અમોને દેખાય છે તે વગર [illegible] આવતા ગુજરાતી વૈદ્યકસાહિત્યમાં આગળ [illegible] છે.

[illegible]

ત્યારેજ આવી શકે કે જ્યારે આપ અમોને લેખીત અભિપ્રાય મોકલો ત્યારે. એ માટે આપ આ પુસ્તક જોયા બાદ તેમાં કંઈ દોષ જણાય તો તે માટે અમારૂં ધ્યાન ખેંચવા અને જો ઠીક જણાય તો તે માટે આપનો અભિપ્રાય એક કાગળમાં લખી સલાહ, સુચના લખવા જરૂર શ્રમલઇ અમોને અમારા કાર્યમાં ઉત્સાહ આપશો એવી આપની પાસે અમારી પ્રાર્થના છે.

અનૂભૂતપ્રયોગાવલી નામક અમારા પ્રગટ થઇ ગયેલા પુસ્તકમાંથી પણ કેટલાક ઉપયોગી અને આ ગ્રન્થને લાયક પ્રયોગો હતા તે આમાં લઇ લીધાછે અને તેમ કરવાથી આ પુસ્તકની ઉપયોગીતામાં સારો વધારો થયો છે એમ અમારી માન્યતા છે.

છેવટે આ પ્રસ્તાવના પુરી કર્યા અગાઉ અને આપની વિદાય લીધા પહેલાં અમારે એક નવી વાત કહેવી રહે છે અને તે એ કે હવે પછી આપને અમારા તરફથી **વનસ્પતિવિજ્ઞાન** નામનું ઉપયોગી પુસ્તક તરતમાં મળે તેની તૈયારી કરવાની રહે છે અને તે અત્યારથી શરૂ થાય છે અને તે તૈયાર થતાં તેનો પ્રથમ ભાગ કદાચ ૧૯૩૭ના જાનેવારીમાં આપ જોઇ શકશો એવી ઇચ્છા છે. બાકીતો પ્રભુની-કૃપા વગર કંઇપણ કાર્ય થવું અશક્ય છે.

કરાચી લી૦ આપનો સદાનો મિત્ર,

તા. ૧-૮-૩૬ વૈદ્ય ગોપાલજી કુંવરજી ઠક્કુર

તેમણે આવો ગ્રંથખજાનો સૌથી વિશેષ પ્રમાણમાં આપેલો છે. એ સિવાય એક બીજી વાત અહિં કહેવી જરૂરી છે કે ગુજરાતના વૈદ્યોમાં હજી સુધી ઉદારવૃત્તિ બહુજ ઓછી દેખાય છે. સૌકોઈ સારા પ્રયોગો મેળવવાની વૃત્તિ જરૂર રાખે છે પણ કોઈ ઉદારભાવે પ્રગટ કરતા નથી. તેમ સારા વિષયોપર કોઈ અનુભવો પ્રગટ પણ કરતા નથી. આ રીત દૂર થાય અને અનુભવો પ્રગટ થતા રહે એવી જરૂર ગુજરાતના વૈદ્યો માટે હજી ખાસ દેખાય છે. તે વગર નવું વૈદ્યકસાહિત્ય પ્રગટ થવાનું મુશ્કેલ છે એટલુંજ નહિં પણ અત્યારે ચાલતા ત્રણ વૈદ્યક માસિકોમાં પણ સારા સાહિત્યની ઉણપ દેખાય છે જ્યારે હિન્દી માસિકોમાં વૈદકનાં અનેક માસિકો પ્રગટ થાય છે અને તેમાં અનેક વૈદ્યો જુદા જુદા વિષયપર પોતાના અનુભવી લેખો પ્રગટ કરી [illegible] નવું સાહિત્ય પ્રગટ કરતા જાય છે, એવી ગુજરાતી [illegible] જરૂર અમોને દેખાય છે તે વગર [illegible] ગુજરાતી વૈદ્યકસાહિત્યમાં [illegible]

[illegible]

ત્યારેજ આવી શકે કે જ્યારે આપ અમોને લેખીત અભિપ્રાય મોકલો ત્યારે. એ માટે આપ આ પુસ્તક જોયા બાદ તેમાં કંઈ દોષ જણાય તો તે માટે અમારૂં ધ્યાન ખેંચવા અને જે ઠીક જણાય તો તે માટે આપનો અભિપ્રાય એક કાગળમાં લખી સલાહ, સુચના લખવા જરૂર શ્રમલઇ અમોને અમારા કાર્યમાં ઉત્સાહ આપશો એવી આપની પાસે અમારી પ્રાર્થના છે.

અનૂભૂતપ્રયોગાવલી નામક અમારા પ્રગટ થઇ ગયેલા પુસ્તકમાંથી પણ કેટલાક ઉપયોગી અને આ ગ્રન્થને લાયક પ્રયોગો હતા તે આમાં લઇ લીધાછે અને તેમ કરવાથી આ પુસ્તકની ઉપયોગીતામાં સારો વધારો થયો છે એમ અમારી માન્યતા છે.

છેવટે આ પ્રસ્તાવના પુરી કર્યા અગાઉ અને આપની વિદાય લીધા પહેલાં અમારે એક નવી વાત કહેવી રહે છે અને તે એ કે હવે પછી આપને અમારા તરફથી **વનસ્પતિવિજ્ઞાન** નામનું ઉપયોગી પુસ્તક તરતમાં મળે તેની તૈયારી કરવાની રહે છે અને તે અત્યારથી શરૂ થાય છે અને તે તૈયાર થતાં તેનો પ્રથમ ભાગ કદાચ ૧૯૩૭ના જાનેવારીમાં આપ જોઇ શકશો એવી ઇચ્છા છે. બાકીતો પ્રભુની-કૃપા વગર કંઇપણ કાર્ય થવું અશકય છે.

કરાચી   લી○ આપનો સદાનો મિત્ર,

તા. ૧-૮-૩૬ વૈદ્ય ગોપાળજી કુંવરજી ઠક્કુર

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર (ઉત્તરાર્ધ)ની પ્રકરણવાર

અનુક્રમણિકા

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર (ઉત્તરાર્ધ)માં આવેલા પ્રયોગોની

અકારાદિ અનુક્રમણિકા

अनुपान : घी अथवा ખડીનાદ્દ સાથે.

उपयोग : [illegible]
આ દવા અકસીર ઉપાય છે

३ ताल्कमीभस्म

बनावट : [illegible]

प्रमाण : [illegible]

अनुपान : [illegible]

प्रमाण : [illegible]

उपयोग : [illegible]

४ नागभस्म

बनावट : [illegible]

भस्मनीविधी : નવસાર તો. ૨૦ લઈ તેને ઉપર બતાવેલી દવાના પ્રવાહીમાં ખરલમાં ઘુંટી જાડું થતાં સંપુટમાં રાખી ગજપુટ અગ્નિ આપવો. આવા ૪૯ ગજપુટ આપવાથી નવસારભસ્મ બની જાયછે.

प्रमाण : ૨ થી ૩ રતીભાર. **अनुपान :** માખણ કે મધ.

उपयोग : ગુલ્મરોગ અને ઉદરરોગ માટે ઉત્તમ છે.

विशेषलाभ : આ ભસ્મમાં સમાનભાગે ટંકણખાર મેળવી પાણીમાં વાટી કોઇપણ ધાતુપર લેપ કરી અગ્નિમાં તપાવવાથી તે ધાતુ દ્રવ-રસ રૂપ બની જાય છે.

५ प्रवालपंचामृत (भस्म)

बनावट : મુક્તાપિષ્ટ તો. ૧, છીપ(સાચી)ભસ્મ તો. ૧, શંખભસ્મ તો. ૧, પ્રવાલભસ્મ તો. ૨, કોડીભસ્મ તો. ૧.

विधी : આ ચીજોને બારીક વાટી આકડાનાંદૂધમાં મર્દન કરી ટીકડી કરી સુકવી સંપુટમાંભરી હલકો ગજપુટ અગ્નિ આપવો. ઉત્તમ ભસ્મ બને તેને વાટી સંભાળી લેવું.

प्रमाण : ૨ થી ૩ રતીભાર.

अनुपान : માખણ કે મધ સાથે.

समय : સવાર, સાંજ.

उपयोग : કફ, વાયુ, આફરો, ખાંસી, ગુલ્મ, મૂત્રકૃચ્છ્ર, શ્વાસ, મંદાગ્નિ, અજીર્ણ, હૃદયરોગ, સંગ્રહણી, અતિસાર, પ્રમેહ, પથરી, સુવારોગ, છાતીનાંદરદ વગેરે માટે ઉત્તમ છે.

६ म्युरांडभस्म

बनावट : મોરનાઈંડાની ઉપરની સફેદછાલ લાવી ધોઈ લેવી. પછી તેને ગાયનાદૂધમાં ૬ કલાક બાફી શુદ્ધ કરી લેવું. અને સુકવી

अनुपान : घी અથવા [illegible] સાથે.

उपयोग : [illegible] અને [illegible] મટાડવા માટે આ દવા અકસીર ઉપાય છે.

३ तालकसीभस्म

बनावट : [illegible] તો. ૫, [illegible] તો. ૫, બંન્નેને [illegible] મુંડી ટીકડી કરી [illegible] આપી [illegible]

प्रमाण : ૩ [illegible]

अनुपान : [illegible] સાથે, [illegible]

[illegible] : [illegible] અને [illegible]

[illegible] : [illegible]

४ [illegible]

बनावट : [illegible]

પલાળી, બારીક ભુક્કો કરી લેવો. ત્યારબાદ એ ધાન્યાભ્રક એક રતલ હોય તો તેમાં નવસાર તો. રાા તથા થોડું બકરીનુંદૂધ અને થોડું આકડાનુંદૂધ મેળવીને એક વાસણમાં નાંખી, ચૂલા ઉપર મૂકી, પકાવી લેવું. એવી રીતે એકવીશવાર કરવું. પછી તૈયાર થયેલ દવાને બકરીનાદૂધમાં ખૂબ વાટી, એક નાની હાંડલીમાં ભરી, સંપૂટ કરી ચારપહોર અગ્નિ આપવી. અને એવા ત્રણ સંપૂટ, એવીજ રીતે આપવા. આ પ્રમાણે કરવા પછી તૈયાર થયેલ ભસ્મને સુરખારની એક, ચિત્રકનાસ્વરસની કે કવાથની એક, ગોળની એક એમ ત્રણ ભાવના આપી, લઘુપૂટ આપવો, એટલે ભસ્મ તૈયાર થઇ નિશ્ચંદ્ર બની જશે.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ રતી સુધી.

ઉપયોગ : રક્તપ્રદર, રક્તપિત્ત અને કોઇપણ પ્રકારના રક્તશ્રાવમાં જેઠીમધનાકલ્ક અને મધ સાથે આપવાથી ચોવીસ કલાકમાં સારો ફાયદો થાય છે.

ચણોઠીનાંપાનનોરસ, સફેદજીરૂં અને સાકર સાથે આપવાથી ચાંદી અને ઉપદંશ મટે છે.

પીલુનાંફળ સાથે આપવાથી સંગ્રહણીનાઝાડા, પેટનોગોળો અને કૃમિરોગ મટે છે.

તજ, એલચી, શુંઠ, તેની સાથે આપવાથી પેટમાં થતી વાયુની-ચૂંક, ઉલટી, ઝાડા અને મોળ મટે છે.

હરડેને છાશમાં ઘસી તે સાથે આપવાથી પિત્તવાળા દરસ મટેછે.

મધ ને પીપર સાથે આપવાથી જીર્ણજ્વર, અરૂચી અને મદાગ્નિ મટાડે છે.

જેઠીમધ, મીઠીયાવળ અને સાકરનાચૂર્ણ સાથે આપવાથી ખાસી, અજીર્ણ અને કબજીઆત મટે છે.

નોંધ : પથ્ય રોગ પ્રમાણે રાખવું જોઇએ.

એ સંપુટમાં રાખી ગજપુટ અગ્નિ આપી ભસ્મ કરી લેવી (જો કાચી રહે તો [illegible] વાટી ફરી ગજપુટ આપી દેવા) ભૂખરા રંગની ભસ્મ બને છે.

प्रमाण : [illegible] ૧ ગ્રેન. **अनुपान :** માતાના દૂધ સાથે

समय : સવાર, બપોર, સાંજ.

उपयोग : બાળકનું [illegible], તાવ, ઉધરસ, [illegible] [illegible] જેને ન્યુમોનિયા નામથી ઓળખવામાં આવે છે તે [illegible] [illegible] આરામ કરે છે.

૭ मधुमंडूरभस्म

बनावट : [illegible]

प्रमाण : [illegible]

अनुपान : [illegible]

उपयोग : [illegible]

૮ [illegible]

પલાળી, બારીક ભુક્કો કરી લેવો. ત્યારબાદ એ ધાન્યાભ્રક એક રતલ હોય તો તેમાં નવસાર તો. ૨ાા તથા થોડું બકરીનુંદૂધ અને થોડું આકડાનુંદૂધ મેળવીને એક વાસણમાં નાંખી, ચૂલા ઉપર મૂકી, પકાવી લેવું. એવી રીતે એકવીશવાર કરવું. પછી તૈયાર થયેલ દવાને બકરીનાદૂધમાં ખૂબ વાટી, એક નાની હાંડલીમાં ભરી, સંપૂટ કરી ચારપહોર અગ્નિ આપવી. અને એવા ત્રણ સંપૂટ, એવીજ રીતે આપવા. આ પ્રમાણે કરવા પછી તૈયાર થયેલ ભસ્મને સુરાખારની એક, ચિત્રકનાસ્વરસની કે કવાથની એક, ગોળની એક એમ ત્રણ ભાવના આપી, લઘુપૂટ આપવો, એટલે ભસ્મ તૈયાર થઇ નિશ્ચંદ્ર બની જશે.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ રતી સુધી.

ઉપયોગ : રક્તપ્રદર, રક્તપિત્ત અને કોઇપણ પ્રકારના રક્તશ્રાવમાં જેઠીમધનાકલ્ક અને મધ સાથે આપવાથી ચોવીસ કલાકમાં સારો ફાયદો થાય છે.

અણોડીનાંપાનનોરસ, સફેદજીરૂં અને સાકર સાથે આપવાથી ચાંદી અને ઉપદંશ મટે છે.

પીલુનાંફળ સાથે આપવાથી સંગ્રહણીનાઝાડા, પેટનોગોળો અને કૃમિરોગ મટે છે.

તજ, એલચી, શુંઠ, તેની સાથે આપવાથી પેટમાં થતી વાયુની-ચૂંક, ઉલટી, ઝાડા અને મોળ મટે છે.

હરડેને છાસમાં ઘસી તે સાથે આપવાથી પિત્તવાળા દરસ મટેછે.

મધ ને પીપર સાથે આપવાથી જીર્ણજ્વર, અરૂચી અને મંદાગ્નિ મટાડે છે.

જેઠીમધ, મીંઢીયાવળ અને સાકરનાચૂર્ણ સાથે આપવાથી ખાંસી, અજીર્ણ અને કબજીઆત મટે છે.

નોંધ : પથ્ય રોગ પ્રમાણે રાખવું જોઇએ.

९ शृंगभस्म

बनावट : સાબરશીંગના ટુકડા કરી તેને [illegible]રસમાં તપાવી તપાવીને ૨૧ વાર બુઝાવવા, પછી તેને [illegible]રસમાં ઘુંટી [illegible] ટીકડી કરી ગજપુટમાં રાખી ગજપુટ [illegible] આપવા. [illegible] ભસ્મ [illegible] ([illegible] ને [illegible] અથવા [illegible] પણ કરે છે.)

प्रमाण : [illegible] **अनुपान :** મધ સાથે

उपयोग : [illegible] વાપરવી.

१० सूर्यपुटीलोहभस्म

बनावट : [illegible]

प्रमाण : [illegible] **अनुपान :** [illegible]

उपयोग : [illegible]

११ [illegible]भस्म

રાખી દેવું) ૬ કલાક અગ્નિ આપવો. ઠંડુ થયે કાઢી બારીક વાટી લેવું. (પત્રાં બારીક હશે તો આ એકજવારમાં ભસ્મ બનીજશે.)

प्रमाण : ૨ રતીભાર.

अनुपान : મધ, પીપર સાથે, કે યવક્ષાર અને આદુનારસ સાથે.

उपयोग : ખાંસી, શ્વાસ, મંદાગ્નિ, શૂળ, અર્શ, પાંડુ, બરલ, વાતરક્ત, ઉદરરોગ અને કફનાંરોગ મટાડે છે.

१२ संगयराबभस्म

बनावट : સંગયરાવને બારીકવાટી, બકરીનાદુધમાં ઘુંટી ટીકડી બનાવી સુકી ગજપુટમાં ફુંકી દેવું. તેવીજ રીતે વાસાસ્વરસમાં તથા ગળોનારસમાં એક એક વાર ઘુંટી ગજપુટ આપવું અને તૈયાર કરી રાખી લેવું.

प्रमाण : ૧ થી ૨ રતીભાર. **अनुपान :** મલાઈ સાથે.

समय : ત્રણ ત્રણ કલાકે.

उपयोग : ખાંસીમાં લોહી આવવું, રક્તપિત અને ઉરઃક્ષત યા જીર્ણજ્વર માટે ઉત્તમ છે.

प्रकरण २ जुं—रस

१३ उन्मादभैरवरस

बनावट :

શુદ્ધ પારદ	તો. ૧	શુદ્ધ વછનાગ	તો. ૧
જાયફળ	,, ૧	મરી	,, ૧
લવંગ	,, ૧	શુદ્ધ ગંધક	,, ૧
શુદ્ધ કનકબીજ	,, ૧	જાવંત્રી	,, ૧
શુંઠ	,, ૧		

विधी : पारद गंधकनी कज्जली करी तेमां बीजा दवाओ मेळवी त्रण दिवस घुंटी कपडछाण करी बाटलीमां भरी राखवुं.
प्रमाण : त्रण रतीभार
अनुपान : रोगानुसार नीचे प्रमाणे: (१) मध साथे आपवाथी ताव मटे. (२) चित्रक अने सुंठ साथे आपवाथी खांसी मटे (३) आदु ने सौभाग्य साथे आपवाथी शरीरनी [illegible] मटे. (४) मध अने पीपर साथे आपवाथी सन्निपात अने उन्माद मटे. (५) [illegible] अने मध साथे आपवाथी [illegible] मटे. (६) मध ने पीपर साथे आपवाथी वातरोग ने [illegible] मटे. (७) [illegible] मध साथे [illegible] ज्वर-जीर्णज्वर मटे. (८) [illegible] ने [illegible] साथे आपवाथी [illegible] मटे.
पथ्य : [illegible]

१२ उन्मादहरमात्रा

बनावट :

[illegible]	[illegible] १	[illegible]	[illegible]	१
[illegible]	.. १	[illegible]	..	१
[illegible]	१	[illegible]	..	१
[illegible]	१	[illegible]	..	१
[illegible]	.. १	[illegible]	..	१
[illegible]	.. १	[illegible]	..	१

૧૫ कफांतकरस

बनावट : શુદ્ધ પારદ તો. ૧, વજ તો. ૨, બ્રાહ્મીનાંપાંન તો. ૩, વાસાપત્ર તો. ૬, પેદુબજાર તો. ૧, ફુલાવેલફટકડી તો. ૧, શુદ્ધ ગંધક તો. ૨, પીપર તો. ૩, બહેડાછાલ તો. ૪, મોટીહરડેછાલ તો. ૫, ભારંગમૂળ તો. ૭, ફુલાવેલટંકણ તો. ૧.

विधी : બધી ચીજોને બારીક વાટી તેને ખરલમાં નાંખી આવળનીછાલનાકવાથમાં ૭ દહાડા મર્દન કરી વટાણાજેવડી ગોળી કરવી.

प्रमाण : ૨ થી ૪ ગોળી. **अनुपान :** મધ સાથે

उपयोग : ખાંસી, શ્વાસ, દમ, કફ, શરદી, કફજ્વર વગેરે મટે છે.

૧૬ कामिनीविद्रावणरस

बनावट : અકલકરો, શુંઠ, લવંગ, કેસર, પીપર, જાયફલ, જાવંત્રી, રક્તચંદન, એ દરેક એકેક તોલો મળી ૮ તોલા. કજ્જલી તો. ૧, અફીણ તો. ૪ બધાને સાથે મેળવી અફીણનો કસુંબો કરી તેમાં ઘુંઠી રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ થી ૪ ગોળી. **अनुपान :** દુધ સાથે.

समय : સાંજે ૬ વાગે દવા લેવી.

उपयोग : વાર્યસ્થંભન કરવા માટે વપરાય છે અને શરીરમાં બળ તથા નસોમાં જાગ્રતિ પણ સારી લાવે છે.

सुचना : નબળા દરદીઓએ આ દવા ન લેવી, કેમકે તેમાં અફીણ છે તેથી ખરાબ આદત પડે છે.

विधी : બધી ચીજો સમભાગે લઈ બારીક વાટી તેને ભાંગરો, બ્રાહ્મી, કુંવારનોરસ વિગેરેની એકેક ભાવના આપી વાટી એક ગોળો કરી એરંડનાપાનમાં વીંટી ૩ દહાડા અનાજના ઢગલામાં રાખી પછી કાઢી લઇ વાટી રાખવું.

प्रमाण : ૧ થી ૨ રતીભાર.

अनुपान : દવા ઘીમાં ચાટી ઉપર મહારાસ્નાદિ કવાથ પીવો.

समय : સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग : આમવાત, ઉન્માદ, અપસ્માર, વાતરોગ, ક્ષય અને નબળાઇ માટે છે.

१९ क्रमीकुठाररस (काळो)

बनावट : કડાછાલ, ત્રાયમાણ, અજમોદ, વાવડીંગ, કેશર, કાકડાશીંગ, વજ, સિંધવ, સંચળ, હરડેછાલ, ખોરાસાણીઅજમો, કિરમાણીઅજમો, ફુલાવેલહિંગ, હિંગળોક, વચ્છનાગ, આ પંદર ચીજો એકેક તોલો, કપીલો તો. ૪, કપુર દેશી તોલા ૧૯ બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી તેને બ્રાહ્મી, ઉંદરકની તથા ભાંગરાનારસનો એકેક પુટ આપી ઘુંટી વાટી સુકવી કપડછાણ કરી લેવું.

प्रमाण : ૧ થી ૨ રતીભાર.

अनुपान : પાણી સાથે કે રૂચી મુજબ.

उपयोग : પેટનાંકૃમિ, જવર, મંદાગ્નિ, વગેરે બાળકોનાં કૃમિજન્ય દરેક વિકારો મટાડવા માટે આ ઉતમ બનાવટ છે.

२० गर्भचिन्तामणीरस

बनावट : જાયફલ તો. ૧, ફુલાવેલટંકણ તો. ૧, શુંઠ તો. ૧, મરી તો. ૧, પીપર તો. ૧, શુદ્ધહિંગુલ તો. ૧, બધાને સાથે મેળવી ખરલમા મર્દન કરી લીંબુનારસમાં ૩ કલાક, પછી આદુનારસમાં ૩ કલાક વાટી ચણા જેવડી ગોળી કરી રાખવી.

१७ काळोबालार्करस

घटकद्रव्य :

शुद्धहिंगुळ	तो. १	प्रवाळभस्म	तो. १
मुक्तापिष्टि	,, १	[illegible]	,, १
शृंगभस्म	,, १	शंखभस्म	,, १
[illegible]भस्म	,, १	[illegible]	,, १
शुद्धगंधक	,, १	[illegible]	,, १
[illegible]	,, १	पीपर	,, १
[illegible]	,, १	[illegible]	,, १
[illegible]	,, १	[illegible]	,, १
[illegible]	,, [illegible]	[illegible]	,, १
[illegible]	,, १	[illegible]	,, १
[illegible]	,, १		

निर्देश : [illegible]

मात्रा : [illegible]

अनुपान : [illegible]

[illegible]

મરી	તો. ૧	પીપર	તો. ૧
શુદ્ધ ભાંગ	,, ૧	ઇંદ્રિયવ	,, ૧
જાયફળ	,, ૧	મોચરસ	,, ૧
અતિવિષ	,, ૧	ચિત્રકમૂળછાલ	,, ૧
કાકચનાંબીજ	,, ૧	અફીણ શુદ્ધ	,, ૧
કોંડ	,, ૧		

विधी : બધાને વિધીસર મેળવી ધતુરાનાપાનનારસમાં મર્દન કરી મરીજેવડી ગોળી કરવી.

प्रमाण : ૧ થી ૨ ગોળી. **अनुपान :** છાસ સાથે.

समय : સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग : સંગ્રહણી, ઝાડા, પાંડુ, પેટનોદુખાવો અને પેટનાં જુનાં દરદ તે મટાડે છે.

૨૩ चंद्रामृतरस

बनावट :

ચંદ્રોદય	માસા ૬	પીપર	માસા ૪
અકલકરો	,, ૪	અંબર	,, ૪
કસ્તુરી	રતી ૧૨	સુવર્ણવરખ	રતી ૧૨
મુક્તાપિષ્ટ	તો. ૦॥	અફીણ શુદ્ધ	તો. ૦॥

विधी : બધી ચીજોને ખરલમાં વિધીસર મેળવી તેને નાગરવેલના પાનનારસમાં મર્દનકરી મગજેવડી ગોળી કરી સુકવી રાખવી.

प्रमाण : ૧ થી ૨ ગોળી.

अनुपान : ગાયનુંદૂધ લઇ તેમાં સાકર નાંખી તે સાથે.

समय : સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग : ક્ષય, જીર્ણજ્વર, મંદાગ્નિ, ધાતુક્ષીણતા, મગજની-કમજોરી, ખાસી, સળેખમ અને નબળાઇ મટાડી તાકાત વધારે છે.

૨૭ दुर्जलजेतारस

बनावट : શુદ્ધ વચ્છનાગ તો. ૨, પીળીકોડીનીભસ્મ તો. ૫, કાળાંમરીનુંચૂર્ણ તો. ૯, બધાને સાથે મેળવી કપડછાણ કરી લેવું. અને પછી તેને આદુનારસમાં ઘુંટી મરી જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી. **अनुपान :** પાણી.

समय : સવાર, સાંજ.

उपयोग : આ દવા નિયમિત લેવાથી દેશપરદેશનાં ખરાબ પાણીનો વિકાર લાગતો નથી. તથા તાવ, અજીર્ણ, ખાંસી, સરદી, શ્વાસ કબજીઅન, શુળ, આફરો વગેરે મટે છે.

૨૮ दुर्लभरस

बनावट : રસસિંદુર તો. ૦।, પીપર તો. ૦।, આમળા તો. ૦।, રૂદ્રાક્ષ તો. ૦।. સાથે મેળવી ઘુંટી રાખવું.

प्रमाण : ૩ રતીભાર. **अनुपान :** મધ અને ઘી સાથે.

उपयोग : મસુરીકા, શીતળા, ઓરી વગેરેમાં વાપરવા યોગ્ય દવા છે.

૨૯ देवकुसुमादिवटी

बनावट : કસ્તુરી	તો. ૦।	સફેદ ચંદન	તો. ૦।
લવંગ	,, ૦।	કેસર	,, ૦।
શુદ્ધ રસકપુર	,, ૦।		

विधी : બધી ચીજોને બારીક વાટી મેળવી ગુલાબજળમાં ઘુંટી રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૧ ગોળી.

अनुपान : ગાયના તાજાઘીમાં લપેટી ગોળી ગળી જવી. દાંતે ન લગાડવી. તેવીજ રીતે કાળીદ્રાક્ષની વચ્ચે રાખીને ગળી જવી

प्रमाण : ૩ થી ૬ રતીભાર.

अनुपान : પીપર સાથે દવા લઈ ઉપર પાણી કે દૂધ આપવું.

उपयोग : પિત્તવાળોતાવ, પિત્ત વિશેષ હોય તેવો વિષમજ્વર (ટાઢીઓતાવ), ગર્ભિણીનોતાવ, તાવનીનબળાઇ, પિત્તનોપ્રકોપ, બાળકોનોતાવ, નબળાઇ વગેરે મટાડનાર ઉત્તમ માત્રા છે. તાવ ઉતારે ત્યાં નબળાઇ આવતી નથી. પૌષ્ટિક આહાર આપવો જોઇએ.

३२ पीळोज्वरांकुश

बनावट :

શુદ્ધ હરતાલ	તો. ૧	શુદ્ધ મનશીલ	તો. ૧
મરી	,, ૧	શુદ્ધ ગંધક	,, ૧
સુંઠ	,, ૧	શુદ્ધ કનકબીજ	,, ૫

विधी : બધી ચીજોને બારીક વાટી ખરલમાં મેળવી તેને કારેલાનાપાનની ૩ ભાવના તથા તુલસીપાનનારસની ૩ ભાવના ધમાસાના કવાથ કે રસની ૧ ભાવના આપી રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી. **अनुपान :** પાણી કે ગળોનોસ્વરસ.

उपयोग : જ્વર, સાન્નિપાતજ્વર, જીર્ણજ્વર, અને સર્વ પ્રકારનાં તાવ માટે ઉત્તમ છે.

३३ पंचवक्त्ररस

बनावट :

શુદ્ધ પારદ	તો. ૨	શુદ્ધ વચ્છનાગ	તો. ૨
શુદ્ધ ટંકણ	,, ૨	શુદ્ધ ગંધક	,, ૨
મરી	,, ૨	પીપર	,, ૨

विधी : બધાને બારીક લઇ વિધીસર મેળવી લઇ ધતુરાના તાજા પાનનારસમાં મર્દન કરી એક દીવસ ઘુંટી રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી. **अनुपान :** પાણી.

प्रमाण : ૩ થી ૬ રતીભાર.

अनुपान : પીપર સાથે દવા લઈ ઉપર પાણી કે દૂધ આપવું.

उपयोग : પિત્તવાળોતાવ, પિત્ત વિશેષ હોય તેવો વિષમજ્વર (ટાઢીઓતાવ), ગર્ભિણીનોતાવ, તાવનીબળાઇ, પિત્તનોપ્રકોપ, બાળકોનોતાવ, નબળાઇ વગેરે મટાડનાર ઉત્તમ માત્રા છે. તાવ ઉતારે જ્યાં નબળાઇ આવતી નથી. પૌષ્ટિક આહાર આપવો જોઇએ.

३२ पीळोज्वरांकुश

घनावट :

શુદ્ધ હરતાલ	તો. ૧	શુદ્ધ મનશીલ	તો. ૧
મરી	,, ૧	શુદ્ધ ગંધક	,, ૧
શુંઠ	,, ૧	શુદ્ધ કનકબીજ	,, ૫

विधी : બધી ચીજોને બારીક વાટી ખરલમાં મેળવી તેને કારેલાનાપાનની ૩ ભાવના તથા તુલસીપાનનારસની ૩ ભાવના ધમાસાના કવાથ કે રસની ૧ ભાવના આપી રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી. **अनुपान :** પાણી કે ગળોનોસ્વરસ.

उपयोग : જ્વર, સાન્નિપાતજ્વર, જીર્ણજ્વર, અને સર્વ પ્રકારનાં તાવ માટે ઉત્તમ છે.

३३ पंचवक्त्ररस

घनावट :

શુદ્ધ પારદ	તો. ૨	શુદ્ધ વછનાગ	તો. ૨
શુદ્ધ ટંકણ	,, ૨	શુદ્ધ ગંધક	,, ૨
મરી	,, ૨	પીપર	,, ૨

विधी : બધાને બારીક લઇ વિધીસર મેળવી લઇ ધતુરાના તાજા પાનનારસમાં મર્દન કરી એક દીવસ ઘુંટી રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી. **अनुपान :** પાણી.

૩૬ बालज्वरांकुश

बनावट : શુદ્ધ પારદ તો. ૧ શુદ્ધ ગંધક તો. ૧
શુદ્ધ હિંગુલ ,, ૧ શુદ્ધ કનકબીજ ,, ૧
શુદ્ધ વછનાગ ,, ૧ ખેરસાર ,, ૧

विधी : બધી દવાઓ વિધીસર સાથે મેળવી લીંબુનારસમાં ઘુંટી બાજરીનાદાણા પ્રમાણે ગોળી કરવી.

प्रमाण : ૧ થી ૨ ગોળી.

अनुपान : જીરાનાપાણી સાથે.

उपयोग : સર્વ પ્રકારનાં તાવ માટે ઉત્તમ છે, બાળકો માટે ખાસ વપરાય તેમ છે.

૩૭ बालरस

बनावट : શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, જાયફળ, જાવંત્રી, લવીંગ સમભાગે લેવાં. પ્રથમની બે ચીજોની કજ્જલી કરી તેમાં બાકીની ચીજોનું ચૂર્ણ મેળવી ઘુંટી રાખવું.

प्रमाण : ૧ થી ૨ રતીભાર

अनुपान : મધ અથવા માનાનુંધાવણ કે તુલસીનોરસ.

समय : સવાર, સાંજ અથવા જરૂર પ્રમાણે.

उपयोग : શરદી, ખાંસી, તાવ, આંત્રિકજ્વર, કફ અને વાયુનાં દરદો, દાંત નીકળની વખતનાં દરદો તથા બાળકોને થતાં તમામ દરદોમાં ચમત્કારીક ફાયદો આપે છે.

૩૮ वंगेश्वररस

बनावट : રસસિંદુર તો. ૫, બંગભસ્મશ્વેત તો. ૫ બંનેને બારીક વાટી શીશીમાં ભરી લેવું.

उपयोग : તાવને રોકવા તાવ આવ્યા પહેલાં આપી શકાય છે. તાવ ઉતારવા માટે તાવ ચડયો હોય ત્યારે આપી શકાય છે. પ્રસ્વેદ લાવી તાવ ઉતારે, ટાઢ મટાડે, યકૃત અને પ્લીહાની વૃદ્ધિમાં ફાયદો કરે. મંદાગ્નિ, અજીર્ણ, શૂળ, કફ, ખાંસી, જ્વર વિગેરેમાં સારો ફાયદો કરે છે.

पथ्य : દૂધ, ભાત આપી શકાય.

सुचना : નાનાં બાળકોને સંભાળીને યોગ્ય પ્રમાણમાં આપવું.

४१ मल्लज्वरांकुश (२)

बनावट :

શુદ્ધ પારદ	તો. ૧	શુદ્ધ ગંધક	તો. ૧
શુદ્ધ સોમલ	,, ૧	મરી	,, ૧
શુંઠ	,, ૧	પીપર	,, ૧
જાયફળ	,, ૧	લવંગ	,, ૧
જાવંત્રી	,, ૧	શુદ્ધ ભાંગ	,, ૧

विधी : બધી ચીજોને ત્રણ દિવસ લગી બારીક વાટી કપડછાણ કરી રાખવું.

प्रमाण : ાા થી ૧ રતી.

अनुपान : સાકર અને મધ સાથે.

उपयोग : ટાઢીઓતાવ (શીતજ્વર) તથા કફવાતજ્વર મટાડે છે.

४२ मसुरिकारस

बनावट : રસસિન્દુર તોલા ૨, શુદ્ધ ગંધક તો. ૨ સાથે મેળવી તેને બીજપત્રનારસમાં એક બે દહાડા ઘુંટી વાટી લેવું, પછી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण : ૧ થી ૩ રતીભાર.

अनुपान : મધમાં દવા મેળવી ચાટી તેના પર તલવણી (દુલદુલ)નો રસ તો. ૧ પી જવો.

૪૪ महामृत्युंज्यरस

बनावट : શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, લોહભસ્મ, અભ્રકભસ્મ, શુદ્ધ મનશીલ, મોરથુથાનીભસ્મ, તામ્રભસ્મ, કોડીભસ્મ, સિંધાલુણ, બામણી, બીડલવણ, શંખભસ્મ, ચિત્રકમૂળ, હીંગ, કડુ, જવખાર, સાજીખાર, કાયફલ, રસવંતી, અરણી અને ફુલાવેલટંકણખાર બધી દવાઓ સમભાગે લઇ બારીક કરી સાથે મેળવી, તેને આદુ અને ગળોના સ્વરસમાં એકેક દિવસ મર્દન કરી રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી. **अनुपान :** મધ સાથે.

उपयोग : ગુલ્મ, યકૃતરોગ, બરલ, મંદાગ્નિ, અરૂચી અને ઉદરરોગ મટે છે.

૪૫ महामृत्युंज्यवटी

बनावट : શુંઠ તો. ૪, સિંધાલુણ તો. ૮, ટંકણફુલાવેલ તો. ૪, મરી તો. ૪, શુદ્ધ વછનાગ તો. ૪, પીપર તો. ૪, હિંગ તો. ૧, કપુર તો. ૦॥, અજમો, તો. ૪, લોબાન તો. ૨, જીરૂં તો. ૪, શંખભસ્મ તો. ૪, પારદ શુદ્ધ તો. ૨, ગંધક શુદ્ધ તો. ૨ બધાને વિધીસર મેળવી લીંબુનારસમાં ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી કરી સુકવી લેવી.

प्रमाण : ૧ થી ૨ ગોળી. **अनुपान :** પાણી સાથે.

उपयोग : પ્લેગ (ગ્રન્થીજ્વર), ત્રિદોષજ્વર મટાડે છે તથા આ દવા લેવાથી પ્લેગ થતો અટકે છે.

૪૬ महाशंखवटी

बनावट : પારદ, ગંધક, વછનાગ, લોહભસ્મ, બંગભસ્મ, શુંઠ, મરી, પીપર, શુદ્ધ હિંગ, શંખભસ્મ, પાંચે જાતનાં લવણ

પીપર	તો. ૧	અતિવિષ	તો. ૧
કાકડાશીંગ	,, ૧	નાગરમોથ	,, ૧
મોચરસ	,, ૧	જાયફળ	,, ૧
જાવંત્રી	,, ૧	પુલાવેલટંકણ	,, ૧
નાનીપીપર	,, ૧	કસ્તુરી	,, ૦।

विधी : પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં કસ્તુરી મેળવી પછી બીજી દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ કરી મેળવી પાણીથી ઘુંટી મગના-દાણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૧ ગોળી સવાર સાંજ.

अनुपान : દૂધ, મધ કે પાણી સાથે.

उपयोग : બાળકોના સર્વ રોગ માટે આ દવા પ્રસિદ્ધ ને ફાયદાકારક છે. શરદી, ખાંસી, તાવ, ઝાડા, નબળાઇ વગેરેમાં ઉપયોગી છે. આ દવા બિહારના વૈદ્યોમાં પ્રસિદ્ધ છે.

૪૧ रसमंडुर

बनावट :

મંડુરભસ્મ	તો. ૧૦	શુદ્ધ પારદ	તો. ૧૦
શુદ્ધ ગંધક	,, ૧૦	હરડેનુંચૂર્ણ	,, ૨૦
ભાંગરાનોરસ	,, ૧૬૦		

विधी : ખરલમાં પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં મંડુર મેળવી, પછી હરડેનુંચૂર્ણ મેળવી ભાંગરાનારસમાં મર્દન કરી તમામ રસ પી ને સુકાઇ જાય એટલે કપડછાણ કરી લેવું.

प्रमाण : ૬ થી ૧૨ રતીભાર.

अनुपान : ૦। તોલો ઘી અને ૧ તોલો મધ સાથે.

उपयोग : અમ્લપિત્ત, પાંડુ, કમળો, પિત્તજન્યશુળ, સંગ્રહણી અને મંદાગ્નિ મટાડી તાકાત લાવે છે.

દવાને રાખી કપડમાટી કરી સુકવી લઇ એક માટીના હાંડલામાં મીઠું ભરી તેની વચ્ચે એ સંપુટ મુકી તેને ૩૬ કલાક ચુલાપર રાખી તાપ આપવો પછી ઠંડુ કર્યા બાદ એ હાંડલાને ખોલી અંદરથી સંપુટ કાઢી ખોલી દવા લઇ બારીક વાટી રાખવી.

प्रमाण : ૧ થી ૨ રતીભાર.

अनुपान : મધ અને પીપર અથવા ઘી ને પીપર સાથે.

उपयोग : ક્ષયરોગ માટે આ રસ બહુજ પ્રસિદ્ધ અને ઉત્તમ બનાવટ ગણાય છે.

५३ लघुलोकनाथरस

बनावट : કોડીભસ્મ તો. ૨ા, શંકુરભસ્મ તો. ૨ા બંન્નેને સાથે વાટી તેમાં ૫ તોલા ઘી નાંખી કડાઇમાં ધીમેતાપે પકાવી લઇ ઘી પચી જાય ત્યારે ઉતારી તેમાં ૫ તોલા મરીનુંચૂર્ણ મેળવી બારીક કરી પાનનારસમાં ઘુંટી સુકવી રાખવું.

प्रमाण : ૩ થી ૬ રતી દિવસમાં ૩ વખત.

अनुपान : મધ કે માખણ.

उपयोग : ક્ષયમાં આ દવા સારૂં કામ આપે છે. ૪૦ દહાડા આપવાથી સારો લાભ બતાવે છે.

५४ लोकनाथरस

बनावट : શુદ્ધ પારદ તો. ૨, શુદ્ધ ગંધક તો. ૨, કજ્જલી કરી તેને પીળીકોડી તોલા ૮ માં ભરી કોડીઓના મોઢાં ટંકણને દુધમાં વાટી તેથી બંધ કરી લેવા. પછી ૮ તોલા શંખના ટુકડા લેવા અને એ શરાવ લઇ તેમાં નીચે શંખના ટુકડા રાખી ઉપર કોડીઓ ગોઠવી તેના પર શંખના ટુકડા મુકી સરાવ ઢાંકી તેનાપર તારબાંધી કપડમાટી કરી સુકવી લેવું. અને પછી તેને ૧૦ શેર

અપામાર્ગક્ષાર, પલાશક્ષાર, વછનાગ આ કુલ્લે તેર દવાઓ એકેક તોલો લઈ તેને વિધીસર મેળવી લેવું.

વિધી : ઘુંટેલી દવાને ચણાનોખાર, આદુનોરસ, હસ્તીશુંડી, કુંવારનોરસ, આ ચીજોની એકેક ભાવના એ રીતે ૪ ભાવના આપવી. પછી તે દવાને સંપુટમાં રાખી હલકો લઘુપુટ આપવો ને પછી તૈયાર દવાને બારીક વાટી રાખવી.

प्रमाण : ૩ રતીભાર. **अनुपान :** મધ કે છાશ સાથે.

समय : સવાર, સાંજ.

उपयोग : પેટનાં સર્વ દરદો, સંગ્રહણી, ગુલ્મ, શૂળ, અને વાયુ મટે છે, પેટનાંદર્દોમાં ઉત્તમ છે.

૫૭ वसंततिलकरस

बनावट : સુવર્ણભસ્મ તો. ૧, અભ્રકભસ્મ તો. ૨, લોહભસ્મ તો. ૩, રસસિન્દુર તો. ૪, શુદ્ધ ગંધક તો. ૪, બંગભસ્મ તો. ૨, મોતીભસ્મ તો. ૪, પ્રવાલભસ્મ તો. ૪, બધાને ખરલમાં બારીક વાટી મેળવી લેવું પછી તેને ગોખરૂનાકવાથની, વાસાપત્ર સ્વરસની, શેરડીનારસની એકેક ભાવના આપી ઘુંટી ગોળો કરી સુકવી સંપુટમાં રાખી બશેર છાણાનો હલકો અગ્નિ આપી, સંપુટ ખોલી ફરી એજ ત્રણ ચીજોની ભાવના આપી બીજીવાર હલકો અગ્નિ એજ રીતે આપવો. એવા સાત ગજપુટ પ્રથમ ભાવના આપીને દેવા, પછી તેમાં કસ્તુરી તો. ॥ અને ભીમસેનીકપુર તો. ॥ મેળવી પાણીમાં મર્દન કરી સુકવી રાખવું.

प्रमाण : ૧ થી ૨ રતીભાર.

अनुपान : માખણ કે મધ સાથે.

उपयोग : ખાંસી, શ્વાસ, ક્ષય, પાંડુ, સંગ્રહણી, જીર્ણજ્વર, પ્રમેહ, ધાતુક્ષીણતા મટી બળ અને વીર્યની વૃદ્ધિ થાય છે.

૬૦ वातगजांकुशरस (१)

बनावट : શુદ્ધ પારદ	તો. ૮,	શુદ્ધ ઝેરકુચલાં	તો. ૮
શુદ્ધ ગંધક	,, ૮,	શુંઠ	,, ૪
પીપર	,, ૪,	મરી	,, ૪

विधी : પારદગંધકને ઘુંટી તેમાં બાકીની વસ્તુઓનું ચૂર્ણ મેળવી ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण : ૧ થી ૩ રતીભાર. **अनुपान :** ઘીસાથે ચાટવું.

उपयोग : સર્વ પ્રકારનાં વાતવ્યાધિ અને વાયુનું શળ સત્વર મટાડે છે.

૬૧ वातगजांकुशरस (२)

बनावट : શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, લોહભસ્મ, સુવર્ણ-માક્ષીકભસ્મ, માણેકરસ, (હરતાલનો બનાવેલો), હરડેછાલ, કાકડાશીંગી, શુદ્ધ વછનાગ, શુંઠ, મરી, પીપર, પીપરીમૂળ, ફુલાવેલટંકણ, આ ચીજો સમભાગે લઇ વિધીસર મેળવી બારીક કરી તેને ગોરખમુંડી અને નગોડનાપાનનારસની એકેક ભાવના દઈ બેરતીભારની ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી.

अनुपान : હીમજનાકવાથમાં જરા પીપરનુંચૂર્ણ નાંખી સવાર, સાંજ દવા લેવી.

उपयोग : વાતવ્યાધિ, ઉરૂસ્થંભ, કમરનુંદરદ અને સાંધાનું-દરદ વગેરેમાં સારો લાભ આપે છે.

૬૨ वातनाशकरसायन

बनावट : રસસિન્દુર	તો. ૦।,	લોહભસ્મ વાલ	૪
અભ્રકભસ્મ	,, ૦।,	સુવર્ણભસ્મ ,,	૨

प्रमाण : ૧ રતીભાર.

अनुपान : રોગાનુસાર અથવા માખણ, મધ કે ઘી સાથે.

उपयोग : ક્ષય, પાંડુ, વાતવ્યાધિ, મંદાગ્નિ, શુળ, પ્રમેહ, સંગ્રહણી, રક્તપિત, નબળાઇ, ધાતુક્ષીણતા સર્વ મટાડે છે.

૬૫ विजयम्रगांकरस

बनावट :

શુદ્ધ પારદ	તો. ૪	શુદ્ધ ગંધક	તો. ૪
શુદ્ધ વછનાગ	,, ૪	કોડીભસ્મ	,, ૪
શંખભસ્મ	,, ૪	શુંઠ	,, ૪
મરી	,, ૪	પીપર	,, ૪

विधी : બધાને એકત્ર વાટી ખરલ કરી તેને લીંબુનારસની ૭ ભાવના આપવી પછી આદુનારસની ૭ ભાવના આપી અને રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૧ થી ૨ ગોળી. **अनुपान :** રોગ પ્રમાણે.

उपयोग : ખાંસી, શ્વાસ, આફરો, અપસ્માર, કોલેરા, આમવાત, પ્રમેહ, વાતવ્યાધિ અને તેના ઉપદ્રવોને મટાડે છે.

૬૬ विश्वतापहरणरस

बनावट : શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ વચ્છનાગ, ફુલાવેલ-ટંકણખાર, તામ્રભસ્મ, શુંઠ, મરી, પીપર, અકલકરો, એ ચીજો દરેક સરખેભાગે યાને એકેક તોલો મળી ૯ તોલા લઇ, વિધીસર મેળવી પછી તેને કારેલાનાપાનનારસની એક ભાવના આપી મરી જેવડી ગોળી કરી સુકવી રાખવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી.

अनुपान : સાકર અને જીરાનાપાણી સાથે લેવી.

उपयोग : વિષમજ્વર, જુનો અને હઠીલો તાવ કે જે ફરી ફરી આવતો હોય તે તાવ મટી જાય છે.

૬૯ शृंगाराभ्रक

बनावट : અભ્રકભસ્મ તો. ૧૬, શુદ્ધ પારદ, કપુર, જાવંત્રી, સુગંધીવાળો, ગજપીપર, તમાલપત્ર, લવીંગ, જટામાંસી, તાલીસપત્ર, તજ, નાગકેશર, કુષ્ટ, ધાવડીનાંફૂલ, હરડે, બહેડાં, આમળા, શુંઠ, મરી, પીપર દરેક તો. ૦॥, એલચી, જાયફળ, શુદ્ધ ગંધક એ દરેક તો. ૧.

विधी : પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં ભસ્મ મેળવી પછી બાકીની ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ કરી, મેળવી બારીક ઘુંટી રાખવું. અને કપડછાણ કરી લેવું.

प्रमाण : ૩ થી ૬ રતીભાર.

अनुपान : મધ સાથે. **समय :** સવાર, બપોર અને સાંજ.

उपयोग : ક્ષય, શ્વાસ, ખાંસી, કફ અને છાતીનાંદરદો માટે ઉત્તમ છે.

૭૦ शिरशूलारिरस

बनावट :

શુદ્ધ પારદ	તો.	૪	શુદ્ધ ગંધક	તો.	૪
લોહભસ્મ	,,	૪	તામ્રભસ્મ	,,	૪
શુદ્ધ ગુગળ	,,	૧૬	ત્રીફળા	,,	૮
જેઠીમધ	,,	૧	ગોખરૂ	,,	૧
વાવડીંગ	,,	૧	પીપર	,,	૧
શુંઠ	,,	૧	દશમૂળ	,,	૧૦

विधी : પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બાકીની દવાઓનું બારીક કરેલું ચૂર્ણ મેળવી તેને દશમૂળનાકવાથમાં ત્રણ દહાડા ઘુંટી લેવું, અને પછી ચીકાશ હાથ કરી ચણા જેવડી ગોળી કરી સુકવી લેવી.

प्रमाण : ૨ થી ૪ ગોળી. **अनुपान :** બકરીકે ગાયનુંદૂધ.

તામ્રભસ્મ	તો.	૨	જાવંત્રી	તો.	૧
લોહભસ્મ	,,	૨	તજ	,,	૧
અભ્રકભસ્મ	,,	૨	લવંગ	,,	૧
રસસિંદુર	,,	૨	હળદર	,,	૧
સુવાબીજ	,,	૧	અતિવિષ	,,	૧
અસેળીઓ	,,	૧	સિંધાલુણ	,,	૧
વજ	,,	૧	કાળીપાટ	,,	૧

વિધી : બધાને બારીક વાટી લઇ સાથે મેળવી તેને દેવદાર્વાદિકવાથની ૩ ભાવના આપવી પછી નગોડનાપાનનોરસ લઇ તેની ૧ ભાવના આપી ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી કરી સુકવી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી.

અનુપાન : પાણી સાથે, દશમૂલકવાથ સાથે.

સમય : સવાર, સાંજ.

ઉપયોગ : સુવાવડીનાંદરદો, સુવારોગ, તાવ, ખાંસી, ઝાડા, મંદાગ્નિ, નબળાઇ તથા ગર્ભાશયનીકમજોરી મટાડી તાકાત આપે છે.

૭૪ હરગૌરીરસ

બનાવટ :

રસસિંદુર	તો.	૧	અભ્રકભસ્મ	તો.	૧
સુવર્ણભસ્મ	,,	૧	રૌપ્યભસ્મ	,,	૧
બંગભસ્મ	,,	૧	સુવર્ણમાક્ષીકભસ્મ	,,	૧
નાગભસ્મ	,,	૧	તામ્રભસ્મ	,,	૧
કાન્તભસ્મ	,,	૧	અફીણ	,,	૩
કૌંચબીજ	,,	૩	એખરો	,,	૩

વિધી : ભસ્મોને બરાબર મેળવી તેમાં બીજી ચીજો મેળવી ઘુંટી લેવુ પછી તેને ગાયનુંદુધ, સેમળાનાંમૂળનોરસ, તાડનાંમૂળનોરસ એ ત્રણેની એકેક ભાવના આપી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

ઢાંકી આપો ને બાકી રહેલ સીંધાલુણ તો. ૧૦ ને પાણીમાં વાટી વાટકાને તાવડીની સાંધપર લેપ કરી સંધી બંધ કરી સુકવી લ્યો, પછી એ તાવડીને ચૂલાપર રાખી ૯ કલાક સાધારણ તાપ આપો. અંદર રહેલ રસ ઉડીને વાટકામાં લાગી જશે. આ વેળા વાટકાપર ભીનું કપડું ઠંડક માટે ચાલુ રાખશો. ઠંડુ થતાં સંભાળથી વાટકો ખોલી તેમાં લાગેલ ચમકદાર રસ-પુષ્પ હશે તે કાઢી લ્યો. આનુંનામ અમીરરસ છે.

प्रमाण : ૧ રતી.

अनुपान : કાળીદ્રાક્ષની લુગદી વચ્ચે દવા રાખી દાંતને ન લાગે તે રીતે દવા ગળી જવી, સાત કે નવ દહાડા રોજ બે વખત લેવી.

उपयोग : ચાંદી, ઉપદંશ, વીસ્ફોટક, ગડીઓવાયુ, સાંધા-ઝલાઇજવા, સાંધાપરસોજોચવો, ગરમીફુટીનીકળવી તથા ચાંદી હોવી વગેરે મટે છે.

पथ्य : ઘઉંનીરોટલી, ભાત, દૂધ, સાકર ને ઘી લેવું બીજું સર્વ બંધ કરવું.

सूचना : દવા લેવાથી કદાચ મોઢું આવી જાય તો દવા બંધ કરી બાવળ અને બોરડીનાછાલનો ક્વાથ કરી તેનાં કોગળા કરવા જોઇએ તો મટી જશે. ગભરાવું નહિં. દવા રામબાણ છે ને તુરત લાભ કરે છે માટે સમજીને કરવી જોઇએ.

૭૭ नवग्रहराजशिरोभूषण

घनावट :

પીળુંસોમલ	તો. ૨	શુદ્ધ હિંગળો	તો. ૨
શુદ્ધ ગંધક	,, ૨	શુદ્ધ પારદ	,, ૨
ગોદંતીભસ્મ	,, ૨	શુદ્ધ મોરથુથો	,, ૨
શુદ્ધ મનશીલ	,, ૨	શુદ્ધ ખર્પર	,, ૨

प्रकरण ४ थुं—पर्पटी

૭૯ प्राणदापर्पटी

बनावट :

શુદ્ધ પારદ	તો. ૧	અભ્રકભસ્મ	તો. ૧
લોહભસ્મ	,, ૧	નાગભસ્મ	,, ૧
બંગભસ્મ	,, ૧	શુદ્ધ વચ્છનાગ	,, ૧
કાળાંમરી	,, ૧	શુદ્ધ ગંધક	,, ૭

विधी : બધી દવાઓને ખરલમાં વિધીસર મેળવી ઘુંટી રાખવું. પછી એક લોઢાનાવાટકાને લઇ તેમાં જરા ઘી લગાડી ધીમે તાપે એ દવા ગરમ કરી કેળનાપાન નિચે છાણુ મુકી તેનાપર પર્પટીની વિધીએ ઢાળી લેવું અને પછી ઘુંટી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण : ૩ રતીભાર. **अनुपान :** મધ સાથે.

उपयोग : અતિસાર, પાંડુ, સંગ્રહણી, જવર, ખાંસી, ક્ષય, પ્રમેહ, મંદાગ્નિ અને નબળાઇ મટે છે. તથા અનુપાનભેદથી અનેક રોગમાં વપરાય છે.

૮૦ बाळपर्पटी

बनावट : ગોદંતીહરતાલભસ્મ તો. ૨॥, શુદ્ધ ગંધક તો. ૦॥ સાથે મેળવી બારીક વાટી લેવું.

प्रमाण : ૧ થી ૨ રતીભાર.

उपयोग : તાવ, અજીર્ણ, ઝાડા, કૃમી અને બાલશોષ જેવા દરદોમાં સારો ફાયદો બતાવે છે. પાચનશક્તિ સુધારી હાડકાંને મજબુત કરે છે.

૮૩ सौम्यपर्पटी

बनावट : સુરાખાર તો. ૨૦   નવસાર તો. ૨
ફટકડી ,, ૨

विधी : બધાને પ્રથમ જુદાજુદા વાટી લેવા પછી એ ત્રણેને એક માટીના વાસણમાં નાંખી ધીમે તાપે ગરમ કરવું અને રસ થઇ જાય પછી તેને એક ચીનાઇમાટીનીથાળીમાં ઢાળી આપવું એટલે શ્વેતપર્પટી બનશે.

प्रमाण : ૦। થી ૦॥ તોલા સુધી.

अनुपान : ૧૦ તોલા ઠંડા પાણી સાથે.

उपयोग : પેશાબ છુટ લાવે છે તથા અમ્લપિત્ત મટાડેછે.

सूचना : પેશાબ છુટ લાવવા એક એક કલાકે દવા આપવી.

प्रकरण ५ मुं—लोह

८४ गडुचीलोहम्

बनावट : ગળોસત્વ તો. ૧, શુંઠ તો. ૧, મરી તો. ૧, પીપર તો. ૧, હરડે તો. ૧, બહેડા તો. ૧, આમળા તો. ૧, તજ તો. ૧ તમાલપત્ર તો ૧, નાગકેશર તો. ૧, લોહભસ્મ તો. ૧ સાથે મેળવી રાખવું.

प्रमाण : તો. ૦।. अनुपान : મધ અને ઘી સાથે.

समय : સવાર, સાંજ.

उपयोग : વાતરક્ત મટાડે છે.

જાડું થાય ત્યારે તેમાં બીજી ચીજોનું બારીક કરેલું ચૂર્ણ તૈયાર હોય તે મેળવી ગોળી વાળવા જેવું કરી લેવું અને ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान : દર્ભનારસ સાથે કે ચોખાનાધોવણ સાથે.

उपयोग : શ્વેતપ્રદર, રક્તપ્રદર, ગર્ભાશયમાંથી પાણી વહેતું હોય, કટીશૂળ, મસ્તકશૂળ, નબળાઇ વગેરેમાં ફાયદો આપે છે અને પાચનશક્તિ સુધારે છે.

८८ वालयकृतहरलोह

बनावट : હજારપુટીઅભ્રકભસ્મ, લોહભસ્મ, રસસિંદુર, અતિવિષ, સરપુંખાનામૂળ, રક્તચંદન, લીંબુનાંબીજ, પાષાણભેદ આ આઠ ચીજો સમભાગે લેવી, બારીક વાટી ગળોનારસમાં ઘુંટી રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૧ થી ૨ ગોળી. **अनुपान :** દૂધ કે ગૌમૂત્ર સાથે.

उपयोग : જ્વર, યકૃત, સોજા, બરલ, પાંડુ, ખાંસી, મુખરોગ અને ઉદરરોગ મટાડે છે.

८९ महाश्वासारिलोह

बनावट : લોહભસ્મ તો. ૨ાા, અભ્રકભસ્મ માસા ૭ાા, સાકર તો. ૨ાા, મધ તો. ૨ાા, ત્રીફલા તો. ૨, જેઠીમધ, પીપર, બોરડીનાંઠડીઆનીમીંજ, તાલીસપત્ર, વંસલોચન, વાવડીંગ, એલચી, પુષ્કરમૂળ, નાગકેશર, કાળીદ્રાક્ષ આ દશ ચીજ દરેક દશ દશ આનીભાર લઇ લેવી અને બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી સાથે મેળવી સેંદાનાબરસમાં ઘુંટી મધમાં ગોળી વાળવી.

प्रमाण : બે આનીભાર.

विधी : મીણને જરા ગરમ કરી તેમાં બીજી ચીજો મેળવી ઘુંટી ગોળી રતીભારની કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી. अनुपान : પાણી સાથે.

उपयोग : જુલાબ-ઝાડા બંધ કરવા માટે ઉત્તમ છે.

૬૮ अपस्मारनाशकवटी

बनावट : સોનાનાવરખ	તો. ।।	અંબર	તો.	।।
ચાંદીનાવરખ	,, ।।	કસ્તુરી	,,	।।
લોહભસ્મ	,, ૨	તામ્રભસ્મ	,,	૨
અભ્રકભસ્મ	,, ૨	મંડુરભસ્મ	,,	૨
રસસિંદુર	,, ૨	મુક્તાપિષ્ટ	,,	૪
ગોરોચન	,, ૨	વજ	,,	૮
અકલકરો	,, ૪			

विधी : બધી ચીજોને ખરલમાં બારીક વાટી પછી તેને બ્રાહ્મીનારસમાં કે ક્વાથમાં ૨૧ દહાડા ઘુંટવું (૨૧ ભાવના આપવી) પછી મરી જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી. अनुपान : બ્રાહ્મીનોરસ અને મધ.

उपयोग : અપસ્માર, આંચકી, ઉન્માદ, જ્વર, ક્ષય, ખાંસી, શ્વાસ વગેરે માટે છે.

अपथ्य : ખાટું, તેલવાળાપદાર્થો, ગરમચીજો અને વાયડા-પદાર્થો ખાવા નહિ.

૬૯ अपस्मारहरवटी

बनावट : કસ્તુરી તો. ।। પીપળાનીજટા તો. ૫
જાવંત્રી તો. ૨

विधी : બધાને બારીક વાટી, ગુલાબજળમાં ઘુંટી, મગ જેવડી ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण : ૨ થી ૪ રતીભાર. **अनुपान :** પાણી કે મધસાથે.

उपयोग : વિષમજ્વર, મંદાગ્નિ, ગુલ્મ, બરલ, નબળાઇ, પાંડુ, કમળો, ફીકાશ તથા અત્યંત નબળાઇ સાથેનો તાવ મટાડે છે.

९३ सर्वज्वरहरलोह

बनावट : ચિત્રક, હરડે, બહેડાં, આમળા, શુંઠ, મરી, પીપર, વાવડીંગ, નાંગરમોથ, ગજપીપર, પીપરીમૂળ, વાળો, દેવદાર, કરીઆતું, કડુ, ભોરીંગણી, સરગવાનાબીજ, કાળીપાટ, જેઠીમધ, ઈંદ્રિજવ એ દરેક ચીજ એકેક તોલો મળી તો. ૨૦નું બારીક ચૂર્ણ લઇ તે સાથે ઉત્તમ લોહભસ્મ તો. ૨૦ મેળવી સાથે ધુંટી તુલશીપત્રના રસમાં મર્દન કરી બે બે રતીભારની ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી. **समय :** સવાર, સાંજ બે વખત.

अनुपान : મહાસુદર્શનચૂર્ણના ફાંટ સાથે.

उपयोग : સર્વ પ્રકારના તાવ, વિષમજ્વર, જીર્ણજ્વર તથા તાવના દરેક ઉપદ્રવો, બરલ, ઉદરરોગ, પાંડુ અને ગુલ્મ તથા કલેજાની-વ્યાધિ સાથેનો તાવ આ દવાથી અવશ્ય મટે છે.

प्रकरण ६ ठुं—वटी-गोळी-गुटीका

९४ अजमोदादिवटी

बनावट : અજમોદ તો. ૧. ભોંડીઆવળ, તો. ૦॥, ગોળ તો. ૧ બધાને સાથે મેળવી, બોર જેવડી ગોળી કરી લેવી

प्रमाण : તો. ૦॥. **अनुपान :** ગરમપાણી સાથે.

उपयोग : શીતપિત્ત (જેને શીળસ કહે છે તે) મટે છે.

વિધી : મીણને જરા ગરમ કરી તેમાં બીજી ચીજો મેળવી ઘુંટી ગોળી રતીભારની કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. **અનુપાન :** પાણી સાથે.

ઉપયોગ : જુલાબ-ઝાડા બંધ કરવા માટે ઉત્તમ છે.

૯૮ अपस्मारनाशकवटी

બનાવટ :

સોનાનાવરખ	તો. ૦ાા	અંબર	તો. ૦।
ચાંદીનાવરખ	,, ૦ાા	કસ્તુરી	,, ૦।
લોહભસ્મ	,, ૨	તામ્રભસ્મ	,, ૨
અભ્રકભસ્મ	,, ૨	મંડુરભસ્મ	,, ૨
રસસિંદુર	,, ૨	મુક્તાપિષ્ટ	,, ૪
ગોરોચન	,, ૨	વજ	,, ૮
અકલકરો	,, ૪		

વિધી : બધી ચીજોને ખરલમાં બારીક વાટી પછી તેને બ્રાહ્મીનારસમાં કે કવાથમાં ૨૧ દહાડા ઘુંટવું (૨૧ ભાવના આપવી) પછી મરી જેવડી ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. **અનુપાન :** બ્રાહ્મીનોરસ અને મધ.

ઉપયોગ : અપસ્માર, આંચકી, ઉન્માદ, જ્વર, ક્ષય, ખાંસી, શ્વાસ વગેરે મટે છે.

અપથ્ય : ખાટું, તેલવાળાપદાર્થો, ગરમચીજો અને વાયડાપદાર્થો ખાવા નહિ.

૯૯ अपस्मारहरवटी

બનાવટ : કસ્તુરી તો. ૦ાા પીપળાનીજટા તો. ૫ જાવંત્રી તો. ૨

વિધી : બધાને બારીક વાટી, ગુલાબજળમાં ઘુંટી, મગ જેવડી ગોળી બનાવી લેવી.

બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી કપડછાણ કરી લેવું અને ગુલાબજળમાં વાટી ચણીબોર જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી.

अनुपान : ગુલાબજળ સાથે અથવા શંખપુષ્પીના અર્ક સાથે.

समय : સવાર, બપોર ને સાંજ.

उपयोग : અપસ્માર, ઉન્માદ, શીરોરોગ, કમળો, અનિદ્રા, તોફાનવાળી હાલતનું ગાંડપણ, અંડવૃદ્ધિ, નપુંસકતા, બાલગ્રહ, ઉદરરોગ વગેરેને મટાડે છે. મગજ ઉપર આ દવાની ખાસ અસર થાય છે વળી બ્લડપ્રેસરમાં પણ ગુણકારક છે.

૧૦૩ उष्णवीर्यगुटीका

बनावट : સારી હરડે લાવી ઠળીઆ કાઢી તેને આઠગણા પાણીમાં ઉકાળો કરી બાળી લેવી. પછી તે હરડેને કાઢી કપડે ચાળી તેનો માવો અને ક્વાથ જુદા કાઢી ચૂલે ચડાવી ઘન જેવું કરી લેવું. એ ઘનનું વજન તો. ૪૦ તથા ચંદ્રપ્રભા નં. ૧લાનો તૈયાર ભુકો તો. ૪૦ સાથે મેળવી ઘુંટી વાલ વાલની ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૧ થી ૨ ગોળી. **अनुपान :** દૂધ સાથે.

उपयोग : પેટનોવાયુ, કબજીઅત, ધાતુક્ષીણતા, વાતપ્રકૃતિ અને નબળાઇ મટાડે છે.

૧૦૪ एलादिवटी

बनावट :	એલચી	તો. ૨॥	પીપર	તો. ૨॥
	તમાલપત્ર	,, ૨॥	સાકર	,, ૫
	જેઠીમધ	,, ૨૦		
	ખજુર (ઠળીયાવગરની)	તો. ૨૦		
	દ્રાક્ષ (કાળી) સાફ કરેલી	,, ૨૦		

૧૦ कफनाशकवटी

बनावट : શુદ્ધ ઝેરકુચલાં તો. ૧ અક્કલકરો તો. ૧
જાવંત્રી „ ૧ લવીંગ „ ૧
કેસર „ ૧ શુદ્ધ ધતુરબીજ „ ૧
તજ „ ૧ જાયફળ „ ૧

विधी : બધાને બારીક વાટી, નાગરવેલનાપાનનારસમાં મર્દન કરી મરી જેવડી ગોળી બનાવી, સુકવી રાખવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી. अनुपान : દૂધ અથવા ચહા સાથે.

समय : સવાર, સાંજ બે વખત લેવી.

उपयोग : શરદી, શળેખમ, છીંકો આવવી, માથાનુંદરદ, કફ થઇ જવો, મંદાગ્નિ, નબળાઈ વગેરે મટે.

૧૧૧ करंजवटी

बनावट : કાંકચનાંબીજ લાવી તેને જરા શેકી લઇ બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું. અને તે તો. ૧૫ હોય તો તેમાં પીપરનુંચૂર્ણ તો. ૫ મેળવી મધમાં મર્દન કરી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान : પાણી સાથે, પણ દવા લેતાં પહેલાં દરદીએ ચહા કે દૂધ લેવું, પછી દવા લેવી.

उपयोग : મલેરીઆતાવ મટાડવા, તાવ અટકાવવા માટે ગમબાણ છે ને ક્વીનાઈનથી પણ ઉત્તમ અસર બતાવે છે, સેંકડો વૈદ્યો, ડૉક્ટરોએ વાપરેલી દવા છે.

૧૧૨ करंजादिवटी

बनावट : ક્વીનાઇનસલ્ફ તો. ૧, કાંકચનાંબીજ તો. ૧, (નોલ. સર) કુલાંવરસદ્કરી તો. ૧. બધાને બારીક વાટી જરા પાણી મેળવી બે બે રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

૧૦ कफनाशकवटी

यनावट : શુદ્ધ ઝેરકુચલાં તો. ૧ અક્કલકરો તો. ૧

જાવંત્રી	,, ૧	લવીંગ	,, ૧
કેસર	,, ૧	શુદ્ધ ધતુરબીજ	,, ૧
તજ	,, ૧	જાયફળ	,, ૧

विधी : બધાને બારીક વાટી, નાગરવેલનાપાનનારસમાં મર્દન કરી મરી જેવડી ગોળી બનાવી, સુકવી રાખવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી. अनुपान : દૂધ અથવા ચહા સાથે.

समय : સવાર, સાંજ બે વખત લેવી.

उपयोग : શરદી, શળેખમ, છીંકો આવવી, માથાનુંદરદ, કફ થઇ જવો, મંદાગ્નિ, નબળાઇ વગેરે મટે.

૧૧ करंजवटी

बनावट : કાંકચનાંબીજ લાવી તેને જરા શેકી લઇ બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું. અને તે તો.૧૫ હોય તો તેમાં પીપરનુંચૂર્ણ તો. ૫ મેળવી મધમાં મર્દન કરી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान : પાણી સાથે, પણ દવા લેતાં પહેલાં દરદીએ ચહા કે દૂધ લેવું, પછી દવા લેવી.

उपयोग : મલેરીઆતાવ મટાડવા, તાવ અટકાવવા માટે પ્રમાણ છે ને કવીનાઇનથી પણ ઉત્તમ અસર બતાવે છે, સેંકડો વૈદ્યો, ડાક્ટરોએ વાપરેલી દવા છે.

૧૨ करंजादिवटी

बनावट : કવીનાઇનસલ્ફ તો. ૧, કાંકચનાંબીજ તો. ૧, (ફોતરાં ફોલેલાં લેવાં) કુચાવેલફટકડી તો. ૧. બધાને બારીક વાટી જરા પાણી મેળવી બે બે રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

११० कफनोशकवटी

बनावट : શુદ્ધ ઝેરકુચલાં તો. ૧ અક્કલકરો તો. ૧
જાવંત્રી „ ૧ લવીંગ „ ૧
કેસર „ ૧ શુદ્ધ ધતુરબીજ „ ૧
તજ „ ૧ જાયફળ „ ૧

विधी : બધાને બારીક વાટી, નાગરવેલનાપાનનારસમાં મર્દન કરી મરી જેવડી ગોળી બનાવી, સુકવી રાખવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી. अनुपान : દૂધ અથવા ચહા સાથે.

समय : સવાર, સાંજ બે વખત લેવી.

उपयोग : શરદી, શળેખમ, છીંકો આવવી, માથાનુંદરદ, કફ થઇ જવો, મંદાગ્નિ, નબળાઈ વગેરે મટે.

१११ करंजवटी

बनावट : કાંકચનાંબીજ લાવી તેને જરા શેકી લઇ બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું. અને તે તો. ૧૫ હોય તો તેમાં પીપરનુંચૂર્ણ તો. ૫ મેળવી મધમાં મર્દન કરી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान : પાણી સાથે, પણ દવા લેતાં પહેલાં દરદીએ ચહા કે દૂધ લેવું, પછી દવા લેવી.

उपयोग : મલેરીઆતાવ મટાડવા, તાવ અટકાવવા માટે રામબાણ છે ને ક્વીનાઇનથી પણ ઉત્તમ અસર બતાવે છે, સેંકડો વૈદ્યો, ડૉક્ટરોએ વાપરેલી દવા છે.

११२ करंजादिवटी

बनावट : ક્વીનાઇનસલ્ફ તો. ૧, કાંકચનાંબીજ તો. ૧, (ફોતરાં ઉતારેલાં લેવાં) કુલાવેલફટકડી તો. ૧. બધાને બારીક વાટી જરા પાણી મેળવી બે બે રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

કચૂરો, મિંઢોળ, જાયફળ, સિંધાલુણ, ભારંગી, કાકડાશીંગી, શુંઠ, મરી, પીપર, જીરૂં, શાહજીરૂં, ચિત્રક, તજ, એલચી, તમાલપત્ર, નાગકેશર, સાટોડીનુંમૂળ, ગજપીપર, કાળીદ્રાક્ષ, કપુરકાચલી, સુગંધીવાળો, સેમળાનું-મૂળ, હરડે, બહેડા, આમળા, કૌચબીજ એ દરેક ચીજ એક એક તોલો. શુદ્ધ ભાંગ તો. ૪૫, સાકર તો. ૧૮૦.

विधी : સાકરની થોડા પાણીમાં ચાસણી કરી, તેમાં ઉપલી બધી દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ નાખવું. અને મધ તો. ૧૦, તથા ઘી તો. ૫, નાખી ગોળી વાળવા જેવો પાક કરી લેવો. અને તો. ०। ની ગોળી વાળવી.

प्रमाण : તો. ०। થી ०॥. **अनुपान :** દૂધ સાથે.

समय : સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग : નબળાઇ, ધાતુક્ષીણતા, ક્ષય, ખાંસી, શ્વાસ, અતિસાર, સંગ્રહણી, પ્રમેહ, શીઘ્રપતન અને નસોનીકમજોરી મટાડવા માટે રામબાણ છે.

११५ कामोत्तेजकवटी

बनावट : કસ્તુરી તો. ૧, મોતીનીભસ્મ તો. ૧, સોનાના-વરખ તો. ૧, બંગભસ્મ તો. ૨, ચાંદીનાવરખ તો. ૪, લોહભસ્મ તો. ૪, આ બધી ચીજોને ખરલમાં ઘુંટી તેને શુદ્ધ શીલાજીત તો. ૪. સાથે મેળવી ઘુંટી, રતીભારની ગોળીઓ કરી, તેના ઉપર સોનાનોવરખ ચડાવી દેવો. આ વરખ ઉપર લખેલ વજન સિવાય જુદાજ લેવા. ગોળી છાયામાં સુકવી પછી સંભાળી રાખવી.

प्रमाण : એક ગોળી સવારે તથા એક સાંજે દૂધ સાથે લેવી.

उपयोग : વીર્ય વધારી નબળાઈ મટાડે છે. ખાંસી, શરદી, મગજનીકમજોરી, મંદાગ્નિ તથા ધાતુક્ષીણતા માટે ઉત્તમ ઉપાય છે. અને કામશક્તિ વધારે છે.

पथ्य : પૌષ્ટિક ખોરાક લેવો, ગરમ તથા ખાટી ચીજો ન લેવી

उपयोग : શળ, પરિણામશળ, પેટનોવાયુ, દુઃખાવો, તેમજ ઉદાવર્તરોગ મટે છે.

૧૧૯ केशरवटी

बनावट : કેશર, જાવંત્રી, જાયફળ, ચંદ્રોદય, લવંગ, કુષ્ટ, મોરીંગણીનાંફૂલનુંપીળુકેશર બધાને બારીક વાટી લેવું. પછી તેને ગૌમુત્રમાં ૭ દિવસ લગી ઘુંટી લેવું. ત્યારબાદ તેની મગ જેવડી ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण : ૧ થી ૨ ગોળી. **समय :** દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान : ગાયના તાજાદૂધમાં ઘસીને પાવી.

उपयोग : તાલુકંટક (તાળવામાં ખાડો પડવો તે) બાલશોષ, ઝાડા, નબળાઇ, તરસ, આંખોદુઃખવી, ગળાનોપાક, મુખપાક, કાકડાનું વધવું વગેરે ઉપદ્રવયુક્ત બાલશોષ નામનો ભયંકર વ્યાધિ આ દવાના ઉપયોગથી મટે છે. દવા અનેક વર્ષોની અનુભવી છે. આ દવાની સાથે મહામરિચ્યાદિતેલ શરીરપર મર્દન કરવું જોઇએ.

૧૨૦ कांकायनवटी

बनावट :

જીરૂં	તો.	૪	ધાણા	તો.	૪
મરી	,,	૪	ગરણીનાંબીજ	,,	૪
અજમોદ	,,	૪	શાહજીરૂં	,,	૪
શેકેલીહીંગ	,,	૬	જવખાર	,,	૮
સાજીખાર	,,	૮	સીંધાલુણ	,,	૮
સંચળ	,,	૮	બીડલવણ	,,	૮
મીઠું	,,	૮	વડાગરૂંમીઠું	,,	૮
નસોતર	,,	૮	દંતીમૂળ	,,	૧૬
કચૂરો	,,	૧૬	પુષ્કરમૂળ	,,	૧૬

उपयोग : મધુપ્રમેહ જેમાં પેશાબમાં સાકર જતી હોય તે રોગમાં બહુજ સારો ફાયદો આપે છે.

१२३ गुडाष्टकम्‌वटी

बनावट : શુંઠ, મરી, પીપર, ચિત્રક, દંતીમૂળ, નસોતર, પીપરીમૂળ એ સાત ચીજો એકેક તોલો જુનોગોળ તો. ૭, બધાને મેળવી ગોળી સોપારી જેવડી કરી લેવી.

प्रमाण : ૧ ગોળી. **समय :** દરરોજ સવારે લેવી.

उपयोग : મંદાગ્નિ, પાંડુ, અજીર્ણ, વાયુ, શૂળ, બરલ, ઉદાવર્તવાયુ વગેરે સર્વ રોગો મટી અગ્નિ પ્રદિપ્ત કરે છે.

१२४ गोरोचनगुटीका

बनावट : ગોરોચન તો. ૧, કસ્તુરી તો. ૦।, બીરબુટી તો. ૧, કેશર તો. ૧, ઉપલેટ તો. ૧. બધાને બારીક વાટી નાગરવેલનાપાનના રસમાં મર્દન કરી બાજરીનાદાણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૧ થી ૨ ગોળી. **अनुपान :** ધાવણ સાથે.

उपयोग : સસણી, ખાંસી, વરાધ, આંચકી, ભરાઇજવું, અને નબળાઇ મટાડે છે. આ દવા બાલરોગ માટે ઉત્તમ છે.

१२५ गोरोचनवटी (१)

बनावट : ગોરોચન તો. ૦।, ફુલાવેલટંકણખાર તો. ૦।, હાથફળ તો. ૦।, દૂધીઓવજ તો. ૦।. બધાને બારીક વાટી પાનનારસમાં એક દહાડો ઘુંટી અડદનાદાણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૦॥ થી ૧ ગોળી.

अनुपान : પાનનોરસ અથવા ધાવણ સાથે.

૧૨૮ चन्द्रकळावटी

बनावट :

એલચી	તો.	૧	કપુર	તો.	૧
શીલાજીત	,,	૧	આંબળા	,,	૧
જાયફળ	,,	૧	નાગકેશર અસલી	,,	૧
સેમળાનુંમૂળ	,,	૧	રસસિન્દુર	,,	૧
અભ્રકભસ્મ	,,	૧	બંગભસ્મ	,,	૧
લોહભસ્મ	,,	૧.			

विधी : બધાને વિધીસર મેળવી ખરલમાં ઘુંટી પછી તેને ગળોનારસની તથા સેમળાનામૂળનાકવાથની એક એક ભાવના આપી ઘુંટી રતીભારની ગોળી કરી સુકવી લેવી.

प्रमाण : ૨ થી ૪ ગોળી. **अनुपान :** મધ સાથે.

समय : સવાર, સાંજ.

उपयोग : પ્રમેહ, મુત્રરોગ, ધાતુક્ષીણતા, નબળાઇ, ઉષ્ણવાત અને સ્વપ્નદોષ મટાડે છે.

૧૨૯ छर्दीनाशकवटी

बनावट : શુદ્ધ ગંધક, કમળકાકડીનાંબીજ, શીલાજીત, જેઠીમધ, કેસર, ઈલાયચીદાણા, મૃગશૃંગભસ્મકાળી, વંસલોચન, ચંદનચૂરો, ગોરોચન. બધી ચીજો સમભાગે લઇ તેને બારીક વાટી ખરલમાં મેળવી ઘુંટી લેવું. અને તેમાં બીલાંનાંમૂળનોકવાથ નાંખી ઘુંટી રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી. **अनुपान :** મધ સાથે.

उपयोग : બધી જાતની ઉપદ્રવવાળી ઉલટી આ દવા બે ત્રણ વખત લેવાથી તુરત મટી જાય છે.

ફુલાવેલટંકણખાર તો. ૧, સોનાગેરૂ તો. ૧, કાળાંમરી તો. ૧, કાંકચનાંબીજ તો. ૧, ગળોસત્વ તો. ૧, તુલસીપત્રચૂર્ણ તો. ૧.

विधी : બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી તેને કરીઆતાનાકવાથની તથા લવીંગનાકવાથની એક એક ભાવના આપી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી. અને જો બની શકે તો એ ગોળીપર સાકરની ચાસણી નાંખી કલઇવાળા વાસણમાં ખૂબ ફેરવીને પડ ચડાવી પોલીસદાર, સફેદ ગોળી કરવી.

प्रमाण : ૧ થી ૨ ગોળી. **अनुपान :** પાણી અથવા દૂધ.
समय : દિવસમાં ત્રણ વખત લેવી.

उपयोग : તાવ ઉતારે તથા આવતો તાવ અટકાવે છે. જે દિવસે તાવ આવતો હોય તે દહાડા પહેલાં તથા તે દહાડે ત્રણ વખત થોડા થોડા સમયને અંતરે લેવી તો તાવ અટકી જશે.

१२३ ज्वरान्तकवटी

बनावट : કાંકચનાંશેકેલાંબીજ, કરીઆતાનીપાંદડી, સફેદમરી એ દરેક બેબે તોલા, જીરૂં, ગળોસત્વ, પીપર, ફુલાવેલફટકડી, નવસાર અને શેકેલીઅતિવિષનીકળી એ દરેક એક તોલો, બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી તેને તુલશીનાપાનનોરસ, સહદેવીનોરસ, કુંઆરનોરસ, ખડસલીઆનોરસ, ભોંયઆમલીનોરસ એ દરેકની એકેક ભાવના આપી મર્દન કરી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान : દૂધ, આદુનોરસ, કમળનું શરબત કે મધ એમાંથી દોષના વિચાર પ્રમાણે.

उपयोग : જીર્ણજ્વર, ટાઢીઓતાવ, વાત પિત્ત કે કફજ્વર તથા મોસમીતાવ માટે અકસીર છે.

૧૩૬ जातिफलादिवटी (२)

बनावट : જાયફલ ૧ ભાગ, અફીણ ૧ ભાગ, અજમોદ ૧ભાગ, કપુર ૧ ભાગ, વંસલોચન ૩ ભાગ, ગોળ ૫ ભાગ. બધાને સાથે મેળવી ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૧ ગોળી. **अनुपान :** દૂધ સાથે.

समय : સવારે તથા સાંજે લેવી.

उपयोग : શુક્રનું સ્થંભન કરે છે.

૧૩૭ जीरकादिमोदक

बनावट : જીરૂં તો. ૨૦ શુંઠ તો. ૫ ધાણા તો. ૧૦ વરેઆરી તો. ૫ અજમો તો. ૨ા શાહજીરૂં તો. ૨ા મરી તો. ૨ા પીપર તો. ૨ા તજ તો. ૨ા તમાલપત્ર તો. ૨ા વાવડીંગ તો. ૨ા ચવક તો. ૨ા ચિત્રક તો. ૨ા નાગરમોથ તો. ૨ા લવંગ તો. ૨ા આ બધાનું ચૂર્ણ કરી રાખવું. સાકર તો. ૧૪૦ અને દૂધ તો. ૧૪૦ લઇ એની પાક જેવી ચાસણી કરી લેવી. પછી તેમાં ઉપરની ચીજોનું ચૂર્ણ નાંખી પાકનાં ચોસલાં કરવાં કે ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण : ૦ા થી ૧ તોલો **अनुपान :** પાણી કે દૂધ સાથે

समय : સવાર, સાંજ.

उपयोग : સુવારોગ, સંગ્રહણી, મંદાગ્નિ અને મુખપાક સાથેનાં ઝાડા તથા જીર્ણતાવ મટે છે.

૧૩૮ जुलवनीगोळी (१)

बनावट : એળીઓ. તો. ૨ા, શુંઠ તો. ૨ા,
દેશીસાબુન „ ૨, હીંગ „ ૦ાા.

विधी : બધાને બારીક કરી પાણીમાં વાટી રેનીસારની ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण : એક ગોળી. **अनुपान :** પાણી સાથે લેવી.

समय : સવારે તથા સાંજે.

उपयोग : વાયુ, ગોળો, અને પેટનીગાંઠ (ગુલ્મ) મટે છે.

१४१ तावनीयुनानीगोळी

बनावट : શેકેલકાંકચનાંબીંજ તો. ૨, પીપર તો. ૧, જીરૂં તો. ળ।, બાવળનાંકુમળાંપાન તો. ળ।. બધાને બારીક વાટી પાણીમાં ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી. **अनुपान :** પાણી સાથે.

समय : તાવ આવવા અગાઉ ત્રણ કલાક પહેલાં આ દવા લેવી. અથવા તો દર ચાર ચાર કલાકે લેવી.

उपयोग : ટાઢીઓતાવ, વિષમજ્વર, મલેરીઆ કે એકાંતરીઓતાવ આ દવાથી મટે છે.

१४२ दरदादिपुटपाकवटी

बनावट : શુદ્ધ હિંગુલ તો. ૦।, શુદ્ધ અફીણ તો. ૦।≈ ફુલાવેલટંકણ તો. ૦)≈ બધાને સાથે વાટી લેવું. એક સારૂં જાયફળ લઈ તેમાં ખાડો કરી તેમાં આ દવા ભરવી ને બંધ કરી દેવું અને તેના પર ઘઉંનોલોટ લગાડી થોડા તાપમાં લાલ થતાં સુધી પકાવી કાઢી લેવું અને જાયફળ સહીત આ દવાને વાટી મગ જેવડી ગોળી કરી લેવી. ગોળી બનાવવા માટે તેમાં જરા પાણી નાંખી લેવું.

प्रमाण : ૨ ગોળી. **अनुपान :** ગાયનુંદૂધ.

उपयोग : જ્વરાતિસાર, ખાંસી, નિદ્રાનાશ, મંદાગ્નિ, અરૂચી, મરડો વગેરે મટે છે. અને શરીરને પુષ્ટ કરે છે.

१४३ दाडीमचतुष्कवटी

बनावट : જાયફળ, લવંગ, જીરૂં, ફુલાવેલટંકણખાર એ ચારે

૧૪૫ નવચેતનવટી

બનાવટ :

શુદ્ધ કુચલા	તો. ૧	તજ	તો. ૧
અકલકરો	,, ૧	કેસર	,, ૧
મરી	,, ૧	રૂમીમસ્તકી	,, ૧
એલચીબીજ	,, ૧	ચંદન	,, ૧

વિધી : બધાને બારીક વાટી કપડાથી ચાળી, ખરલમાં નાખવું. અને તેને મરી, તજ, લવીંગ એ ત્રણ ચીજ બે બે તોલા લઇ પાણી તો. ૫૦માં કવાથ કરતાં તે જ્યારે તો. ૮ રહે ત્યારે ઉતારી કપડે ગાળી તેમાં ઉપરની દવા ઘુંટી મરી જેવડી ગોળી કરી, સુકાવી રાખી લેવી.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. **અનુપાન :** પાણી સાથે લેવી.

સમય : જમ્યાબાદ.

ઉપયોગ : વિર્યવિકાર, સંધીવાયુ, પેટનીકમજોરી, મંદાગ્નિ તથા નબળાઇ મટાડે છે. વાયુ મટાડનાર અને પૌષ્ટિક છે.

૧૪૬ નાગવલાવટી

બનાવટ :

નાગબલાનીજડ	તો. ૧	સફેદમુશલી	તો. ૧
આસગંધ	,, ૧	મોટાંગોખરૂ	,, ૧
સાટોડીનીજડ	,, ૧	રસસિંદુર	,, ૧
અકલકરો	,, ૧	શતાવરી	,, ૨

સેમળમુશલી (સેમળાનુંમૂળ) તો. ૧.

વિધી : બધાને બારીક વાટી, કપડાવડે ચાળી, ચૂર્ણ કરી, બે બે રતીભારની ગોળી મધમાં કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૩ ગોળી. **અનુપાન :** દૂધ સાથે લેવી.

સમય : રાત્રે સુતી વખતે લેવી.

ઉપયોગ : વીર્યસ્ત્રાવ શીઘ્રપતન અને સ્વપ્નદોષ મટાડે છે.

सूचना : દરરોજ શીતળાની ઋતુમાં લેવાથી શીતળા નીકળતા અટકી જાય છે. તેવીજ રીતે ઓરી, અછબડા, માટે પણ ફાયદો કરે છે.

१४९ निशादिवटी

घनावट : હળદર તો. ૧, શુંઠ તો. ૩, તુવરકબીજ તો. ૫, સુવર્ણમાક્ષીકભસ્મ તો. ૭, પીપર તો. ૨, વાવડીંગ તો. ૪, ચિત્રકમૂળછાલ તો. ૬. બધાને સાથે મેળવી ઘુંટી લેવું અને ગૌમુત્રમાં મર્દન કરી ચણીબોર જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ થી ૪ ગોળી. **समय :** સવાર, સાંજ.

अनुपान : ગૌમુત્ર સાથે અથવા પાણી સાથે.

उपयोग : સર્વ પ્રકારનાં કુષ્ટરોગ મટે છે. અને વાતરક્ત (લેપ્રસી) પણ મટે છે.

नोंध : તુવરક મુંબઈની બજારમાં ગાંધીઓને ત્યાં મળે છે, તુવરકનુંતેલ પણ મળે છે, તુવરક કુષ્ટરોગ માટે પ્રસિદ્ધ દવા છે.

१५० पथ्यादिगुटीका

घनावट :

હરડેછાલ	તો. ૩૦	દંતીમૂળ	તો. ૪
નસોતર	,, ૧	ચિત્રકમૂળ	,, ૪
પીપર	,, ૧	ગોળ	,, ૩૨

विधी : બધાનું બારીકચૂર્ણ કરી, ગોળમાં ગોળી વાળી લેવી.

प्रमाण : ના થી ના તોલો.

अनुपान : ગરમપાણી સાથે.

उपयोग : શીતપિત્ત (શીળસ) રક્તવિકાર, અને જુનાજ્વર મટે છે.

તેનું ચૂર્ણ કરી લેવું. એ ચૂર્ણ તોલો ૧૦, મરી તો. ૨, નવસાગર તો. ૨ સાંભરલુણ તો. ૫ બધાને ખરલમાં નાંખી બારીક વાટી પાણીમાં ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૧ ગોળી બાળક માટે, મોટા માટે ૪ થી ૮ ગોળી.

अनुपान : પાણી સાથે. **समय :** સવાર, સાંજ.

उपयोग : અજીર્ણ, પેટનું દરદ, ખાટાઓડકાર આવવા, મંદાગ્નિ અરૂચી, વાયુ વગેરે મટાડી પાચનશક્તિ સુધારે છે. ખાસ કરી બાળકો માટે ઉત્તમ છે.

१५४ प्रदरविनाशकवटी

बनावट : આસગંધ તો. ૨, આમળા તો. ૧, ગુલાબનાં-ફુલ તો. ૧, વંસલોચન તો. ૨, શુદ્ધ શીલાજીત તો. ૨, મરી તો. ૨, એલચીનાંબીજ તો. ૨, મોટાગોખરૂ તો. ૨, વરધારાનુંમૂળ તો. ૨, ભોંડાનુંમૂળ તો. ૨. સફેદમુશલી તો. ૨, શતાવરી તો. ૨, શેમળાનું-મળ તો. ૨, સાકર તો. ૧૦. બધાનું બારીકચૂર્ણ કરી એ દવાને એખરાનાલુઆબની ૩ ભાવના આપવી, ચૂર્ણ જેવું થાય ત્યારે થોડું મધ નાંખી, ચણીબોર જેવડી ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી. **अनुपान :** ગાયનું તાજું દૂધ.

समय : સવાર, સાંજ.

उपयोग : સ્ત્રીઓનોપ્રદર, સોમરોગ, નબળાઇ, અને શ્વેત-પ્રદરના બધા ઉપદ્રવો મટે છે.

१५५ प्रदरारिमोदक

बनावट :	શીલાજીત	તો.	૪	સફેદમુશલી	તો. ૨
	ઓથમીજીરૂં	,,	૨	વંસલોચન	,, ૩

१६१ फलादिवटी

बनावट : જાયફળ તો. ૩ાા, અફીણ તો. ૨, શુદ્ધ હિંગ તો. ૨. બધાને બારીક વાટી પાણીમાં ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી (એકેક રતીભારની)

अनुपान : પાણી સાથે. **समय :** દિવસમાં ત્રણ વખત.

उपयोग : અતિસાર, ઝાડા, મરડો મટાડે છે. ને તુરત મળનું પાચન કરે છે.

पथ्य : છાસ ને ભાત આપવા.

१६२ बहुमुत्रान्तकवटी

बनावट : બીજબંધ, એખરો, જેઠીમધનોશીરો, એરંડાનુંસત્વ, વંસલોચન, સાલમ, છીપનીભસ્મ, પ્રવાલભસ્મ, બહેડાનીમીંજ, હરડેનીમીંજ, એલચીબીજ, શીલાજીત, બંગભસ્મ એ સર્વ સમભાગે લઇ મધમાં મેળવી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ આનીભાર. **अनुपान :** દૂધ સાથે.

उपयोग : બહુમૂત્ર, વારંવાર પેશાબ આવવો અને વધારે પેશાબ આવતો અટકાવે છે.

१६३ बालग्रहनाशकवटी

बनावट : રાઇ, કરંજબીજ, ચક્રમર્દનાંબીજ, સરસડાનાંબીજ, આકડાનાંફૂલ, હળદર, દારૂહળદર, માલકાંગણી, હરડે, બહેડા, આમળા, દેવદાર, હીંગ, શુંઠ, મરી, પીપર, લાલચંદન, મજીઠ, વજ આ બધી ચીજો સમભાગે લઈ બધાને બારીક વાટી બકરીનામૂત્રમાં વાટી બોર જેવડી ગોળી કરી લેવી.

उपयोग : બાળકોને નડતા ગ્રહો તથા વ્યાધિઓને દૂર કરવા માટે વપરાય છે.

अनुपान : ગોખરૂ અને બહુફલીનાકવાથ સાથે.

उपयोग : પરમીયો, પેશાબમાંદાહ તથા રસીનુંઆવવું, સોજો, પીડા વગેરે મટાડે છે.

૧૫૭ प्रवाहीकावटी

घनाघट : માયાફળ તો. ૧, હરડેનીછાલ તો. ૧, કપુર તો. ૧, કેસર તો. ૦ા, આમળા તો. ૧. એ સર્વને બારીક વાટી ખરલમાં નાંખી ગુલાબજળમાં વાટી અડદનાદાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

प्रमाण : ૧ ગોળી. **समय :** રાત્રે લેવી.

उपयोग : મરડો, જુનોમરડો આ દવાના સેવનથી તુરત મટે છે અને દવા લેનાંજ ફાયદો બતાવે છે.

૧૫૮ पुत्रप्रदावटी

घनाघट :

પુત્રજીવકનાંફળ	તો.૧૬	શીવલીંગીબીજ	તો. ૪
પારસપીપળાનાંબીજ	,, ૪	નાગકેશર	,, ૪
આસગંધ	,, ૪	સરપુંખમૂળ	,, ૪
બલબીજ	,, ૪	જેઠીમધ	,, ૪
સુખડ	,, ૪	ત્રીફળા	,,૧૨
રતાંજળી	,, ૪	દેવદાર	,, ૪
દારૂહળદર	,, ૪	ઉલટકંબલ	,, ૪
બંગભસ્મ	,, ૪	કમળકાકડી	,, ૪
લોહભસ્મ	,, ૪	સુવર્ણમાક્ષીકભસ્મ	,, ૪
વાંસકપુર	,, ૪		

विधी : ભસ્મોને જુદી રાખી વનસ્પતિઓનું બારીકચૂર્ણ કરી સર્વ સાથે મેળવી તેને નિચેની ગીલોનારસ કે કવાથની ઓક

१६१ फलादिवटी

बनावट : જાયફળ તો. ૩॥, અફીણ તો. ૨, શુદ્ધ હિંગ તો. ૨. બધાને બારીક વાટી પાણીમાં ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી (એકેક રતીભારની)

अनुपान : પાણી સાથે. **समय :** દિવસમાં ત્રણ વખત.

उपयोग : અતિસાર, ઝાડા, મરડો મટાડે છે. ને તુરત મળનું પાચન કરે છે.

पथ्य : છાસ ને ભાત આપવા.

१६२ बहुमुत्रान्तकवटी

बनावट : બીજબંધ, એખરો, જેઠીમધનોશીરો, એરંડાનુંસત્વ, વંસલોચન, સાલમ, છીપનીભસ્મ, પ્રવાલભસ્મ, બહેડાનીમીંજ, હરડેનીમીંજ, એલચીબીજ, શીલાજીત, બંગભસ્મ એ સર્વ સમભાગે લઇ મધમાં મેળવી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ આનીભાર. **अनुपान :** દૂધ સાથે.

उपयोग : બહુમૂત્ર, વારંવાર પેશાબ આવવો અને વધારે પેશાબ આવતો અટકાવે છે.

१६३ बालग्रहनाशकवटी

बनावट : રાઇ, કરંજબીજ, ચક્રમર્દનાંબીજ, સરસડાનાંબીજ, આકડાનાંફૂલ, હળદર, દારૂહળદર, માલકાંગણી, હરડે, બહેડા, આમળા, દેવદાર, હીંગ, શુંઠ, મરી, પીપર, લાલચંદન, મજીઠ, વજ આ બધી ચીજો સમભાગે લઇ બધાને બારીક વાટી બકરીનામૂત્રમાં વાટી બોર જેવડી ગોળી કરી લેવી.

उपयोग : બાળકોને નડતા ગ્રહો તથા વ્યાધિઓને દૂર કરવા માટે વાપરી શકાય છે.

૧૬૬ बालशोपनाशकवटी

बनावट :

પ્રવાલભસ્મ	તો. ૧	કોડીભસ્મ	તો. ૧
સાચીછીપભસ્મ	,, ૧	ફુલાવેલફટકડી	,, ૧
ટંકણફુલાવેલ	,, ૧	રસવંતી	,, ૧
પીપરઝીણી	,, ૧॥	હંજદરશેકેલી	,, ૧
અધેડાનાંપાન	,, ૧૧	તુલસીનાંપાન	,, ૧૧

કોડા (શંખની જાત) ભસ્મ તો. ૧.

विधी : પ્રથમની ચીજો બારીક મેળવી પછી તેમાં તુલસી તથા અધેડાનાંતાજા પાન વાટેલા લઇ ઘુંટી ચણીબોર જેવડી ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण : ૧ ગોળી અથવા વય પ્રમાણે.

अनुपान : શિયાળામાં મધ સાથે, ચોમાસામાં દાડમ શરબત સાથે અને ઉનાળામાં શરબત કાસુની સાથે આપવી.

समय : સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग : બાળકોને થતો તાલુકંટક રોગ, હાથપગ સુજી જવા, પેટ મોટું થવું, જીર્ણતાવ, ખાંસી, ઝાડા અને બીજા જે જે લક્ષણ હોય તે સર્વ બાલશોષ નામે રોગ આ દવાના સેવનથી મટે છે. દવા બને તો ૪૦ દહાડા આપવી.

विशेष सूचना : કાળીગાયનું ગૌમુત્ર તો. ૪૦, કેસર તો. ૧, સાથે મેળવી તેના અનુપાનમાં આ દવા રોજ ત્રણ વખત અપાય તો બહુ જલદી લાભ કરે છે.

૧૬૭ बालार्कवटी

बनावट :

શુદ્ધ ખાપરીયું	તો. ૧૦	પીપર	તો. ૫
શુદ્ધ હિંગુલ	,, ૫	કપુરકાચરી	,, ૫
દીરાદખણ	,, ૫	કેસર	,, ૨
ફુલાવેલટંકણ	,, ૫	સફેદમરી	,, ૫

अनुपान : પીપર અને મધ સાથે અથવા શરબત બનફ્સા સાથે લેવી જોઇએ.

समय : સવાર, બપોર અને સાંજ.

उपयोग : રાજ્યક્ષ્મા, સર્વ પ્રકારનો તાવ, ખાંસી, જીર્ણજ્વર, ઉરઃક્ષત, ક્ષય, નબળાઈ વગેરે મટે છે. યોગ્યરીતે વાપરવામાં આવે તો સારો ફાયદો આપે છે.

૧૭૦ भूनिम्बादिवटी

बनावट : કરીઆતું, નાગરમોથ, પટોલપત્ર, લીંબડાનીછાલ, કડુ, દારૂહળદર, વાવડીંગ, ગળો, વાસાપત્ર, બહેડાછાલ, આમળા, હરડેછાલ, દેવદાર, પીપર, શુંઠ, ખડસલીઓ, ચિત્રકમૂળનીછાલ, લોહભસ્મ આ ચીજો દરેક એકેક તોલો લઇ બારીક વાટી લોહભસ્મ મેળવી આદુનારસમાં ઘુંટી ચણા પ્રમાણે ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૦૧ તોલો. **अनुपान :** મધ સાથે.

उपयोग : પાંડુરોગ, જીર્ણજ્વર, બરલ, યકૃત અને નબળાઇ તથા મંદાગ્નિ મટે છે.

૧૭૧ भोगपुंदरीवटी

बनावट :	શુદ્ધ હિંગુલ	તો. ૧	લવંગ	તો. ૧
	તજ	,, ૧	તમાલપત્ર	,, ૧
	એલચી	,, ૧	નાગકેશર	,, ૧
	સફેદચંદન	,, ૧	શુંઠ	,, ૧
	જાયફળ	,, ૧	કેશર	,, ૧
	પીપર	,, ૧	અકલકરો	,, ૧
	અફીણ	,, ૧	કસ્તુરી	,, ૧
	કપુર	,, ૧	સાકર	,, ૦IIા
	શુદ્ધ ભાંગ	,, ૦IIા		

पथ्य : જવનીરોટલી, ભૂસાની કે ઘઉંનાજાડાલોટની રોટલી, માખણ, બાજરીનોરોટલો, મગનીદાળ, દૂધ, ઘી, સોયાબીન-સનોલોટ મેળવી બનાવેલ રોટલી, પાનવાળી શાકભાજી, મગ ને બાજરાની-ખીચડી વગેરે લેવું.

१७४ मरडानीगोळी

घनाघट : અફીણ તો. ૧, કેશર તો. ૧, જાયફળ તો. ૧, જાવંત્રી તો. ૧. બધાને બારીક વાટી અફીણમાં મેળવી તેમાં ઉમરડાનું દૂધ નાંખી મેળવી મરી જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૧ ગોળી. **अनुपान :** પાણી સાથે.

उपयोग : આમ, લોહી અને પરૂ યુકત મરડાનો રોગ આ ગોળાથી ત્રણ દહાડામાં મટી જાય છે, અને એકજ ગોળી લેતાં ફાયદો દેખાય છે.

१७५ मलचंद्रोदयवटी

घनावट :

ધુરેલોમલચંદ્રોદય	તો. ૨ાા	પીપરીમૂળ	તો. ૨ાા
અકકલકરો	,, ૨ાા	કેશર	,, ૨ાા
જાયફળ	,, ૨ાા	શુંઠ	,, ૨ાા
એલચી	,, ૨ાા	પીપર	,, ૨ાા
લવીંગ	,, ૨ાા	મરી	,, ૨ાા

विधी : બધી ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ કરી, કપડાથી ચાળી લેવું અને તે ધુરેલામલચંદ્રોદયમાં મેળવી દેવું. પછી તે સર્વને ઘુંટી તેમાં નાગરવેલનાપાનનોરસ નાંખી, ઘુંટી વટાણા જેવડી ગોળી બનાવી અને સુકવી રાખવી

प्रमाण : ૨ ગોળી. **अनुपान :** દૂધ સાથે.

દરદી હુશીઆરીમાં આવે અને બે કલાક શુદ્ધિમાં રહે. વાતચિત કરી શકે અને જાગ્રતિ રાખે. એ શિવાય શ્વાસ, કફ, ત્રિદોષજ્વર વગેરેમાં સમજીને વાપરી શકાય છે.

१७८ माणेकरसादिवटी

घनावट : માણેકરસ તો. ૪, (શુદ્ધહરતાલના ટુકડાને અભ્રકનાં પતરાપર રાખીને બનાવાય છે તે) એળીઓ તો. ૪, હીરાબોળ તો. ૨, શુદ્ધ હિંગળો તો. ૪, કેશર તો. ૧, પીપર તો. ૪, મરી તો. ૨, શુંઠ તો. ૨, જાયફળ તો. ૧, જાવંત્રી તો. ૧, અકલકરો તો. ૨, એલચીબીજ તો. ૧, તમાલપત્ર તો. ૧, સિંધાલુણ તો. ૪, સંચળ તો. ૪, જવખાર તો. ૨, ફુલાવેલટંકણ તો. ૨, અજમો તો. ૨, વાવડીંગ તો. ૨, ઇંદ્રયવ તો. ૪, રેવતચીનીનોસીરો તો. ૧, ગરણીનાં- બીજ તો. ૪, શુદ્ધ મનશીલ તો. ૨. બધી ચીજો બારીક લઇ પ્રથમ શુદ્ધ ચીજો મેળવી પછી તેમાં દવાઓનું ચૂર્ણ નાંખી કેશરનું પાણી મેળવી નાગરવેલનાપાનનારસમાં ૩ દહાડા ઘુંટી મગ જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : બાળક માટે ૧ થી ૨ ગોળી, મોટા માણસ માટે ૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान : પાણી સાથે.

उपयोग : બાળકોનાતાવ, શરદી, સસણી, વરાધ, જીર્ણતાવ મોગ માબુસોનોતાવ આ દવાથી મટે છે.

स्कंदेयवटी

સુવર્ણભસ્મ, મુક્તાપિષ્ટિ, રસવંતી, ગેરૂ, કાથો, ચીનીનીસાકડી, રક્તચંદન, સફેદચંદન, અજમોદ, મુંડી, અમરવેલ, અતિવિષ, ધમાસો,

દરદી હુશીઆરીમાં આવે અને બે કલાક શુદ્ધિમાં રહે. વાતચિત કરી શકે અને જાગ્રતિ રાખે. એ શિવાય શ્વાસ, કફ, ત્રિદોષજ્વર વગેરેમાં સમજીને વાપરી શકાય છે.

१७८ माणेकरसादिवटी

બનાવટ : માણેકરસ તો. ૪, (શુદ્ધહરતાલના ટુકડાને અભ્રકનાં પતરાપર રાખીને બનાવાય છે તે) એળીઓ તો. ૪, હીરાબોળ તો. ૨, શુદ્ધ હિંગળો તો. ૪, કેશર તો. ૧, પીપર તો. ૪, મરી તો. ૨, શુંઠ તો. ૨, જાયફળ તો. ૧, જાવંત્રી તો. ૧, અકલકરો તો. ૨, એલચીબીજ તો. ૧, તમાલપત્ર તો. ૧, સિંધાલુણ તો. ૪, સંચળ તો. ૪, જવખાર તો. ૨, કુલાવેલટંકણ તો. ૨, અજમો તો. ૨, વાવડીંગ તો. ૨, ઈંદ્રયવ તો. ૪, રેવતચીનીનોસીરો તો. ૧, ગરણીનાં બીજ તો. ૪, શુદ્ધ મનશીલ તો. ૨. બધી ચીજો બારીક લઇ પ્રથમ શુદ્ધ ચીજો મેળવી પછી તેમાં દવાઓનું ચૂર્ણ નાંખી કેશરનું પાણી મેળવી નાગરવેલનાપાનનારસમાં ૩ દહાડા ઘુંટી મગ જેવડી ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : બાળક માટે ૧ થી ૨ ગોળી, મોટા માણસ માટે ૨ થી ૪ ગોળી.

અનુપાન : પાણી સાથે.

ઉપયોગ : બાળકોનાતાવ, શરદી, સસણી, વરાધ, જીર્ણતાવ અને મોટા માણસોનોતાવ આ દવાથી મટે છે.

१७९ मारकंडेयवटी

બનાવટ : સુવર્ણભસ્મ, મુક્તાપિષ્ટ, રસવંતી, ગેરૂ, કાથો, રેવતચીનીનોસીરો, રેવતચીનીનીલાકડી, રક્તચંદન, સફેદચંદન, અજમોદ, શુંઠ, લીમડાનાંપાન, ગોરખમુંડી, અમરવેલ, અતિવિષ, ધમાસો,

સાયફળ શેકેલાં તો. ૨ ચાંદીનીભસ્મ તો. ૦।
ફુલાવેલ ટંકણખાર તો. ૧.

વિધી : બધાનું બારીક ચૂર્ણ ખરલમાં મર્દન કરી લેવું. પછી તેને ગુલાબજળમાં બે દિવસ, ચંદનનાઅર્કમાં બે દિવસ, કેવડાનાઅર્કમાં બે દિવસ, એવી રીતે ૭ દિવસ ઘુંટી, ચણા પ્રમાણે ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૧ ગોળી. **સમય :** સવારે અને સાંજે.

અનુપાન : ઉંબરાનુંચૂર્ણ તો. ૦॥, ગોળી સાથે લઈ ઉપર અંબરનોઅર્ક પીવો. (ન મળે તોપણ ચાલે).

ઉપયોગ : શ્વેતપ્રદર, રક્તપ્રદર, સોમરોગ, ધાતુશ્રાવ, નબળાઇ વગેરે મટે છે.

૧૮૨ यकृतशोधकवटी

બનાવટ : કજ્જલી (પારદ અને ગંધકની) તો. ૧, લોહભસ્મ તો. ૧, સુવર્ણમાક્ષીકભસ્મ તો. ૦॥, આ ચીજોને ખરલમાં ઘુંટી તેને કાકમાચી એટલે પીલુડીનારસની ત્રણ ભાવના આપી સરસવનાદાણા જેવડી ગોળી કરી સુકવી રાખવી.

પ્રમાણ : ૧ થી ૩ ગોળી. **સમય :** સવાર, સાંજ.

અનુપાન : મધ અને પીપરનુંચૂર્ણ.

ઉપયોગ : પાંડુ, સોજો, કમળો, હલીમક, પાનકી, યકૃત અને બરોળનીવૃદ્ધિ, હૃદયરોગ, કમી, શરીરપીળુંપડવું, માટી ખાવાથી થયેલ વિકાર, ઝાડા, ખાંસી વગેરે બાળકોનારોગ મટાડે છે.

૧૮૩ योगवाहीवटी

બનાવટ : શુદ્ધ વછનાગ, કાળીપાટ, આસગંધ, વજ, તાલીસપત્ર, મરી, પીપર, હીમકાનીછાલ આ આઠ ચીજો સમભાગે

સમય : રૂતુ આવવાના ટાઇમથી અગાઉ આઠ દહાડા પહેલાં આ દવા લેવી.

સમય : સવાર, સાંજ લેવી.

उपयोग : ઋતુ સાફ આવે ને બંધ પડેલ ઋતુ ખુલે છે અને પીડા થતી નથી.

१८६ रामबाणवटी

बनावट : મલયચંદ્રોદય તો. ૧ આંબાનીગોટલી તો. ૦॥
અફીણ „ ૦। શેકેલીઉંચીહીંગ „ ૦।
કપુર „ ૦॥ અજમાનાંફુલ „ ૦।
બીજવગરનાં લાલ મરચાં તો. ૧॥

विधी : પ્રથમ મરચાંને ખરલમાં બારીક વાટી તેમાં થોડો આદુનોરસ નાંખી પછી તેમાં મલયચંદ્રોદય સિવાયની બીજી દવાઓ નાંખી ઘુંટવું ને કકણ થાય ત્યારે તેમાં લસણનોરસ નાંખી એક દિવસ ઘુંટી લેવું, છેલ્લે મલયચંદ્રોદય નાંખી પછી લીંબુનારસને પુટ આપી ઘુંટી બે રતીભારની ગોળી કરી લેવી અને તેને સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી. **अनुपान :** પાણી સાથે.

समय : દર બે બે કલાકે આપતા જવું.

उपयोग : કોલેરાની શરૂવાતની અવસ્થા મુકયા પછી (ઝાડા થઈ ગયા બાદ) આ દવા આપવાથી ગમે તેવા ઉપદ્રવવાળો કોલેરાનો રોગી આ દવાથી સારો થાય છે.

१८७ ऋतुरोधावटी

बनावट : એળીઓ તો. ૨, હીરાબોળ તો. ૨, કેશર તો. ૧, શુદ્ધ હિંગ તો. ૦॥. બધાને બારીક વાટી પાણીમાં મર્દન કરી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

१९३ विज्यागुटीका

बनावट : રાતાકમળનુંમૂળ, ભાંગને ઉકાળીને કાઢેલું ઘન, અઘેડાનુંમૂળ, એળીઓ, બધાને બારીક વાટી પાણીમાં મર્દન કરી બે રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી.

उपयोग : ઋતુ સાફ લાવે છે તથા ગર્ભાશયમાં અને ઋતુ સમયે જે કમર વગેરેમાં દરદ થાય છે તે પણ મટી જાય છે.

१९४ विषमज्वरघ्नीवटी

बनावट : કાંકચનાંબીજ તો. ૫ પીપર તો. ૨।। દ્રોણપુષ્પી-(કુબા)નાંપાન તો. ૨।। મરી તો. ૨।।, લાલફટકડીનીભસ્મ તો. ૨।। બધાને ખરલમાં બારીક કરી તેને તુલસીપત્રનારસની ૩ ભાવના આપી ચણા પ્રમાણે ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી. **अनुपान :** પાણી સાથે.

समय : તાવ આવ્યા અગાઉ એકેક કલાકે દવા લેવી. અને તે ત્રણ વખત લઇ લેવી.

उपयोग : ટાઢીઓતાવ, મલેરીઆતાવ આવતો અટકે છે. તાવ અટકાવવા માટે અકસીર છે.

पथ्य : તે દીવસે ખોરાકમાં માત્ર દૂધ આપવું.

१९५ विषूचिकावटी

बनावट : શુદ્ધ વછનાગ, કુલાવેલી હિંગ, ચિત્રકમૂળનીછાલ, મરી, જીરૂં, અજમોદ, વાવડીંગનુંમગજ, સિંધાલુણ. તમામ ચીજોને સમભાગે લઇ. બારીક કરી તેને લીંબડાનાપાનનારસમાં ખુબ વાટી ચણીબોર જેવડી ગોળી કરવી.

૧૯૭ शळेखमनाशकवटी

बनावट : કાયફળનીછાલ તો. ૪, તાલીસપત્રચૂર્ણ તો. ૪ જુનોગોળ તો. ૧૬, બધાને સાથે ખાંડી ચણીબોર જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान : જરા ગરમપાણી સાથે.

समय : સવારે, સાંજે અને રાત્રે.

उपयोग : જુનો અને વિકૃત અવસ્થાવાળો સળેખમ મટે છે.

૧૯૮ शिलाचंद्रोदयवटी

बनावट : શિલાચંદ્રોદય તો. ૫ આમળાનુંચૂર્ણ તો. ૨॥ બાવચીનુંચૂર્ણ તો. ૨॥.

विधी : પ્રથમ શિલાચંદ્રોદયને બારીક વાટી, તેને બીજી દવાઓમાં મેળવી, ભાંગરાનારસની એક ભાવના આપવી. ત્યારબાદ આમળા અને બાવચી, એ બે નો કવાથ કરી તેની પાંચ ભાવના આપવી. અને બરાબર ઘુંટી વટાણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૧ થી ૨ ગોળી. **अनुपान :** પાણી કે દૂધ.

उपयोग : મેદરોગ, કુષ્ટરોગ, કંઠમાળ, કમળઅત, શ્વાસ, ચામડીનાંદરદો વગેરે મટાડી તાકાત લાવે છે.

૧૯૯ शिलाजतुवटी

बनावट :

શુદ્ધ શીલાજીત	તો. ૫	વંશલોચન	તો. ૩
બાવળનોગુંદ	,, ૩	વિદારીકંદ	,, ૩
કબાબચીની	,, ૩	સુવર્ણભંગ	,, ૧
એલચીબીજ	,, ૩	બેરજાનુંસત્વ	,, ૫

ઉપયોગ : ધાતુનીઉષ્ણતા, કબજીયત, દાહ, સ્વપ્નદોષ, પિતનેદોષ તથા વીર્યનીગરમી મટાડી ધાતુ ઘટ કરી સ્વપ્નદોષ મટાડે છે.

૨૦૨ शुक्रस्थंभनवटी (१)

घनावट : પારદ, ગંધક, જાયફળ, લવંગ, ઉંટીગણનાંબીજ, અફીણ, કેશર, રૂમીમસ્તકી, કપુર, જાવંત્રી આ ચીજો સમભાગે લેવી.

विधी : પારદ, ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બીજી ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ મેળવી પછી અફીણનાકસુંબામાં ઘુંટી લઈ ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી.

अनुपान : મધમાં ચાટી જવું કે નાગરવેલનાપાનમાં ખાઇ ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग : સ્થંભન ગુણ માટે ઉત્તમ છે તથા શીઘ્રપતન-રોગ મટાડે છે સ્વપ્નદોષ, ધાતુનીનબળાઇ વગેરે મટે છે.

૨૦૩ शुक्रस्थंभनवटी (२)

घनावट :	જાયફળ	તો. ૧	જાવંત્રી	તો. ૧
	કેસર	,, ૧	એલચીબીજ	,, ૧
	લવીંગ	,, ૧	તજ	,, ૧
	બહમનલાલ	,, ૧	શકાકુલમીશ્રી	,, ૧
	કુલીંજન (કુળીંજડો)	,, ૧	કસ્તુરી	રતી ૧૬
	અંબર	રતી ૧૬	સોનાનાવરખ	,, ૧૬
	સુવર્ણભંગ	તો. ૨	શુદ્ધ અફીણ	તો. ૨
	દેશીસાકર	,, ૪		

विधी : પ્રથમ કાષ્ટાદિક દવાઓને જુદી જુદી લઇ ખાંડી, બારીક કપડછાણ કરી તેમાં બીજી દવાઓ મેળવી ઘુંટી લેવી અને

प्रमाण : ૧ થી ૩ રતીભાર.

अनुपान : સાકર રતી ૧૨ લઈ તેમાં દવા મેળવી તે દવા ખાઈ ઉપર દૂધ પી જવું.

उपयोग : સ્થંભન માટે આ પ્રયોગ ઉત્તમ છે. અને સાંજે ૪ વાગે લેવાથી રાત્રે સંપુર્ણ સારી અસર બતાવે છે.

सूचना : કજ્જલીને સ્થાને રસસિંદુર કે ચંદ્રોદય વાપરવાથી સારો ફાયદો બતાવે છે.

२०६ सप्तपर्णवटी

बनावट : સપ્તપર્ણ (સાતીન) નીછાલને ઉકાળાને કાઢેલુંધન તો. ૫, કડુને ઉકાળાને કાઢેલું ધન તો. ૫, શેકેલાકાંકચનું ચૂર્ણ તો. ૨૦, ઝેરકુચલાનીછાલનો ક્વાથ કરીને કાઢેલું સત્વ તો. ૫, મરી તો. ૨॥, ઈંદ્રિયવનો ક્વાથ કરી કાઢેલું ધન તો. ૫. બધાને ખરલમાં બારીક વાટી પાણીમાં ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી કરી સુકવી લેવી.

प्रमाण : ૧ ગોળી.

अनुपान : ઠંડુપાણી, પણ કબજીઅત હોય તો ગરમ પાણી.

उपयोग : બધી જાતના વિષમજ્વર માટે આ દવા ઉત્તમ છે, તાવ આવે તે પહેલાંજ આ દવા બે બે કલાકે ત્રણ વખત લઇ લેવાથી તાવ અટકે છે ને તાવ હોય ત્યારે પણ આપવાથી લાભ થાય છે. મુદતના તાવમાં આપવાની નથી.

सूचना : આ દવા તાવ મટયા પછી આપવાથી શરીરમાં તાકાત વધારે છે ને ભુખ લગાડે છે.

२०७ सप्तशालीवटी

बनावट : શુદ્ધ પારદ તો. ૫, કાથાનુંચૂર્ણ તો.૫, બંન્નેને સાથે ખરલમાં નાખી ઘુંટવું, જ્યાં સુધી પારદ દેખાય ત્યાં લગી ઘુંટી પછી તેમાં મધ જોઇએ તેટલું નાંખી ૧ તોલાની એક ગોળી કરી લેવી.

૨૦૧ सिंदुरादिवटी

बनावट :

રસસિંદુર	તો. ૪	શુંઠ	તો. ૧
પીપરીમૂળ	,, ૧	પીપર	,, ૧
તાલીસપત્ર	,, ૧	મરી	,, ૧
ઉપલેટ	,, ૧	જાવંત્રી	,, ૧
લવંગ	,, ૧	જાયફળ	,, ૧
અકલકરો	,, ૧	કાકડાસીંગ	,, ૧
ભારંગમૂળ	,, ૧	કેશર	,, ૧

विधी : બધાને બારીક વાટી ખરલમાં બરાબર ઘુંટી પછી નાગરવેલનાપાનનારસમાં મર્દન કરી મરી જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી. **अनुपान :** દૂધ સાથે કે મધ સાથે.

उपयोग : ખાંસી, શ્વાસ, કફ અને શરદી માટે ઉત્તમ ઉપાય છે. અને તાકાત વધારે છે. શ્વાસરોગ માટે સારી છે.

૨૧૦ सोथशत्रुवटी

बनावट :

હીમેજ	તો. ૪૦	આંબળા	તો. ૨૦
સુરાખાર	,, ૧૦	મોરથુથો	,, ૫

विधी : પ્રથમ હીમેજ, આંબળા અને સુરાખારને વાટી બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું. પછી મોરથુથાને વાટી એમાં થોડુંક પાણી નાંખી મેળવી લેવું અને તે પાણી ઉપલી ત્રણ ચીજોના ચૂર્ણમાં નાંખી ખુબ ઘુંટવું ઘટે તો બીજું સાદું પાણી નાખી ઘુંટી રાખી લેવું. પછી બીજે દહાડે ફરી ઘુંટી બોર જેવડી ગોળી કે સોગઠી કરી લેવી.

उपयोग : આ દવાની ગોળી કે સોગઠીને પથરપર જરા પાણી નાંખી તે પર ઘસી લઇ પછી તે દવાના ઘસારાને સોજાપર લગાડવી. વાયરાથી, કફથી, સાંધાનાદરદથી, રસથી કે બીજા કોઇ કારણથી આવેલો સોજો તુરત મટી જાય છે.

પ્રમાણ : ૨ ગોળી. **અનુપાન :** પાણી પાથે.

સમય : સવાર, બપોર અને સાંજ.

ઉપયોગ : લોહીવાળા કે સુકકા હરસ માટે સારો ઉપાય છે.

૨૧૪ हरीतक्यादिवटी

બનાવટ : હરડે, વજ, કુષ્ટ, પીપર, બહેડા, મરી, લોદર, હળદર, રક્તચંદન, કરંજબીજ, શંખભસ્મ, મનસીલભસ્મ, સુવર્ણભસ્મ, રસસિંદુર, સફેદસુરમાનીભસ્મ, કાકડાશીંગ, પડાણીલોદર, આમલીનાંબીજ, રસવંતી, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ વચ્છનાગ, બધાને સાથે મેળવી બારીક મર્દન કરી રાતીગાયના મુત્રમાં ઘુંટી ૩ રતીભારની ગોળી કરી લેવી.

પ્રમાણ : ૧ ગોળી. **અનુપાન :** પાણી સાથે.

સમય : સવાર, સાંજ.

ઉપયોગ : ગલગંડ, કંઠમાળ, ઉપદંશ, વ્રણ, વીસ્ફોટક, રક્તવિકારનીગાંઠો વગેરે મટે છે.

નોંધ : ખોરાક સાદો લેવો, અને જરૂર પડે તો આ દવાની ગોળી પાણીમાં ઘસી કંઠમાળની ગાંઠોપર લગાડવી.

૨૧૫ हितप्रभावटी

બનાવટ :

હરડેછાલ	તો. ૩	તજ	તો. ૧
તમાલપત્ર	,, ૧	એલચી	,, ૧
નાગકેશર	,, ૧	પીપરામૂળ	,, ૧
શુંઠ	,, ०॥	મરી	,, ०॥
પીપર	,, ०॥	નાગરમોથ	,, ०॥
શુદ્ધ ગંધક	,, ૨	શુદ્ધ પારદ	,, ૧
ચિત્રકમૂળછાલ	,, ૩	શુદ્ધ વચ્છનાગ	,, ૧
ગળોનુંધન	,, ૧૭		

વિધી : પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બીજી ચીજોનું

प्रकरण ७ मुं—गुगळ

२१८ त्रिफलागुगळ

बनावट : હરડે, બહેડા, આમળા, પીપર આ ચાર ચીજો સમભાગે લઈ સાફ કરી તેનું ચૂર્ણ કરી લેવું. પછી એ ચૂર્ણ તોલા ૨૦ હોય તો શુદ્ધ ગુગળ તોલા ૨૦ લેવું ને તે ગુગળનો- પાક નરમ કરી તેમાં આ ચૂર્ણ મેળવી ગોળી વાળવા જેવું કરી ઘી વાળો હાથ કરી ચણા જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૨ થી ૮ ગોળી.

अनुपान : રક્તશોધક દવાના કવાથ સાથે કે પાણી સાથે.

उपयोग : વ્રણ, નાડીવ્રણ, ભગંદર સોજા, ગુલ્મ અને હરસ મટાડે છે.

२१९ रसेन्द्रगुगळ

बनावट :

શુદ્ધ હિંગુલ	તો. ૪	શુંઠ	તો. ૨
મરી	,, ૨	પીપર	,, ૨
શુદ્ધ ગુગળ	,, ૧૦		

विधी : વનસ્પતિનુંચૂર્ણ કપડછાણ કરી તેમાં શુદ્ધ હિંગુલ મેળવી પછી શુદ્ધ ગુગળના શીરામાં આ દવા મેળવી ઘુંટી ચણા પ્રમાણેની ગોળી બનાવી સુકવી લેવી.

प्रमाण : ૨ ગોળી. **अनुपान :** આદુનારસ સાથે.

उपयोग : સાંધામાંદરદ, વાયુનુંશુળ (વાતરોગ) વગેરે મટી તાકાત વધારે-સોટી કરે છે.

ચીજો તો. ૨, પાણી તો. ૨૦, બાકી પાણી તો. ૫, ગોળ તો. ૧ બે ભાગ કરવા જોઇએ.

उपयोग : માથાનોદુખાવો, કાનનુંદરદ, નેત્રનીપીડા, દાંતનો દુખાવો અને ગળાથી ઉપરના ભાગમાં થતા ગમે તેવા દુખાવાને મટાડે છે.

२२३ अशोकादिक्वाथ

बनावट :

અશોકછાલ	તો. ૧૦	દારૂહળદર	તો. ૧૦
દર્ભનુંમૂળ	,, ૧૦	લોદર	,, ૧૦
રસવંતી	,, ૧	આંબળા	,, ૧૦
અનંતમૂળ	,, ૫	હીમજ	,, ૫
ભોંઆંબળા	,, ૧૦	જીરૂં	,, ૫
ગોખરૂ	,, ૧૦	ચંદન	,, ૫
જાસુંદીનાપાન	,, ૫	સતાવરી	,, ૧૦

विधी : બધાને ખાંડી જાડો ભુકો કરી લેવો. ૨ તોલા કવાથ ૨૦ તોલા પાણીમાં ઉકાળો કરી તો. ૫ રહે ઉતારી ગાળી તેનાં બે ભાગ કરવા.

समय : સવાર સાંજ પીવો.

उपयोग : પ્રદર, રક્તપ્રદર અને ગર્ભાશયનીબિમારી મટાડી શરીરમાં તાકાત લાવે છે. ગરમીને મટાડે છે.

२२४ आरोग्यपंचक

बनावट : હરડેછાલ, કડુ, ગરમાળાનોગોળ, નસોતર તથા આંબળા એ પાચ ચીજો સમભાગે લઈ જાડો ભુકો કરી લેવો અને તે દરા ૧૦ તોલા લઇ તેને ૮૦ તોલા પાણીમા કવાથ કરી બાકી ૧૦ તોલા રહે ઉતારી તેમાં મધ તોલા ૫ નાંખી બાટલીમાં ભરી લેવું.

જાડું ચૂર્ણ કરી લેવું. તેમાંથી બે તોલા ભુક્કો લઇ પાણી તો. ૪૦ માં રાત્રે પલાળી રાખવું. સવારે હાથથી ચોળી, કપડાવડે ગાળી રાખવું.

प्रमाण : તૈયાર થએલ પ્રવાહીમાંથી, પાંચ તોલા દવા બબ્બે કલાકે લેવી, આખા દિવસમાં બે તોલા ભુક્કામાંથી તૈયાર થયેલી દવા પુરી કરવી.

उपयोग : માસિકસ્ત્રાવ પ્રમાણથી વધારે થતો હોય અને તેથી શરીરમાં નબળાઈ, પીડાથ અને દાહ જણાય તે બંધ કરવા આ દવા વાપરવાથી સ્ત્રાવ સત્વર બંધ થઇ ફાયદો કરી પ્રમાણસર સ્ત્રાવ આવે છે.

२२७ कफहरक्वाथ

बनावट : કાયફળનીછાલ, ભારંગમૂળ, ભોરીંગણી, કાકડાશીંગ, સુંઠ, આકડાનામૂળનીછાલ, હરડેછાલ, બહેડાછાલ, જેઠીમધ, અરડુસીનાંપાન, પુષ્કરમૂળ, નાગરમોથ અને ગળો આ તેર ચીજો સમભાગે લઇ કુટી લેવા.

विधी : ૨ાા તોલા કવાથ પાણી રતલ ૧ માં ઉકાળો કરી ૧૦ તોલા બાકી રહે ઉતારી ગાળી લેવું અને તેનાં ૪ ભાગ કરી લેવા.

प्रमाण : ત્રણ ત્રણ કલાકે એકેકભાગ.

अनुपान : દવા મધ મેળવીને પીવી.

उपयोग : ખાંસી, શ્વાસ, શરદી, કફ, કફજ્વર, ગળાનો-વરમ અને સુસ્તી વગેરે કફવિકારનાં બધા ઉપદ્રવો મટે છે.

२२८ कंटकार्यादिक्वाथ

बनावट : ભોરીંગણી, ગળો, ભારંગમૂળ, સુંઠ, ઈંદ્રિયવ, વાસાપત્ર, કરીઆતું, ચંદન, નાગરમોથ, પરોલપત્ર, કડુ આ ૧૧ ચીજો સમભાગે લઈ કવાથ જેવો જાડો ભુકો કરી લેવો.

प्रमाण : ૨ તોલા કવાથનો ભુકો લઇ ૩૦ તોલા પાણીમાં કવાથ કરી લેવો અને ૮ તોલા રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી બે ભાગ કરવા.

હરડા, બહેડા, આમળા એ નવ ચીજોનું જાડું ચૂર્ણ કરી ક્વાથ માટે તૈયાર કરી લેવું.

પ્રમાણ : ૧I તોલો, પાણી તોલા ૨૦માં ક્વાથ કરી ૫ તોલા રહે ઉતારી ગાળી સવાર સાંજ બે વખત પીવો.

ઉપયોગ : વાતરક્ત, રક્તવિકાર, કુષ્ટ, ખસ, ખરજવું અને ચામડીનાંદરદો માટે ઉત્તમ ગણાય છે.

૨૩૭ वरुणादिक्वाथ

ઘનાવટ : વાયવરણાનીછાલ, અગથીઆનાંફૂલ, બીલાંની-છાલ, અધેડાનુંપંચાગ, ચિત્રક, અરણીછાલ, અરણીમૂળ, સરગવાનીછાલ, ભોંરીંગણી, ઉભીરીંગણી, કાંટાસેળીઓ, મૂર્વામૂળ, મરડાશીંગ, કરીઆતું, કાકડાશીંગી, કરંજનીછાલ, શતાવરી, એ સર્વ સમભાગે લઇ ક્વાથ જેવો જાડો ભુકો કરી લેવો.

પ્રમાણ : ૨ તોલા ક્વાથ ૪૦ તોલા પાણીમાં ઉકાળી ૫ તોલા રહે બે ભાગ કરવા ને સવાર સાંજ બે વખત આપવું.

ઉપયોગ : ગુલ્મ, પેટનોદુખાવો, માથાનુંચક્ર, પેટનીઅંદરની ગાંઠ વગેરે ઉદરરોગ મટે છે અને મેદરોગ તથા કફરોગને પણ મટાડે છે.

૨૩૮ वृषादिक्वाथ

ઘનાવટ : વાસા, દેવદાર, હળદર, કરીઆતું, બીલામ, રસવંતી, નાગરમોથ અને બીલાંનીગરલ સમભાગે લઇ ક્વાથ જેવો ભુકો કરી લેવો.

પ્રમાણ : ૧I તોલો, ૧૦ તોલા પાણીમાં ઉકાળી ૨I તોલા રહે ઉતારી ગાળી એકવાર મધ મેળવીને પીવું.

ઉપયોગ : પ્રદર, રક્તપ્રદર મટાડે છે.

प्रमाण : ૨ થી ૪ રતી બાળક માટે.
अनुपान : પાણી સાથે.
समय : સવાર, બપોર અને સાંજ.
उपयोग : બાળકોનાં દરેક પ્રકારનાં ઝાડા-અતિસાર મટાડે છે.

૨૪૨ अपस्मारनाशकचूर्ण

बनावट : વાવડીંગ તો. ૨, ત્રિફલા તો. ૬, સિંધાલુણ તો. ૨, ધાણા તો. ૨, અજમો તો. ૨, શાહજીરૂં તો. ૨, મરી તો. ૨, બીડલવણ તો. ૨, માલકાંકણી તો. ૨, ત્રિકટુ તો. ૬, પીપરીમૂળ તો. ૨, ચિત્રક તો. ૨. ઉપરની બધી ચીજોને બારીક વાટી, કપડાથી ચાળી લેવું.

प्रमाण : તો. ૦। **अनुपान :** દશમૂળનાકવાથ સાથે.
समय : સવાર, સાંજ બે વખત. **पथ्य :** દૂધ અને ભાત.
उपयोग : અપસ્માર રોગ મટે છે.
सूचना : આ દવા એક માસ સુધી આપવી.

૨૪૩ अश्वगंधादिचूर्ण

बनावट : આસગંધ તો. ૨૦, વરધારાનું મૂળ તો ૨૦. બન્ને સાથે લઈ ખાંડી બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું.

प्रमाण : ૦। થી ૦॥ તોલો. **अनुपान :** ગાયના દૂધ સાથે.

उपयोग : શરીરની નબળાઈ મટાડે, વાયુને ઓછો કરે અને તાકાત વધારે છે.

૨૪૪ आमातिसारनाशकचूर्ण

बनावट : સુંઠ, વરીઆળી, મોચીદરટેનીળ.વ., નાગકેસર, સર્વ ઓક ને.ો લે.ા. પછી બધાને અધકચરાં કરી, તવામાં થોડાં

२५२ कामोत्तेजकचूर्ण

घनावट :

સાલમ	તો. ૨	સફેદમુસલી	તો. ૨
કાળીમુસલી	„ ૨	સકાકુલમીશ્રી	„ ૨
બહમનસફેદ	„ ૨	બહમનલાલ	„ ૨
જાવંત્રી	„ ૧	તજ	„ ૧
શુંઠ	„ ૧	પીપર	„ ૧
કુલીંજન	„ ૧	જાયફળ	„ ૧
શતાવરી	„ ૧	એખરો	„ ૨
ગોખરૂ	„ ૧	વિદારીકંદ	„ ૩

विधी : બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી કપડાવડે ચાળી અને બાટલીમાં ભરી દેવું.

प्रमाण : તો. ૦। થી ૦।।.

अनुपान : સાકરવાળા દૂધ સાથે.

समय : સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग : નબળાઇ, ક્ષીણતા, ધાતુક્ષીણતા, કામશક્તિની-ખામી, પ્રમેહ વગેરે મટે છે અને બળ, વીર્ય વધે છે.

२५३ कुष्टादिचूर्ण (१)

घनावट : કુષ્ટ તો. ૧, અતિવિષ તો. ૧, કાકડાશીંગ તો. ૧, પીપર તો. ૧, જ્વાસો તો. ૧. બધાને બારીક વાટી, કપડા વડે ચાળી રાખવું.

प्रमाण : ૨ થી ૪ રતીભાર. **अनुपान :** મધ સાથે.

उपयोग : બાળકોનીખાંસી, તાવ, શરદી માટે ખાસ અકસીર છે.

२४७ कटुरोहीणीचूर्ण

बनावट : કડુનાંમૂળીઆં લાવી સાફ કરી તવાપર જરા શેકી બારીકચૂર્ણ કરી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण : ૧૨ થી ૨૪ રતીભાર.

अनुपान : દૂધ કે પાણી સાથે.

विशेषअनुपान : કલેજાનાદરદ માટે નવસાર સાથે અને મંદાગ્નિ વગેરેમાં સ્વર્જીકાક્ષાર (સોડાબાયકાર્બ) સાથે લેવાય છે.

उपयोग : જુલાબ લાવે છે, મંદાગ્નિ, પિતજ્વર, કમળો, કલેજાનાંદરદો, ઝીણો તાવ બાળકોની કબજીઅત અને પેટનાંકૃમિ માટે ઉપયોગી બનાવટ છે. જ્વર વગેરેમાં પ્રથમ આ દવા આપવાથી સારો લાભ થાય છે.

२४८ कडुभर्जीतचूर्ण

बनावट : કડુ તો. ૧૦ લઇ તેને લોખંડના તવામાં, ચુલા ઉપર મૂકી શેકી લેવું. બરાબર શેકાઇ રહે ત્યારે બારીક વાટી ચૂર્ણ કરી તેમાં સાકર તોલા ૧૦ મેળવી લેવી.

प्रमाण : બાળકો માટે રતી ૩ થી ૬ મોટા માણસ માટે ०। તોલો.

अनुपान : પાણી સાથે.

उपयोग : કબજીઅત, તાવ, યકૃતનોરોગ, પાંડુ, કમળો, સોજા, વગેરે મટી ઝાડો સાફ આવે છે.

२४९ कफज्वरनाशकचूर्ण

बनावट : સુંઠ, સંચળ, મરી, જાયફળ પીપર, પુષ્કરમૂળ, ટંકણખાર, એ સર્વ ઓક તોલો લેવાં અને બારીક વાટી ચૂર્ણ કરી લેવું.

[illegible]: [illegible] अनुवाद: [illegible]

[illegible]: [illegible]

[illegible]: [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

૨૫૨ कामोत्तेजकचूर्ण

घनावट :

સાલમ	તો.	૨	સફેદમુસલી	તો.	૨
કાળીમુસલી	,,	૨	સકાકુલમીશ્રી	,,	૨
બહમનસફેદ	,,	૨	બહમનલાલ	,,	૨
જાવંત્રી	,,	૧	તજ	,,	૧
શુંઠ	,,	૧	પીપર	,,	૧
કુલીંજન	,,	૧	જાયફળ	,,	૧
શતાવરી	,,	૧	એખરો	,,	૨
ગોખરૂ	,,	૧	વિદારીકંદ	,,	૩

विधी : બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી કપડાવડે ચાળી અને બાટલીમાં ભરી દેવું.

प्रमाण : તો. ০। થી ০॥.

अनुपान : સાકરવાળા દૂધ સાથે.

समय : સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग : નબળાઇ, ક્ષીણતા, ધાતુક્ષીણતા, કામશક્તિની-ખામી, પ્રમેહ વગેરે મટે છે અને બળ, વીર્ય વધે છે.

૨૫૩ कुष्टादिचूर्ण (१)

घनावट : કુષ્ટ તો. ૧, અતિવિષ તો. ૧, કાકડાશીંગ તો. ૧, પીપર તો. ૧, જવાસો તો. ૧. બધાને બારીક વાટી, કપડા વડે ચાળી રાખવું.

प्रमाण : ૨ થી ૪ રતીભાર. अनुपान : મધ સાથે.

उपयोग : બાળકોનીખાંસી, તાવ, ઉલટી માટે ખાસ અકસીર છે.

૨૫૭ गुडमारादिचूर्ण

बनावट : ગુડમારબુટી તો. ૫, જાંબુનાઠળીઆ તો. ૫, નિર્મળીનાંબીજ તો. ૨ાા, ઉંબરાનીછાલ તો. ૫; અર્જુનછાલ તો. ૨ાા, બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું.

प्रमाण : તો. ા થી ાા **अनुपान :** પાણી કે છાસ.

समय : સવાર, સાંજ.

उपयोग : પેશાબમાં જતી સાકર બંધ કરે છે.

पथ्य : બનેતો એકલી છાસ પરજ રહેવું ને પેશાબમાં જતી સાકર બંધ થાય પછી પથ્ય ભોજન લેવું.

૨૫૮ गुल्मनाशकचूर्ण

बनावट : એલચી તો. ૧, પાંચલવણ તો. ૫, શેકસુંદર તો. ૧, પથરચટી તો. ૧, કાકડીબીજ તો. ૧, ચિત્રક તો. ૧, જટામાસી તો. ૧, ત્રીફલા તો. ૩, દેવદાર તો. ૧, યવક્ષાર તો. ૧, કપીલો તો. ૧, ગોખરૂ તો. ૧; ચીભડાનાંબીજ તો. ૧, હીંગ તો. ૧, અજમો તો. ૧, બધાને સાફ કરી બારીક ચૂર્ણ કરી રાખવું.

प्रमाण : તો. ા **अनुपान :** દ્રાક્ષના મુરબ્બા સાથે.

उपयोग : ગુલ્મ, પેટનીઆંક તથા પથરી મટાડે છે.

૨૫૯ गोक्षुरादिचूर्ण

बनावट : ગોખરૂ, એખરો, શતાવરી, કૌચબીજ, ખરેંટી-નાંબીજ, બધી ચીજો પાંચ પાંચ તોલા સરખે ભાગે લેવી અને તેનું બારીક ચૂર્ણ કરી ચાળી લેવું.

प्रमाण : તો. ા **अनुपान :** દૂધ સાથે.

समय : સવાર, સાંજ બે વખત.

૨૬૨ चंदनादिचूर्ण (१)

बनावट : રક્તચંદન, શ્વેતચંદન, જટામાસી, વાળો, પદ્મકેશર, નાગકેશર, બીલીનોમગજ, શુંઠ, મોથ, ચણકબાબ, તેજબલ, કાગીપાટ, ઈંદ્રજવ, કડાછાલ, અતિવિષ, રસવંતી, ધાવડીફૂલ, આંબાનીગોટલી, મોચરસ, નીલોફર, એલચી, દાડમછાલ, જાંબુનાઠળીઆનાં-બીજ, બધી ચીજોને સમભાગે લઈ બારીક વાટી ચૂર્ણ કરી કપડાથી ચાળી લેવું.

प्रमाण : તો. ૦। થી ૦॥

अनुपान : ચોખાનું ધોવણ તથા મધ મેળવીને તે સાથે લેવું.

समय : સવાર, બપોર અને સાંજ.

उपयोग : પ્રદર, રક્તપ્રદર, દાહ, રક્તપિત્ત અને અતિસાર મટાડે છે.

૨૬૩ चंदनादिचूर्ण (२)

बनावट : શ્વેતચંદન, સેમળાનાંફુલ, તજ, તમાલપત્ર, એલચી, હળદર, દારૂહળદર, અનંતમૂળ, નાગરમોથ, વાળો, જેઠીમધ, આંબળા, મીંઢીઆવળ, ભારંગી, દેવદાર, હરડેછાલ, લોહભસ્મ બધી ચીજોને બારીક કરી મેળવી કપડછાણ કરી લેવી.

प्रमाण : તો. ૦।

अनुपान : પાણી કે દૂધ સાથે અથવા અળોનારસ સાથે.

उपयोग : શુક્રમેહ, પ્રમેહ, ખાંસી, શ્વાસ, જીર્ણજ્વર, અર્શ, કમળો વગેરે મટાડે છે.

૨૬૪ चंदनादिचूर्ण (३)

बनावट : શ્વેતચંદન, વાળો, કુટ, મોથ, આમળા, ચોરક નસેતર, જેઠીમધ, મહુડાનાંફુલ, દ્રાક્ષ(?), ખજુર એ દરેક એક તોલો

૨૭૩ धान्यादिस्वादिष्टचूर्ण

बनावट :

શેકેલાધાણા	તો. ૨૦	શેકેલીત્રરેઆરી	તો. ૧૨ાા
શુંઠ	,, ૫	શેકેલજીરૂં	,, ૭ાા
જાયફળ	,, ૧	કાળાંમરી	,, ૨ાા
સિંધાલુણ	,, ૨ાા	ટારટરીકએસીડ	,, ૫
શંખભસ્મ	,, ૨ાા	પીપરમેન્ટફુલ	,, ૦ાા
સાકરનુંચૂર્ણ	,, ૬૦	નાગકેસરસાચી	,, ૫

विधी : બધી ચીજો બારીક વાટેલી લેવી પછી સર્વને સાથે મેળવી ચાળી લેવું અને બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण : ૦ા થી ૦ાા તોલો.

उपयोग : મંદાગ્નિ, અરૂચી, અજીર્ણ, પેટનોવાયુ અને પેટનાદુખાવા માટે ઉત્તમ છે તે સાથે સ્વાદિષ્ટ પણ છે.

૨૭૪ नळबंधचूर्ण

बनावट : કિરમાણીઅજમો, કાંકચનાંશેકેલાંબીજ, કાળીજીરી, કલંબો, કડુ, ડીકામાળી, સિંધાલુણ, સંચળ, ઇંદ્રયવ, વાવડીંગ, કચુરો, કાકડાશીંગ, લીંબોળીનાંબીજ, મરી બધા સમભાગે લઇ ચૂર્ણ કરી કપડછાણ કરી લેવું.

प्रमाण : ૨ થી ૪ રતી બાળકને તથા ૬ થી ૧૨ રતીભાર મોટા માણસને.

समय : સવાર, બપોર, સાંજ. **अनुपान :** પાણી સાથે.

उपयोग : તાવ, કબજીઅત, કૃમી, ઉલટી, ઝાડા, પેટનો- દુખાવો, વાયુ અને એવી દરેક ફરીયાદ નાનાં મોટાની હોય તો તે મટાડે છે.

प्रमाण : ०। તોલો. **समय :** સવાર, બપોર અને સાંજ.
अनुपान : ચોખાનું પાણી અથવા મધ સાથે.
उपयोग : રક્તપ્રદર, લોહીવા, રક્તાતિસાર તથા રક્તાર્શ વગેરેમાં લાભદાયક છે.
पथ्य : ગરમ ખોરાક ન લેવો.

૨૭૮ पाचकचूर्ण (१)

बनावट : શુંઠ, મરી, પીપર, ઉંચીહીંગ, જીરૂં, ચિત્રક એ દરેક એકેક તોલો. ટાર્ટરીકએસીડ તો. ૧ા, સિંધાલુણ તો. ૨ા, સાઇટ્રીકએસીડ તો. ાા, નવસાગર તો. ૧, પીપરમેન્ટનાંફુલ તો. ०।, સાકર તો. ૫, સોડાબાયકાર્બ તો. ૨ા. બધી ચીજોને બારીક વાટેલી લેવી અને જાડી ચાળણીથી ચાળી રાખવી. ચૂર્ણ જરા દાણાદાર બનાવવું.
उपयोग : મંદાગ્નિ, અરૂચી, કબજીઆત, પેટનોવાયુ વગેરે મટાડે, ભૂખ લગાડે અને પાચન કરી દસ્ત સાફ લાવે છે.
प्रमाण : તો. ०। **समय :** જમ્યા પછી કે જમવા પહેલાં લેવું.

૨૭૯ पाचकचूर्ण (२)

बनावट : શુંઠ તો. ૫, પીપર તો. ૪, અજમોદ તો. ૩, અજમો તો. ૨, સિંધાલુણ તો. ૧, મોટીહરડેનીછાલ તો. ૧૫, એ સર્વનું ચૂર્ણ કરી, કપડછાણ કરી બાટલીમાં ભરી રાખવું.
प्रमाण : તોલો ०।. **अनुपान :** ગરમ પાણી સાથે.
समय : ભોજન કર્યા બાદ લેવું.
उपयोग : પેટનોવાયુ, અજીર્ણ, આફરો, શૂળ, આમરોગ, ગુલ્મવાયુ વગેરે મટાડી, ખોરાકને પચાવી, દસ્તને સાફ લાવે છે.

૨૮૦ पौष्टिकचूर्ण

बनावट : વંશલોચન તો. ૧, પીપરીમૂળ તો. ૧,

૨૮૩ बालपुष्टीचूर्ण

बनावट : તજ, એલચી, તમાલપત્ર, નાગકેસર, તાલીસપત્ર, કુષ્ટ, શુંઠ, મરી, પીપર, ચવક, પીપરામૂળ, જીરૂં, વંસલોચન, આસગંધ આ ચૌદ ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું. અને તેમાં ૨૮ તોલા સાકર મેળવી લેવી.

प्रमाण : ૬ રતીભાર. **अनुपान :** ઘી સાથે.

उपयोग : અજીર્ણ, શ્વાસ, ખાંસી, નબળાઇ બાલશોષ વગેરે બાળકોનાં રોગ મટાડી પુષ્ટી આપે છે.

૨૮૪ बालबिल्वादिचूर्ण

बनावट : જેઠીમધ સાફ કરેલી તો. ૧, અતિવિષ તો. ૧, બીલીનાંફળનોમગજ તો. ૧ સાથે લઇ વાટી, બારીક ચૂર્ણ કરવું.

प्रमाण : ૩ થી ૬ રતીભાર. **अनुपान :** મધ સાથે.

समय : સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग : લીલા, પીળા અને પાણી જેવા ઝાડા, મરડો, લોહીનોઝાડો, તૃષા, દાહ વગેરે મટાડે છે. તથા ગુદપાક વગેરે હોય તો પણ મટે છે.

૨૮૫ बालविरेचन

बनावट : શુંઠ તો. ાા, રેવતચીનીનીલાકડી તો. ૧, સોડાબાયકાર્બ તો. ૧, ફુલાવેલટંકણખાર તો. ાા બારીક વાટી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण : ૨ થી ૪ રતીભાર બાળકને માટે.

अनुपान : જરા ગરમ પાણી અથવા માતાનું ધાવણ લઇ તેમાં દવા મેળવી પાઇ દેવી. (જરૂર જણાય ત્યારે)

તેવાં બાળકો માટે પેટ સાફ કરી જુલાબ લાવે છે અને શરીર શુદ્ધ કરે છે.

૨૮૯ भारंग्यादिचूर्ण

बनावट : ભારંગમૂળ તો. ૫, ચવક તો. ૫, તાલીસપત્ર તો. ૫, પીપરામૂળ તો. ૫, મરી તો. ૫, તમાલપત્ર તો. ૨ાા, નાગકેશર તો. ૨ાા, સાકર તો. ૧૦, કાકડાશીંગ તો. ૫, શુંઠ તો. ૧૫, પીપર તો. ૫, ગજપીપર તો. ૫, તજ તો. ૨ાા, એલચી તો. ૨ાા, વાળો તો. ૨ાા, બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું.

प्रमाण : ૦ા તોલો.

अनुपान : ગરમ પાણી કે મધ સાથે.

उपयोग : જ્વર, ત્રિદોષજ્વર, ખાંસી, શ્વાસ, સોજો, શળ અને આફરો તથા ઉદરરોગ મટાડે છે.

૨૯૦ भृंगराजचूर्ण

बनावट : ભાંગરો તો. ૫૬, જાયફળ, વાવડીંગ, તગર, કાળાતલ, તાલીસપત્ર, રકતચંદન, શુંઠ, ચિત્રક, લવંગ, કપુર, હરડેછાલ, બહેડાછાલ, આમળા, મરી, પીપર, તજ, વંસલોચન, એલચી, તમાલપત્ર, નાગકેસર, આ બધી ચીજો બબ્બે તોલા લઇ બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું, અને તેમાં એકસો તોલા સાકર મેળવી આપવી.

प्रमाण : ૦ા થી ૦ાા તોલો. **अनुपान :** દૂધ સાથે.

उपयोग : ખાંસી, શ્લેષ્મ, વાયુ, હરસ, સંગ્રહણી, અમ્લપિત્ત, મંદાગ્નિ, મગજ તથા વાગનાંદરો મટાડવા ઉત્તમ ઉપાય છે.

૨૯૧ मधुकादिचूर्ण

बनावट : જેઠીમધ, હરડે, બહેડા, આમળા, લોદર,

अनुपान : મધ અને ઘી સાથે ચાટી ઉપર દૂધ પીવું. ખોરાકમાં પણ દૂધ ને ભાત લેવાય.

उपयोग : નપુંસકપણું, શક્તિહીનપણું, બુદ્ધિનીમંદતા વગેરે મટાડી બુદ્ધિ અને સ્મરણશક્તિ તેજસ્વી બનાવે છે.

२९४ माल्तीचूर्ण

बनावट : હીંગુલરસમાં શોધેલ ખાપરીયું તો. ૫, કાળુવી-રીંગણીનુંચૂર્ણ તો. ૫, એલચીનાંફોતરાં તો. ૫, આ ત્રણેને ખારીક વાટી કપડછાણ કરી લેવું.

प्रमाण : ૨ થી ૪ ગુંજ.

अनुपान : ધાણાનું નીતરેલું પાણી.

उपयोग : આમદોષ, શોષ, ઉલટી, તાવ, મુખપાક, સુવાવડ નમળાઈ સાથે જીર્ણજ્વર માટે ઉત્તમ દવા છે.

नोंध : જરૂરપડયે અનુપાન બદલાવીને આપી શકાય છે.

२९५ मुक्तादिचूर्ण (१)

बनावट : બસરાઈમોતી તો. ०।, અકીકપથર તો. ०।, માણેકનીકાંકરી તો. ०।, સંગેયશબ તો. ०।, જહેરમોહરો તો. ०।, પ્રવાલનીજડ તો. ०। આ ૭ ચીજ સહ બારીક વાટી તેમાં કેસર વાલ ૪, કસ્તુરી વાલ ૧ મેળવી ઉંચી જાતની સીસી ખરલમાં નાખી ગુલાબઅર્કથી ઘુંટવું અને તેમાં ૫ તોલા અર્ક સમાઈ જાય ત્યાં સુધી ઘુંટવું. ત્યારબાદ તેમાં વંસલોચન તો. ०।, એલચી-બીજ તો. ०। મેળવી બારીક કરી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण : ૩ રતીભાર. समय : સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान : દાડમનુંશરબત અને મધ સાથે.

उपयोग : મગજ અને હૃદયની કમજોરી, માથુંફરીજવું, મંદાગ્નિ

अनुपान : દૂધ તો. ૫, તથા પાણી તો. ૧૦ સાથે મેળવી તેમાં ઉપરની દવા નાખી પી જવી. ફક્ત એકજ વખત સવારમાં લેવી. તે પ્રમાણે ચાર દિવસ સુધી લેવાય.

उपयोग : નવોપરમીઓ (પેશાબમાં રસી તથા બળતરા થતી હોય તેવા દર્દમાં) ઉષ્ણવાત, તથા મૂત્રાશયનાસોજામાં આ દવા વાપરવાથી મુત્રાશય સાફ થાય છે.

पथ्य : ફક્ત દૂધ અને ભાત લેવાય બીજું કંઇ પણ નહિં.

२९९ मेदरोगनाशकचूर्ण

बनावट : લોહભસ્મ તો ૦॥, મરી તો. ૧, સુંઠ તો. ૧, હરડેછાલ તો. ૧, પીપર તો. ૧, ચવક તો. ૧, આંમળા તો. ૧, ચિત્રક તો. ૧, બીડલુણ તો. ૧, સિંધાલુણ તો. ૧, સંચર તો. ૧, વાવડીંગ તો. ૧, સોડાબાયકાર્બ તો. ૧. બધાને બારીક કરી તેમાં લોહભસ્મ મેળવી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण : તો. ૦। **अनुपान :** મધ સાથે.

समय : સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग : મેદરોગ, પેટનોઆફરો, શ્વાસ, પેટનોવાયુ, પસીનો-આવવો, હાંફ અને ચરબી વધતી હોય તે મટે છે.

३०० रक्तप्रदरारिचूर्ण

बनावट : ફુલાવેલીફટકડી તો. ૨॥, સોનાગેરૂ તો. ૦।, બરાબર બારીક ઘુંટી, કપડછાણકરી શીશીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण : ૬ થી ૧૨ રતીભાર. **अनुपान :** બકરીનુંદૂધ.

समय : સવાર, બપોર અને સાંજ.

उपयोग : પ્રવાહની માફક વહેતું લોહી બંધ કરે છે ખાસ કરી રક્તપ્રદરમાં સારી અસર બતાવે છે.

૩૦૯ विडंगादिचूर्ण

बनावट : વાવડીંગ, પીપર, એલચી, તજ, મરી, શુંઠ, અજમોદ, ચિત્રક, દેવદાર, સાટોડીમૂળ એ ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું.

प्रमाण : ०। તોલો. **अनुपान :** ગૌમૂત્ર સાથે.

उपयोग : બરલ, પાંડુ, જ્વર, શ્વાસ, ખાંસી, સોજા, મંદાગ્નિ, પેટનાકૃમિ વગેરે મટે છે.

३१० विदार्यादिचूर्ण

बनावट : વિદારીકંદ, ગોખરૂ, સફેદમુશલી, આમળા, સીંધાલુણ, પીપર, ગળોસત્વ, એ દરેક અેકેક તોલો, સાકર તોલા ૮ બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું.

प्रमाण : ०। તોલો. **अनुपान :** દૂધ સાથે.

उपयोग : સ્વપ્નદોષ, ધાતુક્ષીણતા તથા નબળાઇ મટાડી કૌવત વધારે છે.

३११ विश्वभेपजचूर्ण

बनावट : શુંઠ, શેકેલીહીંગ, ફુલાવેલટંકણખાર, પીપર, સંચર સરખેભાગે લઇ બારીક ચૂર્ણ કરી તેને સરગવાનાઝાડનીછાલનારસમાં ઘુંટી સુકવી બારીક વાટી રાખવું.

प्रमाण : બે આનીભાર. **अनुपान :** પાણી સાથે.

उपयोग : પેટનોવાયુ, શૂળ અને મંદાગ્નિ મટાડી સારી ભૂખ લગાડે છે.

३१२ शतावर्यादिचूर्ण

बनावट : શતાવરી, કૌંચબીજ, ગોખરૂ, બલદાણા, નાગબલાનુમૂળ, એખરો આ ચીજો સમભાગે લઇ ચૂર્ણ કરી રાખવું.

सावलीचूर्ण

बनावट : શંખપુષ્પી, વાવડીંગ, અઘેડાનુંપંચાંગ, ગળો, વજ, હરડેછાલ, શુંઠ, બ્રાહ્મી, શતાવરી, સમભાગે લઈ બારીક વાટી ચૂર્ણ કરી રાખવું.

प्रमाण : ०। तोलो. अनुपान : ઘી સાથે.

उपयोग : સ્મરણશક્તિ વધારનાર અદ્ભુત ઉપાય છે બજારમાં આ ચૂર્ણ ઘણાલોકો પેટંટ કરી વેચે છે.

३१६ स्थंभकचूर्ण

बनावट : માયાફળ તો. ૨, ઓથમીજીરૂં તો. ૦ાા, આમળા તો. ૦ાા, દાડમનીછાલ તો. ૦ાા, બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી તેમાં ગોદંતીહરતાલભસ્મ તો. ૦ાા, મેળવી ઘુંટી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण : ०। तोलो. अनुपान : પાણી સાથે.

समय : સવાર, બપોર અને સાંજ.

उपयोग : રક્તપ્રદર મટાડે છે.

३१७ स्वादिष्टपाचन

बनावट :	શુંઠ	તો.	૪	મોટીએલચીનાંબીજ	તો.	૧
	ધાણા	,,	૪	શેકેલુંસફેદજીરૂં	,,	૪
	શાહજીરૂં	,,	૧	મરી	,,	૧
	લવીંગ	,,	૧	સિંધાલુણ	,,	૧
	સાજીખાર	,,	૪	ફુદીનો	,,	૧
	શેકેલીહીંગ	,,	૧	ટાર્ટરીકએસીડ	,,	૧
	સાકર	,,	૫	સાઈટ્રીકએસીડ	,,	૧

विधी : બધાને બારીક વાટી ચાળી રાખવું.

અકેક તોલો. દરેક ચીજ જુદી જુદી બારીક લેવી. પછી ખરલમાં મર્દન કરી, ગાયનાંદૂધમાં પાંચ દિવસ સુધી ઘુંટવું અને તેની નાની ટીકડી કરી લેવી. ટીકડીને સુકવી, સંપુટમાં બંધ કરી, ગજપુટનો અગ્નિ આપવો. ઠંડું થયે બારીક વાટી લેવું, અને તેનું જે વજન થાય તેનાથી બમણા વજને અસલ વંસલોચનનું ચૂર્ણ મેળવી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ : ૩ થી ૬ રતીભાર.

અનુપાન : દૂધમાં મેળવીને કે છાશનામંડામાં મેળવીને.

સમય : સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ : મુખપાક, સંગ્રહણી, પાંડુ, ક્ષય, આંત્રક્ષય, યકૃતશોથ, ગુલ્મ, રક્તપ્રદર, જીર્ણજ્વર, પ્રમેહ, સુવારોગ, સોજો, મંદાગ્નિ, નબળાઈ, શીઘ્રકાશ વગેરે મટે છે.

સૂચના : રોગાનુસાર પથ્ય અને જુદી જુદી દવાઓના અનુપાનથી આ દવા વાપરવામાં આવે તો શરીરમાં ચુનો ઘટી જવાથી જેટલી ભયંકર બિમારીઓ થાય છે, તે સર્વ આ દવાથી મટી જાય છે. અને કેલશીયમના ઈંજેકશન લેવા પડશે નહિ.

(વધુ ખુલાસા માટે વાંચો "આરોગ્યસિન્ધુ" જાન્યુઆરી સને ૧૯૩૪ના અંક પૃષ્ઠ ૧૭ થી ૨૩)

૨૨૧ क्षारचूर्ण

બનાવટ : અપામાર્ગક્ષાર, વજ્રક્ષાર, નાગરમોથ, અતિવિષ, ફુલાવેલટંકણખાર, મોટીદરડેનીછાલ, બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી રાખવું.

પ્રમાણ : ૨ થી ૪ રતી.

સમય : સવાર, બપોર અને સાંજ તથા જરૂર પડે તો ૦॥ રતી ગોરોચન તથા થોડા આદુનારસમાં ઘુંટીને રાત્રે ચટાડી દેવું.

ઉપયોગ : બાળકોનું બરાબ જવું, (વરાધ અને સસણી) માટે આશીર્વાદ છે.

ત્રીકટુ તો. ૨, ચાતુર્જાત તો. ૨, અતિવિષ તો. ૧, ધાવડીપુષ્પ તો. ૧૦નું જાડું ચૂર્ણ નાંખી બંધ કરી બે માસ પછી ગાળીને વાપરવું.

प्रमाण : ૧। તોલો. **अनुपान :** પાણી સાથે.

उपयोग : પાંડુ, જીર્ણજ્વર, કલેજાનાંદરદો, તાવ અને ઉદરરોગ મટાડી નવું લોહી વધારે, ભુખ લગાડે ને દસ્ત સાફ લાવે છે આ દવા કટુપૌષ્ટિક છે.

३२४ कुमार्यासव

बनावट :

કુંવારનોરસ	તો. ૫૦૦	ગોળ	તો. ૧૫૦
ધાવડીફુલ	,, ૩૨	મધ	,, ૧૦૦
તજ	,, ૨	સુંઠ	,, ૨
મરી	,, ૨	પીપર	,, ૨
તમાલપત્ર	,, ૨	એલચી	,, ૨
નાગકેસર	,, ૨		

विधी : કુંવારનારસમાં મધ તથા ગોળ મેળવી પછી તેને એક વાસણમાં ભરી ખમીર આવી બેસી જાય ત્યારબાદ બીજી ચીજોનું ચૂર્ણ નાંખી બંધ કરી બે માસ રાખી પછી કપડે ગાળી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण : ०। થી ०॥ તોલો મોટી ઉમરના માટે તો. ૨.

अनुपान : પાણી સાથે.

उपयोग : મંદાગ્નિ, હરસ, ખાંસી, શ્વાસ, આફરો, વાયુ શૂળ, ગુલ્મ વગેરે મટાડે છે. બાળકો માટે આ આસવ ઉત્તમ બનાવટ છે

३२५ खर्जुरासव

बनावट : ખજુરસારો તો. ૫૦૦, પાણી તો. ૧૦૦૦ કવાથ કરવો ૫૦૦ તોલા પાણી રહે ઉતારી કપડે ગાળી લેવું. અને તેમાં

વાયવરણાનીછાલ	તો. ૮	ખેરછાલ	તો. ૮
કાંટાસેળીઆનુંમૂળ	,, ૮	તગર	,, ૮
દારૂહળદર	,, ૮	નાગરમોથ	,, ૮
અર્જુનછાલ	,, ૮	હરડેછાલ	,, ૮
કાયફળછાલ	,, ૮	શુંઠ	,, ૮
સફેદચંદન	,, ૮	સરપુંખાનુંમૂળ	,, ૮
રાસ્ના	,, ૮	હળદર	,, ૮
મજીઠ	,, ૮	દંતીમૂળ	,, ૮
આંબળા	,, ૮	અનંતમૂળ	,, ૧૬
જેઠીમધ	,, ૧૬		
ચિત્રકમૂળબારીક	,, ૪૦૦		

વિધી: કવાથ જેવો જાડો ભુકો કરી લેવો અને તેમાં પાણી તો. ૧૦૦૦૦ નાંખી કવાથ કરવો બાકી પાણી તો. ૨૦૦૦ રહે ઉતારી ગાળી તેમાં મધ તો. ૨૦૦, સાકર તો. ૩૦૦, ગોળ તો. ૩૦૦ નાંખી ખમીર આવી જાય પછી તેમાં નીચેની દવાઓનું જાડું ચૂર્ણ નાંખી બે માસ રાખી આસવ તૈયાર કરી ગાળીને કામમાં લેવો. ચીજોનાં નામ ધાવડીફુલ તો. ૪૦, તથા તજ, તમાલપત્ર, એલચી, નાગકેશર, શુંઠ, મરી, પીપર, શીતળમરી, જાયફળ, કપુરકાચલી, લવંગ, જાવંત્રી, વારાહીકંદ, નીંબછાલ, કાળીમુસલી, ચક્રમાજ, ગોખરૂ, કૌચબીજ, અજમો, ખડસલીઓ, હળદર, મકુંલ આ ચોવીસ ચીજો દરેક ચાર ચાર તોલા લેવી અને તેનું જાડું ચૂર્ણ કરી ઉપલા દ્રવ્યમાં નાંખવું. બે માસ પછી આસવ તૈયાર થએ ગાળીને વાપરવો.

પ્રમાણ: ૧ તોલો. **અનુપાન:** થોડા પાણી સાથે.
સમય: જમ્યા પછી લેવો, સવાર સાંજ બે વખત.
ઉપયોગ: વાતરોગ, ઉદરરોગ, અરૂચિ, સોજા, જીર્ણજ્વર,

समय : જમ્યા પછી પીવાય.

उपयोग : પાંડુ, કમળો, ફિકાશ, નબળાઈ, અર્શ, મંદાગ્નિ, જીર્ણજ્વર, મધુમેહ મટાડી લોહીને વધારે છે.

३२९ ताम्बुलासव

बनावट : નાગરવેલનાંપાન સારાં લાવી તેનો રસ કાઢવો એ રસ તો. ૫૦૦, મધ તો. ૨૫૦, ધાવડીપુલ તો. ૩૦, કાથો તો. ૧૦, ચીકણીસોપારી તો. ૧૦, ચણકબાબ તો. ૫, પીપર તો. ૫, ત્રીફલાચૂર્ણ તો. ૨॥, જાયફળ તો. ૨॥, એલચી તો. ૨॥, લવંગ તો. ૨॥, આ સર્વનું ચૂર્ણ કરી મેળવી સારી બરણીમાં ભરી આસવની રીતે તૈયાર કરી લેવું. બે માસ પછી ગાળી કામમાં લેવું.

नोंध : નાગરવેલનાંપાન નંગ ૧૦૦૦, લેવા અને તેને કચરી તેમાં જોઈતું ખીજું પાણી નાંખી કુલ્લે રસ તો. ૫૦૦ કાઢી લેવો.

प्रमाण : ०॥થી ૧ તોલો. **अनुपान :** તાજા પાણી સાથે.

उपयोग : મંદાગ્નિ, કફ, ખાંસી, પથરી, હરસ, નબળાઇ વગેરે મટાડી બલ તથા વીર્યની વૃદ્ધિ કરે છે અને ઉત્તમ રસાયનરૂપ ઔષધ છે અને સ્વાદ, રૂપ, રંગમાં પણ ઉત્તમ છે.

३३० त्रायमाणासव

बनावट : ત્રાયમાણ, કાયફળ, દંતીમૂળ, પુષ્કરમૂળ, ભોંરીંગણી, ધમાસો, કાળોસુરમો, ઉભીરીંગણી, પીપરામૂળ, વાવડીંગ, ભારંગી, કાળીપાટ, એળીઓ, હરડેછાલ, કચૂરો અને ઈંદ્રવારૂણીમૂળ આ ૧૬ ચીજો ૨૦ વીસ તોલા મળી ૩૨૦ તોલા, પાણી રતલ ૬૪માં કવાથ કરી ૧૬ રતલ પાણી રહે ઉતારી ગાળી તેમાં મધ તોલા ૩૨૦ નાંખી ખમીર આવી બેસીજાય ત્યારે તેમાં ધાવડીપુષ્પ તો. ૪૦, નસોતર તો. ૪, એલચી, તમાલપત્ર, તજ, નાગકેશર આ ચીજો બે બે તોલા નાખી બંધ કરી બે માસ રાખી ગાળી લેવું.

प्रमाण : ૨ તોલા. **अनुपान :** તેટલાજ પાણી સાથે.

उपयोग : ખાંસી, ક્ષય, શ્વાસ, ગળાનાંદરદો, કબજીઅત થા નબળાઇ મટાડે છે.

૨૩૩ धात्र्यारिष्ट

बनावट : લીલાઆમળાનોરસ તો. ૫૦૦, મધ તો. ૫૦, ીપર તો. ૧૬, સાકર તો. ૧૦૦, બધાને એકત્ર કરી, થોડું ગરમ રી ઉતારી બરણીમાં ભરી રાખવું અને બે માસ પછી ગાળી કામમાં લેવું.

प्रमाण : તો. ૨. **अनुपान :** પાણી સાથે.

उपयोग : નેત્રરોગ, રક્તવિકાર, રક્તપિત્ત, અમ્લપિત્ત, બળાઇ, પાંડુ, ખાંસી, સ્વપ્નદોષ, હાથપગનોદાહ, પિત્તનીઉલટી, ુંકમાં લોહી આવવું વગેરે મટાડે છે.

૨૩૪ धान्यकद्धरिष्ट

बनावट : ધાણા	તો.	૫	પદમક	તો.	૧૦
વાળો	,,	૫	કુષ્ટ	,,	૧૦
મોથ	,,	૫	લીમડાનીછાલ	,,	૫
ગળો	,,	૪૦	મધ	,,	૧૬૦
હરડેછાલ	,,	૪૦	આમળા	,,	૪૦
પાણી	,,	૨૦૦૦			

विधी : બધી ચીજોને ખાંડી કવાથ કરી લેવો. ૫૦૦ તોલા પાણી બાકી રહે ઉતારી ગાળી તેમાં મધ મેળવી અને પછી તેમાં ૫ તોલા હારસિંગારનુંચૂર્ણ નાંખી આસવ માટે ભરી રાખવું ને બે માસ પછી વાપરવું.

प्रमाण : ૧l તોલો. **अनुपान :** પાણી સાથે.

उपयोग : સર્વપ્રકારનાંજ્વર, દાહ, તૃષા વગેરે મટાડે છે.

ચૂર્ણ કરી તેમાં પાણી તો. ૪૦૦૦ નાંખી એક બરણીમાં ભરી બંધ કરી પંદર દહાડા ગરમ જગામાં રાખી મુકવું પછી તેને કાઢી નલીકાયંત્રમાં ભરી અર્ક ખેંચી લેવો. અર્ક કાઢતી વખતે બાટલીનાંમોઢાપર ગરણી રાખી તેમાં કેસર ને કસ્તુરીની પોટલી રાખવી.

પ્રમાણ : ૨॥ તોલા સુધી. **અનુપાન :** પાણી સાથે.

સમય : જમવા સમયે કે જમવાબાદ.

ઉપયોગ : ભૂખલગાડે, પાચનકરે તથા લોહી, બળ અને વીર્ય વધારી કામોત્તેજક અસર બતાવે છે.

નોંધ : આ દવા વાપરનારે ખોરાક પૌષ્ટિક લેવો.

૩૪૧ माचिकासव

बनावट : મહુડાય (પીલુડી)નો સ્વરસ તો. ૫૦૦, ગોળ તો. ૩૦૦, પીપરનુંચૂર્ણ તો. ૮ તથા વાવડીંગ, તજ, એલચી, તમાલપત્ર, નાગકેસર, મરી એ દરેકનું ચૂર્ણ તોલા ત્રણ ત્રણ મળી તોલા ૧૮ સાથે મેળવી બે માસ વાસણને બંધ કરી પછી કપડે ગાળી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण : ૧ તોલો. **अनुपान :** પાણી સાથે.

उपयोग : ખાંસી, શ્વાસ, ગળાનાંદરદો, ઉરઃક્ષત, ક્ષય અને નબળાઇ મટાડે છે.

૩૪૨ मुस्तकारिष्ट

बनावट : મોથ તો. ૪૦૦, પાણી તો. ૪૦૦૦, ગોળ તો. ૩૦૦, ધાવડીફુલ તો. ૩૨, અજમોદ, શુંઠ, મરી, લવંગ, મેથી, ચિત્રક, જીરૂં, એ સાત ચીજો દરેક ચાર ચાર તોલા મળી તોલા ૨૮ પ્રથમ મોથનું જાડું ચૂર્ણ કરી પાણીમાં ક્વાથ કરવો. અને ૧૦૦૦ તોલા રહે ઉતારી તેમાં ગોળ નાંખી વાસણમાં ભરી રાખવું, ખમીર

સરપુંખમુળ	તો. ૨૦	બાવળનીછાલ	તો. ૨૦
જવાસામુળ	,, ૨૦	શતાવરી	,, ૨૦
ચોપચીની	,, ૪૦	ઉદ્રાયણનાંમુળ	,, ૨૦
પાણી	રતલ ૯૬	સાકર	રતલ ૧૦

विधी : ક્વાથની પ્રથમની બધી દવાઓને અધકચરી કરી તેમાં પાણી નાખી ક્વાથ કરવો. જ્યારે પાણી રતલ ૧૬ બાકી રહે ત્યારે ઉતારી, ગાળી, તેમાં સાકર મેળવી, આસવનીરીતે ખમીર આવે ત્યાંસુધી ખુલ્લું રાખી, તૈયાર થતાં તેમાં નીચેની દવાઓનું ચૂર્ણ નાંખી, બંધ કરી બે માસ રાખી ગાળી લેવું અને બાટલી ભરી રાખવી.

चूर्णनीदवाओ : ત્રીફલા તો. ૬, કડુ તો. ૨, કાથો તો. ૨, ઉન્નાબ તો. ૨, દ્રાક્ષ તો. ૨, લીમડાનાંફુલ તો. ૨, મેંદીનાપાન તો. ૨, ચંદન તો. ૧૦, રક્તચંદન તો. ૧૦, ગુલબનફસા તો. ૨, શતાવરી તો. ૨, વજ તો. ૨, ધાવડીફુલ તો. ૨૦, આમળા તો. ૫.

प्रमाण : ૧ા થી રાા તોલા.

अनुपान : તેટલાજ પાણી સાથે.

समय : સવાર સાંજ લેવું.

उपयोग : રક્તવિકાર, ઉપદંશ, કુષ્ટ, ગડગુમડ, વગેરે મટાડી શરીર શુદ્ધ બનાવે છે.

२४५ सप्तरंगीआसव

बनावट : સપ્તરંગીનાંમુળ તો. ૧૦૦, દારૂહળદર તો. ૧૨, મજેઠ તો. ૧૦, હરડેછાલ તો. ૧૨, નસોતર તો. ૪, બંગુનાકચીઆ તો. ૧૨, ઉંદુમ્બરનીછાલ તો. ૨૫, કરીઆતું તો. ૧૨, પહાડમુળ તો. ૫, બહેડાછાલ તો. ૫, પાણી તોલા ૨૦૦૦ માં ક્વાથ કરી બાકી પાણી તો. ૫૦૦ રાખવું અને તેમાં આમળાનોરસ તો. ૨૫,

प्रकरण ११ मुं—अवलेह–माजुन

३४७ अमृतप्राशावलेह

बनावट : દૂધ તો. ૮૦, આમળાનોરસ તો. ૮૦, વિદારીકંદ-નોરસ તો. ૮૦, શેરડીનોરસ તો. ૮૦, વડ, પીપળો, પીપરી, જાંબુ અને ઉંબરો એ પાંચેનીછાલનો કવાથ કરી અષ્ટમાંસ રહે તે કવાથ તો. ૮૦, ગાયનું ઘી તો. ૮૦ બધા એક વાસણમાં નાંખી મંદતાપે પાક કરવો અને તેમાં બે બે તોલા દ્રાક્ષ, રક્તચંદન, ચંદન, વાળો, નીલોફર, પદમકાષ્ટ, મહુડાનાંફુલ, અનંતમૂળ, ખંભારી, જેઠીમધ, રોહીષઘાસ-નોકલ્ક કરી નાંખવો, ઘી સિદ્ધ થાય ત્યારે ગાળી તેમાં મધ તો. ૪૦ સાકર તો. ૨૪૦, નાગકેશર, તજ, તમાલપત્ર, એલચી, એ દરેક બે બે તોલાનું બારીક ચૂર્ણ મેળવી અવલેહ કરી લેવો.

प्रमाण : ૨ા થી ૫ તોલા.

अनुपान : દવા ખાઈ ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग : ક્ષય, રક્તપિત, ખાંસી શ્વાસ, હેડકી, ઉલટી, તરસ, અરુચી, જીર્ણજ્વર, ધાતુક્ષીણતા અને નબળાઇ મટાડે છે.

३४८ आमलक्यादिअवलेह

बनावट :

પીપર	તો. ૨૦	કાળીદ્રાક્ષ	તો. ૨૦
જેઠીમધ	,, ૨	વંસલોચન	,, ૨
સુંઠ	,, ૧	સાકર	,, ૮૦
મધ	,, ૨૦		

લીલાઆમળાનોરસ તો. ૪૦૦

विधी : પ્રથમ એક કલઇ કરેલ વાસણમાં આમળાનારસને પાકવો. જાડું થતાં સાકર મેળવી પછી દ્રાક્ષને વાટેલી [illegible]

પ્રમાણ : ૦| તોલો.

અનુપાન : દવા ચાટી ઉપર ગરમપાણી કે જરાક ગરમ-દૂધ પીવું.

ઉપયોગ : ખાંસી, પાર્શ્વશૂળ અને કફ, ન્યુમોનીઆ જેવા તાવમાં હોય ત્યારે આ દવા શીઘ્ર લાભ આપે છે.

૩૫૧ कणावलेह

बनावट : લીલાંઆમળા રતલ ૨૦ લઇ તેને પાણી શેર ૧૦માં બાફી લેવાં ઠંડું થતાં ઉતારી ઉકાળો જુદો કાઢી લેવો અને આમળાનોમાવો જુદો કાઢી રાખવો. કીસમીસ દ્રાક્ષ તો. ૬૪ પીપર ઝીણી તો. ૬૪, જેઠીમધ તો. ૮, વંસલોચન તો. ૮, શુંઠ તો. ૮, સાકર રતલ ૧૫.

विधी : સાકર અને આંમળાનાક્વાથના પાણીમાં ચાસણી કરી જાડી થતાં તેમાં આંમળાનોમાવો નાંખવો, જાડું થતાં તેમાં કીસમીસનીચટણી તથા બીજી ચાર ચીજોનું ચૂર્ણ મેળવી પછી મધ નાંખી રાખી આપવું.

प्रमाण : ૧ થી ૨ તોલા. બાળકમાટે ૦| થી ૦|| તોલો દવા ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग : પાંડુ, ઉદરરોગ, સોજા, ક્ષુક્ષાન (ખાસશોષ) મંદાગ્નિ, નબળાઇ, ખાંસી વગેરે મટી તાકાત વધે છે.

३५२ कफनाशकअवलेह

बनावट : વાસાઅરડુસીનાંમૂળ તો. ૨૦, દારૂ તો. ૪૦, ભોરીંગણી તો. ૪૦ સર્વેનો પાણી તો. ૮૦૦માં ક્વાથ કરવો. ચોથા ભાગનું પાણી રહે ત્યારે ગાળી લેવું. અને તેનાં સાકર તો. ૮૦ નાંખી ચાસણી કરવી. જ્યારે તે જાડું થવા આવે ત્યારે તેનાં અગસ્ત્યનાં તો. ૧

प्रमाण : ૦। તોલો.

अनुपान : દવા ચાટી ઉપર ગરમપાણી કે જરાક ગરમ-દૂધ પીવું.

उपयोग : ખાંસી, પાર્શ્વશૂળ અને કફ, ન્યુમોનીઆ જેવા તાવમાં હોય ત્યારે આ દવા શીઘ્ર લાભ આપે છે.

૩૫૧ कणावलेह

बनावट : લીલાંઆમળા રતલ ૨૦ લઇ તેને પાણી શેર ૧૦માં બાફી લેવાં ઠંડું થતાં ઉતારી ઉકાળો જુદો કાઢી લેવો અને આમળાનોમાવો જુદો કાઢી રાખવો. ફીસમીસ દ્રાક્ષ તો. ૬૪ પીપર ઝીણી તો. ૬૪, જેઠીમધ તો. ૮, વંસલોચન તો. ૮, સુંઠ તો. ૮, સાકર રતલ ૧૫.

विधी : સાકર અને આંમળાનાક્વાથના પાણીમાં ચાસણી કરી જાડી થતાં તેમાં આંમળાનોમાવો નાંખવો, જાડું થતાં તેમાં ફીસમીસનીચટણી તથા બીજી ચાર ચીજોનું ચૂર્ણ મેળવી પછી મધ નાંખી રાખી આપવું.

प्रमाण : ૧ થી ૨ તોલા. બાળકમાટે ૦। થી ૦॥ તોલો દવા ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग : પાંડુ, ઉદરરોગ, સોજા, સુક્તાન (બાલશોષ) મંદાગ્નિ, નબળાઇ, ખાંસી વગેરે મટી તાકાત વધે છે.

૩૫૨ कफनाशकअवलेह

बनावट : વાસા-ભારંગીનાંમૂળ તો. ૨૦, દ્રાક્ષ તો. ૪૦, ભોંયરીંગણી તો. ૪૦ સર્વનો પાણી તો. ૮૦૦માં ક્વાથ કરવો. ચોથા ભાગનું પાણી રહે ત્યારે ગાળી લેવું. અને તેમાં સાકર તો. ૮૦ નાંખી ચાસણી કરવી જ્યારે તે જાડું થવા આવે ત્યારે તેમાં આમળાંનો તો. ૧

ઉપયોગ : શ્વાસરોગ માટે રામબાણ ઉપાય છે, કેટલાક દરદીને ત્રણ દહાડામાં અને કેટલાકને સાત કે એકવીસ દહાડામાં આ દવાના સેવનથી શ્વાસરોગ જડમૂળથી મટી જાય છે.

નોંધ : આ ઉપાય પ્રાચિન સંહિતાઓમાં આપેલો છે, ઉપાય તદન સાદો છે એટલે અવિશ્વાસ ન કરવો પણ કરી જોવું તેમ આ દવા દરદીને કહેવી નહિં પણ બનાવીને વાપરવા આપવી, કેમકે ઉપાયનો ભેદ બતાવવાથી દરદીની શ્રદ્ધા ઘટી જાય છે.

૩૫૫ गोक्षुरादिअवलेह

बनावट : મોટાગોખરૂનુંપંચાંગ ખાંડેલું તો. ૧૦૦, પાણી તો. ૮૦૦માં ક્વાથ કરી જ્યારે તો. ૨૦૦ રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું પછી તેમાં સાકર તોલા ૫૦ મેળવી ચાસણી કરવી. ઘટ્ટ થાય ત્યારે નિચેની વસ્તુઓનું બારીક કરેલું ચૂર્ણ મેળવી અવલેહ બનાવી રાખવું. એલચી તો. ૧, જવખાર તો. ૨, નાગકેસર તો. ૧, વંસલોચન તો. ૪, પીપર તો. ૧, શુંઠ તો. ૧, ચણકબાબ તો. ૧, શીલાજીત તો. ૨, આ સર્વ ચીજો મેળવી દેવી. શીલાજીત જો લીલી હોય તો પાક ચૂલા પર તૈયાર થતો હોય ત્યારે મેળવી દેવી.

प्रमाण : ૧ તોલો. **समय :** દરરોજ સવારે લેવું.

अनुपान : દૂધ સાથે

उपयोग : પથરી, મૂત્રકૃચ્છ્ર, પ્રમેહ, સ્વપ્નદોષ, નરોપરમીયો, (સુજાક), મુત્રાઘાતનારોગ અને ધાતુક્ષીણતા મટાડે, પેશાબ સાફ લાવે, ચેરદાનીબિમારી મટાડે છે.

૩૫૬ चित्रकादिअवलेह

बनावट : ચિત્રકમૂળ તોલા ૨૫૦, પાણી તોલા ૨૫૦૦ માં ક્વાથ કરી ૧૨૫ તોલા પાણી રહે ઉતારી ગાળી લેવું. પછી તે

उपयोग : શ્વાસરોગ માટે રામબાણ ઉપાય છે, કેટલાક દરદીને ત્રણ દહાડામાં અને કેટલાકને સાત કે એકવીસ દહાડામાં આ દવાના સેવનથી શ્વાસરોગ જડમૂળથી મટી જાય છે.

नोंध : આ ઉપાય પ્રાચિન સંહિતાઓમાં આપેલો છે, ઉપાય તદન સાદો છે એટલે અવિશ્વાસ ન કરવો પણ કરી જોવું તેમ આ દવા દરદીને કહેવી નહિં પણ બનાવીને વાપરવા આપવી, કેમકે ઉપાયનો ભેદ બતાવવાથી દરદીની શ્રદ્ધા ઘટી જાય છે.

૨૫૫ गोक्षुरादिअवलेह

बनावट : મોટાગોખરૂનુંપંચાંગ ખાંડેલું તો. ૧૦૦, પાણી તો. ૮૦૦માં કવાથ કરી જ્યારે તો. ૨૦૦ રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું પછી તેમાં સાકર તોલા ૫૦ મેળવી ચાસણી કરવી. ઘટ્ટ થાય ત્યારે નિચેની વસ્તુઓનું બારીક કરેલું ચૂર્ણ મેળવી અવલેહ બનાવી રાખવું. એલચી તો. ૧, જવખાર તો. ૨, નાગકેસર તો. ૧, વંસલોચન તો. ૪, પીપર તો. ૧, શુંઠ તો. ૧, ચણકબાબ તો. ૧, શીલાજીત તો. ૨, આ સર્વ ચીજો મેળવી દેવી. શીલાજીત જો લીલી હોય તો પાક ચૂલા પર તૈયાર થતો હોય ત્યારે મેળવી દેવી.

प्रमाण : ૧ તોલો. **समय :** દરરોજ સવારે લેવું.

अनुपान : દૂધ સાથે

उपयोग : પથરી, મૂત્રકૃચ્છ, પ્રમેહ, સ્વપ્નદોષ, નવોપરમીયો, (સુજાક), મુત્રાશયનારોગ અને ધાતુક્ષીણતા મટાડે. પેશાબ સાફ લાવે, ચુરદાનીબિમારી મટાડે છે.

૨૫૬ चित्रकादिअवलेह

बनावट : ચિત્રકમૂળ તોલા ૨૫૦, પાણી તોલા ૨૫૦૦ માં કવાથ કરી ૬૨૫ તોલા પાણી રહે ઉતારી ગાળી લેવું. પછી તો

શુંઠ, મરી, પીપર, ચવક, એલચી, તજ, તમાલપત્ર, એ દરેકનું ચૂર્ણ સવા સવા તોલો મળી તો. ૮।। તૈયાર થઇ અવલેહ ઠંડુ થાય ત્યારે મધ તો. ૪૦ નાંખવું.

प्रमाण : ૧ તોલો. **अनुपान :** દૂધ.

उपयोग : સોજા, ખાંસી, શ્વાસ, અરૂચી, નબળાઇ, વાયુ, કફ અને મંદાગ્નિ મટાડે છે.

३५९ पौष्टिकअवलेह

बनावट : કુલીંજન, જટામાસી, જાયફળ, અકકલકરો, તજ, કબાબચીની એ દરેક ચીજ અર્ધો અર્ધો તોલો, અગરસાચો, નાગકેસર, રૂમીમસ્તકી, લવીંગ એ દરેક ાાા પા તોલો, કસ્તુરી ૬ રતીભાર અને સાકર તો. ૧૨ લેવી. સાકરની ચાસણી કરી તેમાં ઉપરની દવાઓનું ચૂર્ણ કરી મેળવી અવલેહ જેવું કરી દેવું. જરૂર હોય તો થોડુંક મધ મેળવી આપવું.

प्रमाण : ૧ તોલો, **समय :** સાંજે.

अनुपान : દૂધ સાથે લેવી.

गुण : વાજીકરણ તથા સ્થંભક ગુણ મુખ્ય છે. નબળાઇથી થયેલ ઉપદ્રવ તથા વિર્યવિકારને તુરત મટાડે છે.

३६० बालकुटजावलेह

बनावट : કડાછાલ તો. ૨૦, પાણી તો. ૧૬૦ માં ઉકાળો કરી ૨૦ તોલા પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ઠંડુ કરી કપડે ગાળી લેવું અને ફરી ધીમે તાપે જાડો લેહ કરવો અને તેમાં અતિવિષ, કાળીપાટ, ઈંદ્ર. બીલીફળ, આંબાનીગોટલી, સોઆ, ધાવડીફુલ, નાગરમોથ, જાયફળ એ નવ ચીજોનું તૈયાર કરેલ ચૂર્ણ હોય તેમાંથી ૫ તોલા લઇ મેળવવું તથા અવલેહ ઠીક બને માટે થોડુંક મધ મેળવી દેવું.

समय : સવાર, સાંજ લેવાય.

उपयोग : બરલ અને યકૃતનાં તમામ દરદો મટાડી પાચન-શક્તિ સુધારે છે.

३६३ विरेचनचटणी

बनावट : ગરમાળાનોગોળ તો. ૪૦, લીંબુનોરસ તો. ૮૦ રાત્રે એક ચીનીના વાસણમાં મેળવી પલાળી રાખોસવારે હાથે ચાળી તેને કપડે ગાળી સત્વ કાઢી કચરો ફેંકીઆપવો પછી તજ, શુંઠ, મરી, પીપર, શેકેલીહીંગ, મોટીએલચીનાંબીજ એ ૭ ચીજો અઢી અઢી તોલા, સીંધાલુણ સંચરલુણ, શેકેલા કાળાદાણા, શેકેલજીરૂં, અજમોદ, એ પાંચ ચીજો પાંચ પાંચ તોલા લઈ બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી ઉપરના રસમાં મેળવો અને કાળીદ્રાક્ષ તો. ૪૦, પાણી તોલા ૮૦માં ઉકાળી તેનો રસ કાઢી પછી તેને જાડો લેહ જેવો કરેલ હોય તે પદાર્થ સર્વ સાથે મેળવી ચટણી બનાવી લ્યો.

प्रमाण : ૦॥ થી ૧ તોલો. **समय :** રાત્રે સુતી વેળા.

अनुपान : ગરમપાણી સાથે.

उपयोग : પેટ સાફ કરે છે, ખોરાક પચાવે છે ને કબજી-અત મટાડવા માટે આ સ્વાદિષ્ટ અને અકસીર દવા છે.

३६४ स्वादिष्टचटणी

बनावट : આમલીનોગર તો. ૧૬૦ અંગુરનોસુરકો રતલ ૧॥

રાતાંમરચાં	,, ૧૦	આદુ	તો. ૧૦
તજ	,, ૫	કીસમીસ	,, ૩૦
સાકર	,, ૮૦	સીંધાલુણ	,, ૫
પીમાંતલેલુંલસણ	તો. ૧૦	શેકેલુંજીરૂં	,, ૨॥

विधी: પ્રથમ આમલીને ઢાંકણ પણીમાંનાખી માટીના વાસણમાં

ને હરડે જુદી કાઢી તેનો માવો કરી કપડે છાણી લેવું, ક્વાથ ગાળી લેવો પછી ક્વાથમાં ગોળ તો. ૧૦૦ નાંખી લેહ જેવું થતાં તેમાં હરડેનોમાવો નાંખવો તથા મનશીલ શુદ્ધ તો. ૨, રસવંતી તો. ૨, પીપર તો. ૧૦ મેળવી બરાબર પાક કરી અવલેહ કરી લેવો.

प्रमाण : ૧ તોલો. **अनुपान :** દૂધ સાથે.

उपयोग : શ્વાસ, ખાંસી, નબળાઈ, કબજીઅત, મંદાગ્નિ, ધાતુક્ષીણતા તથા સ્વરભંગ વગેરે રોગ મટે છે.

प्रकरण १२ मुं—शरबत

३६७ प्रसूतज्वरनाशकशरबत

बनावट : ગુલાબનાંફુલ, બનફસા, ભાંગ, સોઆ એલચી, આ ચીજો બે બે તોલા લેવી. પાણી તો. ૮૦માં ક્વાથ કરવો પછી ૨૦ તોલા રહે ઉતારી ગાળી કરી તેમાં ૩૦ તોલા સાકર નાંખી શરબત તૈયાર કરવો. એક રતલ શરબત તૈયાર થશે.

प्रमाण : ૧ તોલો. **अनुपान :** પાણી તો. ૪ સાથે.

समय : દહાડામાં ત્રણ વખત.

उपयोग : સુવાવડીઓનોતાવ આ ઉપાયથી તુરત મટે છે. ઇચ્છા હોય તો એમજ ક્વાથ પણ આપી શકાય છે.

३६८ बनफसाशरबत

बनावट : ગરમપાણી તો. ૮૦ સાકર તો. ૧૨૦ બનફસાનાંફુલ તો. ૪૦.

विधी : પ્રથમ બનફસાનાંફુલ સાફ કરેલાં લેવાં, અને એક કલઈવાળી સાફ તપેલીમાં નાંખવાં અને તેમાં ઉકળતું પાણી નાંખી

प्रकरण १३ मुं—मलम

३७० अकसीरमलम (१)

बनावट : શેષગુંદર સારો પીળા રંગનો તો. ૪ લઇ તેને ખરલમાં વાટી લેવો. પછી તેમાં થોડું પાણી નાખી બરાબર મર્દન કરવું. એ ત્રણ દિવસ વાટી મલમ જેવું થાય ત્યારે તેની પટી મારવા માટે સારા કપડાપર દવા લગાડવી.

उपयोग : જુના વ્રણ, ગુમડાં ગડ કે પાઠાપર અથવા ભરનીગળ ઉપર પટી મારવી, એની બે ચાર પટી મારવાથી ન રૂઝાતા ગુમડા મટી જાય છે. કંઠમાળને ગાળીને રૂઝાવી સાફ કરી આપે છે. કંઠમાળ જેવી બીજી ગાંઠો અને ન રૂઝાતા ચાઠાં માટે અકસીર છે.

३७१ अकसीरमलम (२)

बनावट :

સફેદકાથો	તો. ૧	સફેદરાળ	તો. ૧
મોરથુથુ	,, ૦।	ફટકડી	,, ૦।
તલનુંતેલ	,, ૧	પાણી	,, ૧

विधी : એક ચીનીનું વાસણ લઈ તેમાં તેલ અને પાણી મેળવી અંગુઠાવડે ફીણ ઉત્પન્ન કરવાં. પછી તેમાં ઉપરની ચાર ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ મેળવતાં જવું અને અંગુઠાથી હલાવતા જવું. આ પ્રમાણે બધું ચૂર્ણ તેમાં મેળવી આપ્યાબાદ થોડો વખત ઘુંટી લઇ મોટા મોંઢાની બાટલીમાં તેને ભરી રાખવું. મલમ ઘી જેવો થશે.

उपयोग : ગમે તે પ્રકારનો જખ્મ (વ્રણ) હોય તેને પ્રથમ ગરમ કરેલા પાણીમાં થોડાં લીમડાનાં પાન નાખી. તે પાણીવડે ધોઇ સાફ કરી, થોડો મલમ લઈ. તેને કપડા ઉપર લગાડી તેની પટી મારી દેવી વચ્ચે એક છિદ્ર રાખવું કે જેથી પરૂ નીકળી શકે. આ મલમની

३७३ उपदंशारिमलम (२)

बनावट :

રસકપુર	તો.	૧	પારદ	તો.	૧
ગંધક	,,	૧	હિંગળોક	,,	૧
હરતાલ	,,	૧	મનસીલ	,,	૧
એલચી	,,	૧	કપીલો	,,	૧
ઓદાર	,,	૧	રાળ	,,	૧
સફેદો	,,	૨	ગાયનું ઘી	,,	૩૦

विधी : પ્રથમની ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું અને પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં એ સર્વને મેળવી આપવું. પછી ઘી ને ગરમ કરી તેમાં એ સર્વ વસ્તુને મિશ્ર કરી, મલમ બનાવી બાટલીમાં ભરી લેવો.

उपयोग : આ મલમની પટ્ટી ગરમીના જખમપર લગાડવી કે જેથી જખમ સાફ થઇ તુર્તજ માંસ આવી રૂઝાઇ જાય છે. ગરમીની ચાંદી માટે ઉત્તમ છે.

३७४ खरजवानोमलम

बनावट : ગંધક, મરી, સિંદુર, હળદર, આંબાહળદર, જીરૂં, શંખજીરૂ, કેસર, મનસીલ, એલચી, કાથો બધી ચીજો લઈ, બારીક વાટી, ચૂર્ણ કરી, કપડછાણ કરી લેવું. ઉપર લખેલું ચૂર્ણ તો. ૫, તથા એકવીસવાર પાણીથી ધોયેલું ગાયનું ઘી તો. ૧૫, બન્ને સાથે મેળવી મલમ કરી લેવો.

उपयोग : નવુ કે જુનું તેમજ સુકું કે લીલું ખરજવું મટાડવા માટે આ મલમ અકસીર છે.

સૂચના : જુના વ્રણમાં વ્રણને સાફ કરી મલમ લગાડવો. નવા વ્રણમાં એમજ લગાડી શકાય છે.

३७७ जात्यादिमलम

बनावट : ચમેલીનાંપાન, લીંબડાનાંપાન, પટોલપત્ર, કરંજનાંપાન, મીણ, જેઠીમધ, કુષ્ટ, હળદર, દારૂહળદર, કડુ, મજીઠ, પદમક, લોદર, હરડેછાલ, નીલોફર, અનંતમૂલ, કરંજબીજ, મોરથુથો આ ચીજો સર્વ બે બે તોલા લઇ ભુકો કરી પાણીમાં વાટી લુગદી કરી લેવી પછી સરસવનુંતેલ તોલા ૮૦, પાણી તોલા ૧૬૦ સર્વ સાથે એક મોટા વાસણમાં નાંખી ધીમે તાપે ફક્ત તેલ બાકી રહે ત્યાં લગી પકાવી સિદ્ધ કરી કપડે ગાળી લેવું.

नोंध : આ તેલ તો. ૪૦, તથા મીણ તો. ૪૦, (રૂતુ ગરમ હોય તો થોડું વધારે) સાથે મેળવી થોડું ગરમ કરી પછી મોટા-મોઢાના ડબામાં ભરી લેવુ તો તે જાત્યાદિમલમ બની જશે.

उपयोग : વ્રણ, નાડીવ્રણ, વીસ્ફોટક, ખસ, ખુજલી, રતવા, જખમ, દાઝવું અને કોઈપણ પ્રકારનાં ફોડા ફુન્સી તથા ગુમડાને મટાડે છે.

३७८ तडकानोमलम

बनावट :

પારદ	તો. ૩	ગંધક	તો. ૩
શુજગર	,, ૩	શુગળ	,, ૩
કોડીએ લેબાન	,, ૩	કપુર દેશી	,, ૧૮
દમસ (સેરીલોબાન)	તો. ૩		

विधी : પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી રાખવી, પછી કપુર સિવાયની દરેક ચીજ જુદી જુદી બારીક વાટી રાખવી. ત્યાર બાદ ખુબ ગરમી પડતી હોય ત્યારે તડકાના એક ખરલમાં કપુરને

વિધી : બધી દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ લેવું. વેસેલાઇનને ગરમ કરી નરમ થાય ત્યારે તેમાં કારબોલીકએસીડ નાંખી હલાવી પછી બીજી દવાઓનું ચૂર્ણ મેળવી ડબી ભરી લેવી.

ઉપયોગ : દરાજ, ઉંદરી, ચામડીનાં સામાન્ય દરદો વગેરે માટે છે.

૨૮૧ दाझवानोमलम

બનાવટ : લીમડાનુતેલ તો. ૮૦, લોઢાની કડાઇમાં નાખી ગરમ કરવું અને તેમાં રાળનું બારીક ચૂર્ણ તો. ૨૦ તથા ગધંએરજો તો. ૫, નાખી બરાબર મળી જાય એટલે નીચે ઉતારી લેવું અને એક માટીના કુંડામાં પાણી ભરી રાખેલું હોય તેમાં નાખી દેવું એટલે મલમ તરી આવશે. એ તરી આવેલા મલમને કોઇ મજબુત કપડાથી નિચોવી લેવો પછી તેને પાણીમાં સો વખત ધોઇ લેવો. આ રીતે તૈયાર થયેલા મલમને એક સારા વાસણમાં ભરી રાખવો.

ઉપયોગ : દાઝવાથી શરીરમાં ચાંદા પડયા હોય, દાહ થતી હોય, ફોલ્લા પડયા હોય, બળેલ ભાગ શ્યામ થઇ ગયો હોય અને કદાચ આખાયે શરીરની ચામડી ઉઝરડાઇ ગઇ હોય તેવા નાના મોટા દરેક દાઝવાના દરદોમાં આ મલમ લગાડવાથી શિઘ્ર ફાયદો બનાવી સંપૂર્ણ ફેર પડે છે, અસાધ્ય એવા દરદીઓને કે જેની બચવાની આશા ન હતી તેમને આ મલમના વપરાશથી સારા થતા જોયા છે.

૩૮૨ पारदादिमलम

બનાવટ : પારદ, ઝેરં, શાહઝેરં, હળદર, આંબાહળદર, મરી, સિંદુર, ગંધક, મનશીલ આ ચીજો સમભાગે લેવી. પ્રથમ પારદ ગંધક અને મનશીલની કજ્જલી કરી તેમાં બીજી ચીજો મેળવી આપવી અને તે સર્વનું જે વજન થાય તેનાથી બમણા પ્રમાણમાં

ધોઇ, સાફ કરી તેના ઉપર આ મલમને કપડાપર લગાડી તૈયાર કરેલી પટ્ટી વ્રણ ઉપર લગાડવી. તો વ્રણ રૂઝાઇ સાફ થઇ માંસ ભરાઇ આવે છે. જુનામાં જુનું અને નહિ રૂઝાતું વ્રણ આ મલમથી તુરત સાફ થાય છે.

સૂચના : દરરોજ એક વખત ધોઈ સાફ કરી પટી મારવી.

३८५ सादोमलम

घनावट :

ગાયનું ઘી	તો	૨ા	મીણ દેશી	તો.	૦ાા
રાળનુંચૂર્ણ	,,	૦ા	કાથાનોભૂકો	,,	૦ા
હીંગળોક	,,	૦ા	કપીલો	,,	૦ા

विधी : પ્રથમ એક વાસણમાં ઘી નાખી તેમાં મીણ નાખી ગરમ કરી ઉતારી લેવું. પછી તેમાં બાકીની ચાર ચીજોનું બારીક કરેલું ચૂર્ણ મેળવી, હલાવી, ડબીમાં ભરી નાખવું.

उपयोग : જુનો વ્રણ હોય, પરૂ બહુ આવતું હોય, ખરાબ વાસ નીકળતી હોય, જલદી રૂઝ ન વળતી હોય, પાકતુ હોય, એવા વ્રણને માટે આ મલમ અકસીર છે. આ મલમની પટ્ટી મારવી જોઇએ અને વ્રણને લીમડાનાપાનના કવાથ વડે ધોવું જોઇએ.

३८६ हरसनोमलम

घनावट : શુદ્ધ હરતાલ તો. ૧, સારો કાથો તો. ૧, સો પાણીએ ધોયેલ ઘી તો. ૮. પ્રથમની બે ચીજોને, બારીક વાટી, ઘીમાં મેળવી, મલમ જેવું કરી લેવું.

उपयोग : હરસના મસા ઉપર આ મલમ લગાડવાથી મસા સુકાઈ જાય છે અને બળતી નથી તેમજ પાકેલા મસાઓ રૂઝઈ જાય છે.

---

૩૮૯ वव्बुलादिअंजन (१)

બનાવટ : બાવળનાંકુણાંપાન તો. ૨૦, પાણી તો. ૧૬૦માં કવાથ કરવો. તો. ૪૦ બાકી રહે ઉતારી દાબી કપડે છાણી લેવું. પછી તેને ફરી ગરમ કરી જાડા શીરા જેવું થાય ત્યારે તેમાં તેટલાજ વજનથી કમળનુંમધ (કમળનું મધ ન મળે તો કોઇ સારી જાતનું મધ ચાલે) નાખી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

ઉપયોગ : સળી ભરી આંખમાં આંજવાથી આંખને સાફ રાખે, પાણી વહેતું બંધ કરે અને રોશની ચોકખી થાય તથા પ્રકાશ સામે ન જોઇ શકાય તેવો બાળકોને થનાર કુકુણક નામનો રોગ ખાસ મટી જાય છે.

૩૯૦ वव्बुलादिअंजन (२)

બનાવટ : બાવળનાંલીલાંપાન તો. ૪૦, પાણી તોલા ૩૨૦ માં કવાથ કરવો વાસણ સાફ કલાઇવાળું લેવું અને કવાથ ચડતો હોય ત્યારે તેમાં સિંધાલુણ તો ૫, પાપડખાર તો. ૫ નાંખી આપવો. જ્યારે પાણી તોલા ૧૬૦ રહે ત્યારે ઉતારી ઠંડુ થતાં હાથે ચોળી

[illegible] ે ચડાવી જાડો રસ જેવો થયા પછી

[illegible] ાગર જાડી ચાસણી કરી લેવી. અને

[illegible] ા જેવો જાડો રાખવો જોઇએ.

[illegible] રી આંખમાં આંજવાથી આંખના અનેક

[illegible] બાળકોનો નેત્રરોગ, આંખ આવવી,

[illegible] ૮, કપુર, કાનસુરખ, અગરસ્યાનો, મરી,

[illegible] સુંઠ, સમુદ્રઆગ, કાસ્યજરમ, નાગજરમ,

૯

______________ મૂળનીછાલ, મીંઢોળ, પીલુ, આદુ, હીરાકસી, ા, સિંધવ, દંતીમૂળ, હરેતાલ, મનસીલ, તાલીસપત્ર, કણેરનીજડ, ારીમૂળ, વજ, નાગરમોથ, દારૂડીમૂળ, આ સોળ ચીજ બે બે ા, આકડાનુંદૂધ તો. ૨૦, થુહરનુંદૂધ તો. ૨૦, ગૌમુત્ર તો. ૮૦, નુતેલ તો. ૮૦, બધાને સાથે મેળવી કડાઇમાં નાંખી ધીમેતાપે ાી તેલ સિદ્ધ કરી લેવું.

ઉપયોગ : આ તેલનો ઉપયોગ હરસના મસાપર લગાડવામાં ય છે તેથી હરસના મસા સુકાઇ જાય છે અને લાંબો વખત સુધી પ્રયોગ કરવાથી મસા બળી જઇ નાશ પામે છે.

૨૯૫ इरिमेदादितेल

बनावट : ઇરિમેદ (ગંધીલોખેર) તો. ૧૦૦, પાણી તો. ૪૦૦ લઇ ક્વાથ કરવો અને ૧૦૦ તોલા પાણી બાકી રહે ઉતારી ગાળી લેવુ અને તેમા ૬૦ તોલા તલનુતેલ નાંખી પાક કરવો તથા ખેરનુલાકડુ, લવગ, ગેરૂ, પદમક, મજીઠ, લોદ્દર, જેઠીમધ, લાખ, નાગરમોથ, વડની છાલ, તજ જાયફળ, કપુર, કંકોલ, સફેદખેરનીછાલ, ધવ, ધાવડીફુલ, એલચી, નાગકેસર, કાયફળછાલ આ ચીજો અર્ધ અર્ધ તોલો લેવી અને તેનું કલ્ક કરી એ તેલમાં નાંખી પાક કરી લેવો. સિદ્ધ તેલ થતા ઉતારી ગાળી લેવું.

૪૦૫ विषगर्भतेल

બનાવટ : વજ, કુષ્ટ, ધતુરાનાંબીજ, માલકાંગણી, કાયફલ એ ચીજો દરેક અઢી અઢીતોલા, વછનાગ ૧રાા તોલા, બધાને બારીક વાટી લુગદી કરી લેવી. તલનુંતેલ શેર ૨ાા, નગોડનાંપાનનોરસ તો. ૮૦, ભાંગરાનોરસ તો. ૮૦, ધતુરાનાપાનનોરસ તો. ૮૦, ગૌમુત્ર તોલા ૮૦ બધા સાથે મેળવી મંદાગ્નિથી તેલનો પાક કરવો. પાણી બળી તેલ બાકી રહે ઉતારી ગાળી લેવું.

ઉપયોગ : આ તેલની માલીસ કરવાથી તમામ પ્રકારનાં વાતરોગ મટે છે. દરદ મટાડી વાયુના ઉપદ્રવો મટાડે છે.

૪૦૬ वेजीटेबलहेरओइल

બનાવટ : નાગરમોથ, છડીલો, કપુરકાચલી, પાનડી, ગુલાબનાંફુલ, શ્વેતચંદન, એલચી, લવીંગ, મોટીએલચી, ધાણા, કંકોલ, દાડિમેર, બાલછડ, તજ, વાળો, કચુરો આ સર્વ સાફ કરેલ હોય તેમાંથી એક એક તોલો લઇ અર્ધકચરી કરી લેવી. પછી એક બરણીમાં ખોપરાનુતેલ અથવા તલનુંતેલ તોલા ૮૦ લઇ તેમાં ઉપરનો મસાલો નાખવો. અને વાસણ બંધ કરી, મ્હોં બરાબર બંધ કરી રાખવું. વાસણને તડકામાં પંદર દહાડા રાખવું. ત્યારબાદ તેને ખોલી, હાથે ચોળી, કપડાથી ગાળી લેવું. આ ગાળેલું તેલ એક બાટલીમાં ભરી રાખવું.

ઉપયોગ : મગજને ઠંડક આપે છે. વાળ કાળા તથા ચમકદાર બનાવે છે. સુગંધમાં પણ ઉત્તમ જણાય છે. મગજને પુષ્ટી આપી, આનંદ આપે છે.

સૂચના : બની શકે તો આ તેલની ચીકાશ દૂર કરવા માટે એમોનીઆ અને પાણીના ઉકાળે શુદ્ધ કરીને તૈયાર કરેલું તેલ લેવું. એને બરણી ઢાંકેલ રાખે અને દિવસે બહાર રાખવી.

આકડાનાપાનનોરસ	તો. ૧૦
લીંબડાનાપાનનોરસ	,, ૧૦
સરસવનુંતેલ	,, ૫૦

વિધી : બધી ચીજોના રસ સાથે તેલ નાંખી થોડા મોટા વાસણમાં રાખી મંદ આંચવડે તેનું પાચન કરવું અને ફક્ત તેલ રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી તેમાં કપુર તો. ૨॥ અને હરતાલ તો. ૧ નાંખી હલાવી બાટલીમાં ભરી લેવું.

ઉપયોગ : આ તેલની શરીરે માલીસ કરવાથી સુકી ખુજલી અને ચામડીનાંદરદો મટે છે.

સૂચના : દરરોજ તેલ રાત્રે લગાડવું અને સવારનાં મેટ (મુલતાની માટી) વડે સ્નાન કરવું.

૪૧૦ सुवासिकआमलातेल

બનાવટ : લીલાઆમળા લાવી તેને કુટી તેમાંથી દશ શેર રસ કાઢવો. પછી તેને કલઇ કરેલા વાસણમાં તલનુંતેલ શેર ૨૦ નાખી ધીમી આંચે પકાવવું. તેલ માત્ર બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ઠંડું થયે ગાળી એક વાસણમાં કાઢી લેવું પછી તેમાં નીચે બતાવેલી ચીજો અધકચરી કરી, તેમાં નાખી કપડું બાંધ કરી સાત દિવસ તેને તડકામાં રાખવું. ચીજોનાં નામઃ–શ્વેતચંદન, છડીલો, નખલા, કપુરકાચલી, વાળો, પાનડી, અગર, તગર. તમાલપત્ર, કપુર, એલચી, મોટીએલચી. ધાણા, લવીંગ, ગુલાબનાંફુલ, જાવંત્રી, ચણકબાબ એ દરેક રોઢ રોઢ તોલો લઇ જાડું ચૂર્ણ કરી ઉપરના તેલમાં મેળવી દેવું. સાત દિવસ રાખ્યાબાદ ગાળી લઈ તેમાં ગુલાબ કે હીનાનું-અત્તર તથા એલચી અને પીપરમેંટનું થોડું થોડું તેલ મેળવી બાટલી ભરી દેવી.

ઉપયોગ : માથામાં નાખવા માટે ઉત્તમ, સુગંધીયુક્ત અને

२०७ षड्बिंदुतेल

[illegible]

२०८ [illegible]

[illegible]

આવી જાય અને ફીણ ન આવે ત્યારે પાકું થયું સમજી ઉતારી ઠંડું કરી ગાળી લેવું.

પ્રમાણ : ૧ તોલો. **સમય :** સવાર, સાંજ ભોજન સાથે.

ઉપયોગ : સંગ્રહણી, ગુલ્મ, હૃદયરોગ, સોજો, જરલ, જ્વર, ખાંસી, શ્વાસ, અર્શ, મંદાગ્નિ મટાડી ભૂખ લગાડે છે. અને સંગ્રહણીને સારો ફાયદો કરે છે.

૪૧૩ खदिरादिघृत

બનાવટ : ખેરનીછાલ તો. ૧૦૦, અર્જુનછાલ તો. ૨૦, અનંતમૂલ તો. ૨૦, સીસમનુંચૂર્ણ તો. ૨૦, નેતરનીલાકડી તો. ૨૦, કરંજછાલ તો. ૨૦, નીંબછાલ તો. ૨૦, કડાછાલ તો. ૨૦, ખડસલીઓ તો. ૨૦, વાવડીંગ તો. ૨૦, ગળો તો. ૨૦, ત્રિફળા તો ૨૦, શાલીનછાલ તો. ૨૦, હળદર તો. ૧૦, દારૂહળદર તો. ૧૦, શતાવરી તો. ૨૦, પાણી તો. ૪૦૦૦માં કવાથ કરી ૧૦૦૦ તોલા રહે ઉતારી ગાળી લેવું અને તેમાં ગાયનુંઘી તો. ૪૦૦, આમળાનોરસ તો. ૪૦૦ નાખી નીચેની ચીજોનો કલ્ક નાંખી મંદતાપે ઘૃત પકાવી સિદ્ધ કરી લેવું. ઈન્દ્રજવ, [illegible], અતિવિષ, નાગરમોથ, કાળીપાટ, ચંદન, ધમાસો, પટોલપત્ર પદ્મક, વજ, વાસા, હળદર, શતાવરી આ દરેક બે બે તોલા લઈ કલ્ક કરવો.

પ્રમાણ : ૧ તોલો. **અનુપાન :** સાકર કે દૂધ સાથે.

ઉપયોગ : રક્તવિકાર, કુષ્ટરોગ તથા જે સ્ત્રીને કોઈ રતવા હોય, વારંવાર કસુવાવડ થતી હોય તેને સારો લાભ આપે છે. અને [illegible]

૪૧૪ छागलाद्यघृत

બનાવટ : [illegible] તો. ૪૦૦ [illegible] તો. ૪૦૦ લેવી, [illegible]

૪૧૬ भलातकघृत

बनावट : ભીલામ શેર ૫, ચૂકાનીભાજી શેર ૧, લીંબુનોરસ શેર ૧, દહીંનુંપાણી શેર ૧, આદુનોરસ શેર ૧, પાણી શેર ૧૬, આ ચીજોનો કવાથ કરી ઉતારી લેવો. પાણી શેર ૪ રહે ત્યારે ગાળી લઈ તેમાં ગાયનુંઘી શેર ૨ નાંખવું અને નીચેનું કલ્ક (ચટણી) કરી તેમાં નાંખી ધીમે તાપે પકાવવું. કલ્કનીવિગત : શુંઠ, મરી, પીપર, ચવક, ચિત્રક, પીપરામૂળ, ગજપીપર, હિંગ, અજમોદ, હાઉબેર, સાજીખાર, સિંધવ, વડાગરૂં, કાચલવણ, ખંગડીખાર, સંચળ, જવખાર એ દરેક ચીજ બબ્બે તોલા લઇ કલ્ક કરી લેવો, અને વિધીસર ઘી બનાવી, ઠંડું થયે ગાળી લઇ બાટલીમાં રાખવું.

प्रमाण : તોલો ૧ **समय :** સવાર સાંજ, ભોજન પહેલાં.

उपयोग : મંદાગ્નિ હરસ, બરલ, જલોદર, ગોળો, અર્બુદ, સોજા, કુષ્ટ મેહરોગ, બસ્તીરોગ અને ઉદરરોગ મટાડી જઠરાગ્નિ પ્રદિપ્ત કરે છે.

૪૧૭ शंखपुष्पादिघृत

बनावट : શંખપુષ્પીનોસ્વરસ તોલા ૧૯૨, ગાયનુંઘી તોલા ૬૪, ગાયનુંદૂધ તો. ૬૪ તથા જટામાસી, કઠુ, વિદારીકંદ, જેઠીમધ, સુખડ, ઉપલસરી, વજ, હરડેછાલ, બહેડાછાલ, આમળા, સુંઠ, મરી, પીપર, હળદર, દારૂહળદર, પટોલપત્ર, ત્રિધારાકુ, એ દરેક ચીજ ચાર ચાર તોલા લઈ વાટી પાણીમાં મર્દન કરી લુગદી કરી ઉપરની ચીજોને એક વાસણમાં નાંખી મંદ તાપે ઘી સિદ્ધ કરી ઉતારી ગાળી લેવું.

प्रमाण : ૧ તોલો.

अनुपान : ખડી સાકર સાથે મેળવીને લેવું.

૪૧૬ भलातकघृत

बनावट : ભીલામ શેર ૫, ચૂકાનીભાજી શેર ૧, લીંબુનો-રસ શેર ૧, દહીંનુંપાણી શેર ૧, આદુનોરસ શેર ૧, પાણી શેર ૧૬, આ ચીજોનો કવાથ કરી ઉતારી લેવો. પાણી શેર ૪ રહે ત્યારે ગાળી લઈ તેમાં ગાયનુંઘી શેર ૨ નાંખવું અને નીચેનું કલ્ક (ચટણી) કરી તેમાં નાંખી ધીમે તાપે પકાવવું. કલ્કનીવિગત : શુંઠ, મરી, પીપર, ચવક, ચિત્રક, પીપરામૂળ, ગજપીપર, હિંગ, અજમોદ, હાઉ-બેર, સાજીખાર, સિંધવ, વડાગરૂં, કાચલવણ, ખંગડીખાર, સંચળ, જવખાર એ દરેક ચીજ બબ્બે તોલા લઇ કલ્ક કરી લેવો, અને વિધીસર ઘી બનાવી ઠંડું થયે ગાળી લઇ બાટલીમાં રાખવું.

प्रमाण : તોલો ૧ **समय :** સવારસાંજ,ભોજનપહેલાં.

उपयोग : મંદાગ્નિ હરસ, બરલ, જ્લોદર, ગોળો, અર્બુદ, સોજા, કુટ મેહરોગ, બસ્તીરોગ અને ઉદરરોગ મટાડી જઠરાગ્નિ પ્રદિપ્ત કરે છે.

૪૧૭ शंखपुष्पादिघृत

बनावट : શંખપુષ્પીનોસ્વરસ તોલા ૧૯૨, ગાયનુંઘી તોલા ૬૪, ગાયનુંદૂધ તો. ૬૪ તથા જ્ટામાસી, કડુ, વિદારીકંદ, જેઠીમધ, સુખડ, ઉપલસરી, વજ, હરડેછાલ, બહેડાંછાલ, આમળા, શુંઠ, મરી, પીપર, હગરર, દારૂહળદર, પટોલપત્ર, સિંધાલુણ, એ દરેક ચીજ ચાર ચાર તોલા લઈ વાટી પાણીમાં મર્દન કરી લુગદી કરી ઉપરની ચીજે એક વાસણમા નાંખી મંદ તાપે ઘી સિદ્ધ કરી ઉતારી ગાળી લેવું.

प्रमाण : ૧ તોલો

अनुपान : રોટી સાકર સાથે મેળવીને લેવું.

ગાંજાનીભસ્મ તો. ૨ જુનાવાંસનુંલાકડું તો. ૪
અઘેડાનું સુકેલું પંચાગ તો. ૧૬૦

विधी : એક લોઢાની કડાઇ લઇ તેમાં અરધું અઘેડાનું-પંચાગ ભાંગી નીચે રાખવું અને ઉપર બતાવેલી દવાઓ તેનાપર છાંટી દઇ પાછું તેનાપર બાકી રહેલું પંચાગ નાંખી આપવું ને જરા અંગાર લઇ સળગાવી દેવું. બધી દવા બળીને રાખ થાય તેમ કરવું. વાંસનીલાકડી વડે હલાવતા જવું કે દવા કયાં કાચી ન રહે. બરાબર બળી રાખ થાય કે સંભાળી કાઢી લઇ બારીક વાટી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण : ૨ રતીભાર.

अनुपान : નાગરવેલનુંપાન કાચું લઇ તેમાં આ દવા નાંખી હળવે હળવે ચાવતા જવું ને રસને ગળામાં ઉતારતા જવું.

उपयोग : દમ–શ્વાસરોગ માટે ઉત્તમ છે બે ત્રણ માત્રા લેવાથી દમનો હુમલો બેસે છે ને પછી રોજ ૩ માત્રા લેવાથી કફ પાણીને છુટો કરી આપે છે. કફ નીકળી ખાલી થાય કે આ દવા બંધ કરી આપવી.

सुचना : કફ મટયા પછી અશક્તિ હોય તો અભ્રકભસ્મ તાકાત માટે પાછળથી આપવાનું શરૂ કરવું. આ દવાથી દમનો હુમલો પ.ચોક વર્ષ માટે તદન બેસી જાય છે.

नोंध : આજે ચલમમાં પીને લોકો જે ફેંકી આપે છે તેની રાખ હોય તે ગાંજાનીભસ્મ આમાં લેવી છે. એક સાધુનો બતાવેલ પ્રયોગ છે અને એક વૈદ આ પ્રયોગ વાપરી સર્વને વાપરવા ભલામણ કરે છે

૪૨૦ नीमकसुलेमानी

बनावट : નવસાર તો. ૧ સાજીખાર તો. ૧
જવખાર ,, ૧ મોરથુથુ ,, ૧

ઉપયોગ : જીર્ણજ્વર, ક્ષયનોહડીલોતાવ, દાહ, રક્તવિકાર, અરૂચી, મંદાગ્નિ, બાલશોષ, બાળકોનોજીર્ણજ્વર, ખસ, ખુજલી વગેરે મટે છે. ક્ષયના તાવ માટે રામબાણ છે.

સૂચના : આ સત્વ સ્વાદમાં કડવું લાગે છે માટે બને તો સફેદ કેપસુલમાં ભરીને દરદીને આપવાથી ખરાબ સ્વાદ નહિં લાગે તથા ક્ષયમાં કોડીભસ્મ સાથે અને હૃદયનીનબળાઇમાં વંસલોચન તથા એલચીનાચૂર્ણ સાથે આપવું જોઇએ.

૪૨૨ प्लीहानाशकक्षार

બનાવટ : આકડાનાંપાકેલાંપાન તો. ૪૦ લઇ હાઉબેર યાને હપુષાનાં પાન તોલા ૪૦ બંન્નેને ખાંડી તેમાં ૪૦ તોલા પંચલવણ નાંખવું (પંચલવણ એટલે સિંધાલુણ, મીઠું, સંચર, બીડલુણ, કાચલુણ) એ સર્વને હાથવડે મેળવી એક માટીની હાંડલીમાં ભરી બંધ કરી કપડમાટી કરી લેવી. અને પછી તેને ગજપુટનો અગ્નિ આપી દેવો. ભસ્મ જેવો અંદર પદાર્થ બની જાય તે સંભાળી કાઢી બારીક વાટી કપડછાણ કરી રાખવો.

प्रमाण : ૦। તોલો.

अनुपान : પીલુડીનાઅર્ક સાથે આપવો.

समय : સવાર, સાંજ, ૨૧ દહાડા દવા લેવી.

उपयोग : બરલ, કલેજાનોસોજો, ગાંઠ ગમે તેવી ભયંકર દોષ આ ઉપાયથી મટી જાય છે.

નીકળવું, દાંત મેલા કે ખરાબ થવા, વગેરે મટી પૂર્ણ આરામ થાય છે અને મોઢામાંથી સારી ખુશબો આવે છે.

૪૨૦ सुवासिकमंजन

बनावट : ફુલાવેલફટકડી તો. ૨॥, કપુર તો. ૨॥, તજ તો. ૨॥, અકકલકરો તો. ૨॥, કબાબચીની તો. ૧॥, નાગરમોથ તો. ૨॥, હરડેછાલ તો. ૨॥, શેકેલુંજીરૂં તો. ૨॥, મરી તો. ૧॥, બોલસરીનીછાલ તો. ૫, વાવડીંગ તો. ૨॥, સિંધાલુણ તો. ૧॥, શુંઠ તો. ૧॥, ચાક (સાફ કરેલો) તો. ૩૦. બધાનું બારીક ચૂર્ણ કરી, કપડછાણ કરવું અને બાટલીમાં ભરી લેવું.

उपयोग : દાંતનીપીડા, દાંતહાલવા, મોઢામાંથી ખરાબવાસ આવવી, દાંતનાપારાસુઝીજવા વગેરે મટે છે અને દાંત સાફ રહે છે.

प्रकरण २० मुं—पाक

४२१ एखरापाक

बनावट :

એખરો	તો.	૧૦	ગોખરૂ	તો.	૫
કૌચબીજ	,,	૫	બલબીજ	,,	૫
કાગીમુશલી	,,	૫	શતાવરી	,,	૫
સાલમમિશ્રી	,,	૫	ચોપચીની	,,	૫
બદામ	,,	૨૦	પીસ્તા	,,	૨૦
એલચી	,,	૨॥	જાયફળ	,,	૧॥
લવંગ	,,	૧॥	કેસર	,,	૧॥
જાવંત્રી	,,	૧॥	તજ	,,	૧॥

प्रमाण : ૨॥ તોલા. **समय :** સવાર સાંજ.

अनुपान : ગરમપાણી કે ચોપચીનીનોક્વાથ.

उपयोग : ઉપદંશ (ગરમી), નાડીવ્રણ, ચાંદી, કુષ્ટ, ભગંદર, વાતવ્યાધિ, ધાતુક્ષીણતા, ખાંસી, શરદી, ક્ષય અને નબળાઇ મટાડે છે.

पथ्य : જુનાચોખા, મગ, તુવેરનીદાળ, ઘી, મધ, ઘઉં, સીંધાલુણ, સરગવાનીસીંગ, ઘીસોડાં, આદુ અને સહેજ ગરમપાણી આ ચીજો વાપરી શકાય.

૪૩૬ तुलसीपाक

बनावट : તુલસીનાંબીજ તો. ૧૦, ચોપચીની તો. ૨, એખરો તો. ૨, પીપરીમૂળ તો. ૨, નાગકેશર તો. ૨, અશ્વગંધા તો. ૨ એ બધી વસ્તુને ખાંડી કપડછાણ ચૂર્ણ કરી જુનું મધ તો. ૨૦ સાથે મેળવી એક દિવસ રાખ્યાબાદ સાકર તો. ૫૦ની ચાસણી કરી તેમાં ઉપરની વસ્તુ નાખી તેમાં કેશર, એલચી, જાવંત્રીનું, એક એક તોલો ચૂર્ણ ઉપરથી નાંખી, મેળવી અવલેહના રૂપમાં બનાવી એક બરણી ભરી રાખવી.

प्रमाण : તો. ૧ થી ૨. **समय :** હંમેશાં સવારે આપવું.

अनुपान : સાકર નાખી ગરમ કરેલું આપવુંદૂધ, પાચન થઈ શકે તેટલુ લેવું.

उपयोग : ધાતુક્ષીણતા મટી જાય છે અને નબળાઇ હશે તો પણ મટાડી શૌર્ય આપશે.

૪૩૭ पुत्रदारसायन

बनावट :	નગોડનામૂળ	તો.	૨૪	જાયફળ	તો.	૨
	રીંગણીમૂળ	,,	૧	જાવંત્રી	,,	૧
	[illegible]	,,	૧	[illegible]	,,	૨

થયું ગણાય) પછી તે અર્કમાં ૧૬મો ભાગ યાને એ રતલ અર્ક હોય તો ૫ તોલા સાજીખારનુંચૂર્ણ તેમાં મેળવી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण : ૨ તોલા. **अनुपान :** થોડા પાણી સાથે.

उपयोग : પેટનો દુખાવો તુરત મટાડે છે. ઝાડો સાફ લાવે છે ને પાચનશક્તિ સતેજ કરે છે. **પેટના શૂળ માટે ઉત્તમ છે.**

४४२ कुष्मांडरसायन

बनावट : આશરે ૧૦ રતલ વજનનું એક મોટું એવું શ્વેતકોળું લાવવું તેમાં વચ્ચે ડગળી કરી તેમાં રહેલ ગર્ભ કે બીયાંને ચમચાથી હલાવી નાંખવું અને તેમાં ઉંચી હીરાહીંગ તો. ૨૦ નાંખી ડગળી બંધ કરી ઉપર જરા ઠીક રીતે કપડમાટી કરી તેને જમીનમાં કે ઉકરડાવાળી જગામાં ખાડો કરી તેમાં રાખી એક માસ રાખી મુકવું. પછી તેને કાઢી અંદરમાં રસ થએલ હોય તેને સંભાળી ચમચા કે તેલ કાઢવાની પળીવડે દ્વારૂપ રસ હોય તેને કાઢી કપડે ગાળી સ્ટોપર બાટલીનાં ભરી રાખવું. ખાડો તેનું ફળ રહે તેવડાજ માપનો નાનો કરવો.

प्रमाण : ૫ થી ૧૦ ટીપાં. **अनुपान :** પાણી તો. ૨ સાથે.

उपयोग : પેટનોવાયુ, હડકો, શરીર ફરીજવું અને શરદી તથા વાયુની અનેને વ્યાધિમાં ફુલીઆવી કે ગરમી વારવા ઉપયોગી ચીજ છે.

४४३ चित्रकसार

बनावट : ચિત્રકમૂળનીછાલનું ચૂર્ણ તો. ૫
નવસાર (સંડસીનુસા) „ ૧૦

विधी : એક બાટલીનાં ભરી હાલ દાટા રાખવું, દરરોજ એકવાર હલાવવું. અને પછી અઢારે દિવસે કપડે ગાળી રાખી લેવું.

થયું ગણાય) પછી તે અર્કમાં ૧૬મો ભાગ યાને બે રતલ અર્ક હોય તો ૫ તોલા સાજીખારનુંચૂર્ણ તેમાં મેળવી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण : ૨ તોલા. **अनुपान :** થોડા પાણી સાથે.

उपयोग : પેટનો દુખાવો તુરત મટાડે છે. ઝાડો સાફ લાવે છે ને પાચનશક્તિ સતેજ કરે છે. **પેટના શૂળ માટે ઉત્તમ છે.**

४४२ कुष्मांडरसायन

बनावट : આશરે ૧૦ રતલ વજનનું એક મોટું એવું શ્વેતકોળું લાવવું તેમાં વચ્ચે ડગળી કરી તેમાં રહેલ ગર્ભ કે બીયાંને ચમચાથી હલાવી નાંખવું અને તેમાં ઉંચી હીરાહીંગ તો. ૨૦ નાંખી ડગળી બંધ કરી ઉપર જરા ઠીક રીતે કપડમાટી કરી તેને જમીનમાં કે ઉકરડાવાળી જગામાં ખાડો કરી તેમાં રાખી એક માસ રાખી મુકવું. પછી તેને કાઢી અંદરમાં રસ થએલ હોય તેને સંભાળી ચમચા કે તેલ કાઢવાની પળીવડે દવારૂપ રસ હોય તેને કાઢી કપડે ગાળી સ્ટોપર બાટલીનાં ભરી રાખવું. ખાડો તેનું ફગ રહે તેવડાજ માપનો નાનો કરવો.

प्रमाण : ૫ થી ૧૦ ટીપાં. **अनुपान :** પાણી તો. ૨ સાથે.

उपयोग : પેટનોવાયુ, લકવો, શરીર ઠરીજવું અને શરદી તથા વાયુની ગમેતે વ્યાધિમાં દુરીનારી કે ગરમી લાવવા ઉપયોગી ચીજ છે.

४४२ चित्रकसार

बनावट : ચિત્રકમૂળની છાલનું ચૂર્ણ તો. ૫
નવસાર (સંચળનીલુણ) .. ૧૦

विधी : એક બાટલીમાં ભરી સાત દહાડા રાખવું, દરરોજ બેવાર હલાવવું. અને પછી આઠમે દિવસે કપડે ગાળી રાખી લેવું.

નાના ટુકડા કરી એક સાસ રીઢા માટીના હાંડલામાં ભરી લેવાં અને તેના ગળામાં એક ચીનીનું વાસણ પ્યાલા જેવું હોય તે રાખી દેવું. આ મૂળ પોણા ભાગમાં ભરી તેના પર બરાબર સ્થીર રહે તેમ પ્યાલો રાખી દેવો અને પછી એ હાંડલીનું મોં ઢાંકણાથી બંધ કરી તેની સાંધ ઘઉંનાલોટ વડે ચોડી આપવી. પછી તેને ચૂલે ચડાવી ત્રણેક કલાક અગ્નિ આપવો. જ્યારે અગ્નિ અપાય ત્યારે હાંડલીનાં ઉપરનાં ઢાંકણામાં પાણી ભરી લેવું અને તે ગરમ થાય ત્યારે કાઢી લઈ ફરી ઠંડુ પાણી ભરી લેવું આમ કરવાથી વરાળ રૂપે અર્ક ઉડી ઢાંકણા નીચે રાખેલા પ્યાલામાં જમા થઇ જશે તે ભઠી ઠંડી થતાં ખોલી સંભાળથી કાઢી લેવું અને ગાળી બાટલી ભરી લેવી.

उपयोग : અનેક પ્રકારનાં નેત્રરોગમાં સળી ભરી આંજવાથી અજબ ફાયદો થાય છે તથા નાગરવેલનાપાનમાં નાખી રોજ ખાવાથી સારી તાકાત લાવે છે.

૪૪૬ पाचकअर्क (१)

बनावट :

લીલોફૂદીનો	શેર ૧	અજમો	શેર ૦॥
મોટીએલચી	,, ૦॥	લવંગ	,, ૦॥
પાણી	,, ૨૦		

विधी : બધી ચીજોને પાણીમાં પલાળીને રાત્રે રાખી મુકવું. સવારે નલીકાયંત્રમાં ભરી અર્ક ખેંચી લેવો. અર્ક ૧૬ બાટલી (૧૦ શેર) થાય છે.

प्रमाण : ૨॥ તોલા. **समय :** ચાર વખત લેવું.

उपयोग : પેટનોદુઃખાવો, વાયુ, મંદાગ્નિ, અરૂચી વગેરે મટાડે છે.

૪૪૭ पाचकअर्क (२)

बनावट : મોટીએલચી તો ૧૦, લજ તો. ૪૦ એ બન્નેને

प्रमाण : એક ટીપું એક માસના બાળક માટે, ૭ માસના માટે ૩ ટીપાં, એક વર્ષના માટે ૫ ટીપાં, મોટાં બાળક માટે ૫ થી ૧૦ ટીપાં, મોટી ઉમરના માટે ૧૫ થી ૩૦ ટીપાં લેવાય.

अनुपान : પાણી સાથે મેળવીને અપાય.

उपयोग : બાળકોને થતી શરદી, તાવ, ખાંસી, કફ, ન્યુમોનીઆ, વરાધ, નબળાઇ, બેહોશી, વગેરેમાં આપવાથી સત્વર ફાયદો થાય, જો દસ્ત સાફ લાવવાની જરૂર હોય તો તેમાં એળીઓ કે રેવંચીનોશીરો મેળવીને આપવો. જેથી ઝાડો સાફ આવી જશે. વધુ પડતા ઝાડા થતા હોય તો આ દવામાં અફીણનોઅર્ક એકાદ ટીપું મેળવી, ઉમર પ્રમાણે યોગ્ય માત્રા વિચારીને આપવી, તો તત્કાળ ફાયદો થશે.

४४९ रक्तशोधकअर्क (१)

बनावट : ગળો તો. ૨૦, ઈંદ્રિવારૂણીનાંમૂળ તો. ૧૦, ગોરખમુંડી તો. ૨૦, બાવળનાપરડા તો. ૨૦, કાંચનારછાલ તો. ૨૦. ત્રણ વર્ષનો જુનો ગોળ તો. ૨૦, મગદબીઉસબો તો ૨૦, ચોપચીની તો. ૨૦, કડવાંપરવળનાંપાન તો. ૨૦, મધ તો. ૨૦ સરપૂંખાનામૂળ તો. ૨૦, સીસમનોભૂકો તો. ૨૦, ચંદનનોભૂકો તો. ૨૦, લીમડાનીઅંતરછાલ તો. ૨૦, આ બધી દવાઓને કચરી, એક વાસણમાં પાણી શેર ૩૦માં પલાળી, ત્રણ દિવસ રાખી પછી ઉકાળો કરવો. જ્યારે બાકી પાણી શેર પાંચ રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લઈ તેનું નલીકાયંત્રથી અર્ક ખેંચી, બાટલીમાં ભરી દેવું.

प्रमाण : ૧ થી ૨ તોલા સુધી દવા તથા તેમાં થોડું દૂધ નાખીને આપવી.

समय : દિવસમાં બે વખત લેવી.

उपयोग : રક્તવિકાર, ઉપદંશ, કુષ્ટરોગ, ખસ, ખરજવું.

૪૫૫ अमृतासत्वयोग

बनावट : ગળોસત્વ તો. ૧ એલચીનાંબીજ તો. ૧
જેઠીમધ ,, ૧ પ્રવાલભસ્મ ,, ૧
વંસલોચન ,, ૪ સાકર ,, ૮
શ્વેતચંદનનો ભુકો તો ૨.

विधी : સર્વને બારીક વાટી, કપડાંવડે ચાળી લેવું.

प्रमाण : ૨ થી ૪ આનીભાર.

अनुपान : મધમાં ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

समय : દિવસમાં ત્રણ વખત.

उपयोग : જીર્ણજ્વર, નબળાઇ, ખાંસી, ક્ષયનોતાવ, ક્ષય, દાહ, શોષ વગેરે મટે, ભૂખ લાગે અને શરીરમાં બળની વૃદ્ધિ થાય.

૪૫૬ कमरनाशूळनोउपाय

बनावट : કૌચબીજ તો. ૧, પીપરામૂળ તો. ૦॥, બંન્નેને બારીક વાટી લેવું, પછી દૂધ તો. ૪૦ લઇ એક માટીનાવાસણમાં ગરમ કરવુ તેમાં સાકર તો. ૪ નાંખવી તથા ઉપરની દવા પણ નાંખી આપવી અને ધીમેતાપે તેનો ક્ષીરપાક કરવો. તૈયાર થાય ત્યારે તેમાં ઘી તો ૨ નાખવુ. ઉતારી ઠંડું થયે હલાવી ખાઇ જવું. એ પ્રમાણે દશ દિવસ કરવું.

उपयोग : કમતર મટે છે, ધાતુવૃદ્ધિ થાય છે, કમરનુંશૂળ મટે છે, શરીરમાં લોહીનો વધારો થાય છે, દવા ચાલે ત્યાંસુધી બ્રહ્મચર્ય પાળવું.

૪૫૭ कासीसादियोग

बनावट : હીરાકસીભસ્મ તો. ૧ ચારોળીનાંબીજ તો. ૧
[illegible] ,, ૧ સાજીખાર ,, ૧

૪૫૫ अमृतासत्वयोग

बनावट :

ગળોસત્વ	તો. ૧	એલચીનાંબીજ	તો. ૧
જેઠીમધ	,, ૧	પ્રવાલભસ્મ	,, ૧
વંસલોચન	,, ૪	સાકર	,, ૮
શ્વેતચંદનનો ભુકો	તો ૨.		

विधी : સર્વને બારીક વાટી, કપડાંવડે ચાળી લેવું.

प्रमाण : ૨ થી ૪ આનીભાર.

अनुपान : મધમાં ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

समय : દિવસમાં ત્રણ વખત.

उपयोग : જીર્ણજ્વર, નબળાઇ, ખાંસી, ક્ષયનોતાવ, ક્ષય, દાહ, શોષ વગેરે મટે, ભૂખ લાગે અને શરીરમાં બળની વૃદ્ધિ થાય.

૪૫૬ कमरनाशूळनोउपाय

बनावट : કૌચબીજ તો. ૧, પીપરામૂળ તો. ની, બન્નેને બારીક વાટી લેવું, પછી દૂધ તો. ૪૦ લઇ એક માટીનાવાસણમાં ગરમ કરવુ તેમાં સાકર તો. ૪ નાંખવી તથા ઉપરની દવા પણ નાખી આપવી અને ધીમેતાપે તેનો ક્ષીરપાક કરવો. તૈયાર થાય ત્યારે તેમાં ઘી તો ૨ નાખવુ. ઉતારી ઠંડું થયે હલાવી ખાઇ જવું. એ પ્રમાણે દશ દિવસ કરવું.

उपयोग : કળતર મટે છે, ધાતુવૃદ્ધિ થાય છે, કમરનુંશૂળ મટે છે, શરીરમાં સોટીનો વધારો થાય છે, દવા ચાલે ત્યાંસુધી બ્રહ્મચર્ય પાળવુ.

૪૫૭ कासीसादियोग

बनावट :

હીરાકસીભસ્મ	તો. ૧	વાવડીંગનાંબીજ	તો. ૧
અજમોદ	,, ૧	સાજીખાર	,, ૧

૪૫૯ गडुच्यादियोग

बनावट : ગળોસત્વ, અભ્રકભસ્મ, લોહભસ્મ, એલચ
પીપર, સાકર આ ૭ ચીજો સમભાગે લઇ બારીક વાટી રાખવી.

प्रमाण : બે આનીભાર.

अनुपान : મધ સાથે ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग : વીર્યવધારનાર, કામોત્તેજક તથા વાજીકર
ગુણ માટે ઉત્તમ પ્રયોગ છે.

૪૬૦ गर्भांकुशयोग

बनावट : ટંકણખાર, લીંડીપીપર, વાવડીંગ, ખાખરા
બીજ, તાંદળજાનાંમૂળ, દાડમનાંમૂળ, સિંધાલુણ, આ ચીજો સમભ
લઇ બારીકચૂર્ણ કરી રાખવું.

प्रमाण : ૬ થી ૧૨ રતીભાર.

समय : સવાર, સાંજ. **अनुपान :** પાણી.

उपयोग : આ દવાનો ઉપયોગ કરનાર સ્ત્રીને ગર્ભ રહે
પામતો નથી.

सूचना : આ દવા રતુસ્નાન કર્યા પછી તે દિવસથી તે સ
દિવસ સુધી પ્રત્યેક માસે લેવાથી લખવા પ્રમાણે લાભ થાય છે.

૪૬૧ छर्दीनाशकयोग

बनावट : જાંબુનાપાન, આંબાનાંપાન, બોર બીજોરૂં,
જેઠીમધ, વાળો, પીપરામાટી, ચોખાનીધાણી, દાડમ આ દશ ચીજો
જ્યાં સુધીને પાણીમાં પલાળી રાખવું. અને તેનો ટીમ જ
રાખવો. ૫ તોલા દવા ૪૦ તોલા પાણી લેવું.

૪૬૫ दराजनीदवा (१)

बनावट : પારદ તો. ૧, ગંધક તો. ૧ કજ્જલી કરી તેમાં મોરથુથો તો. ાા અને ફુલાવેલટંકણ તો. ૨, બધાને બા કરી મેળવી તેને લીંબડાનાપાનનારસમાં તથા કુવાડીઆનાંબીજ કવાથમાં એક એક દિવસ ઘુંટી દવાને સુકવી લેવી.

उपयोग : આ દવાને જરા પાણીમાં મેળવી મલમ કરી દરાજપર લગાડવાથી ગમે તેવી નવી કે જુની દરાજ–દદ્રુ ચાર દહાડામાં મટી જાય છે અને ફરી પાછી થતી નથી.

૪૬૬ दराजनीदवा (२)

बनावट : સિંધવ તો. ૧, ટંકણખાર તો. ૧, આમલસ ગંધક તો. ૩, સાકર તો. ૫, બધાને બારીક વાટી રાખવું ગુગળના થોડાક પાણીમાં આ દવા તો. ૧ મેળવી લેપ જેવું દરાજવાળી જગાપર લગાડવાથી દરાજ મટે છે. તે સિવાય ઉપ દવાના ચૂર્ણને લીંબુનારસમાં નાંખી લગાડી શકાય છે.

उपयोग : દરેક પ્રકારની દાદર–દદ્રુ મટે છે.

૪૬૭ दशांगधूप

बनावट : વજ, હીંગ, વાવડીંગ, ગજપીપર, સિંધા કાળીપાટ, અતિવિશ, સુંઠ, મરી, પીપર આ દશ ચીજો સરખે લઈ જાડો ભૂકો ધૂપ જેવો કરી લેવો.

उपयोग : આ ધૂપનો ઉપયોગ બાળકના બિછાન કરવાથી બાળકોને થતી વ્યાધિ અને બાલગ્રહરોગ થતા અને થયા હોય તો મટી જાય છે.

દિવસ વાટી મર્દન કરી સુકવી બાટલીમાં રાખવું.

થી ૬ રતીભાર.

દૂધની મલાઈ સાથે.

પાંડુ, દાહ અને મંદાગ્નિ મટાડે છે.

योग

પ્રવાલભસ્મ, શંખભસ્મ, હરડે, બહેડા, આમળા, પીપર અને સાકર આ સાત ચીજો સમભાગે લઈ બારીક વાટી કપડછાણ કરી રાખવું.

प्रमाण : ૩ થી ૬ રતીભાર.

अनुपान : મધ અને ઘી સાથે.

उपयोग : હેડકી મટાડનાર ઉતમ યોગ છે.

૪૭૨ बालघुटी

बनावट : અજમોદ તો. ૧, બાલહરડે તો. ૧, રેવચીની-લાકડી તો. ૦ા, ફુદીનો તો. ૧, પલાશબીજ તો. ૧, બીજોરાનુંમૂળ તો. ૧, ડીકામાલી તો. ૧, સબજાનાંપાન, (રામતુલસી) તો. ૧, કુંભો તો. ૧, મીંઢીકુડ તો. ૧, કમળકાકડી તો. ૧, કરીઆતું તો. ૨ મેરડાશીંગ તો. ૧ બધી ચીજો સાફ કરી ભુકો જાડો કરી લેવો. તો. ૦ા દવા પાણી તો. ૨ માં ઉકાળી ૧ તોલો રહે ઉતારી ગાળી લેવું.

प्रमाण : ૧ ચમચી (૦ા તોલો)

समय : સવાર, સાંજ.

उपयोग : બાળકોને બાળઘુટી તરીકે હંમેશાં આપી શકાય. તાવ, ઉલટી, ખાંસી, પેટનાગેસ, કબજીયાત, નબળાઇ, ઉધરસ વગેરે મટાડી બાળકોને નીરોગી રાખે-દુધનું પાચન કરાવે.

ગોળી બનાવી ત્યાં રાખવાથી ગોની મજબુત બને છે—કડણ બને છે.

સૂચના : ઉપર બતાવેલ ચીજોનો ક્વાથ કરી તેની પીચ-કારી લેવાથી પણ ગોની સંકોચ થાય છે, ને ગર્ભાશય સ્થાનપર આવે છે.

४७६ रजःप्रवर्तकयोग

बनावट : કપાસમૂળ તો. ૪ જુનોગોળ તો. ૪
પીપળાનીજટા ,, ૨ ગાજરબીજ ,, ૧
સોઆદાણા ,, ૧

विधी : બધાને પાણી તો. ૪૦માં નાંખી ક્વાથ કરવો. પાણી તો. ૧૦ રહે ઉતારી કપડે ગાળી લેવું.

समय : રાત્રે સુતી વખતે આ બધી દવા (ક્વાથ) હોય તે પી જવી. ને સવારથી આખો દિવસ ખોરાક ન આપવો.

उपयोग : લાંબા સમયથી બંધ પડેલું રતુ આ દવાથી ખુલ્લી જાય છે.

सूचना : જો ૨૪ કલાકમાં ફાયદો ન થાય તો એવીજ રીતે બીજી દવા બનાવી સવારનાં ખાલી પેટે બીજે દિવસે આપવી.

४७७ रौप्यरसायन

बनावट : રૌપ્યભસ્મ તો. ૧, શુંઠ તો. ૧, અભ્રકભસ્મ તો. ૧, મરી તો. ૧, તામ્રભસ્મ તો. ૧, પીપર તો. ૧, બધાને ખરીક વાટી કપડછાણ કરી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण : ૩ રતીભાર. **अनुपान :** મધ અને ઘી સાથે.

उपयोग : ક્ષય, પાંડુ, ખાંસી, શ્વાસ, હરસ, નેત્રરોગ તથા પિત્તજન્ય આદિને મટાડે તથા પૌષ્ટિક છે.

ીજ્વારમાં કફને ખુલ્લો કરે છે. ખાસ કરી બાળક ભરાઈ
 હોય તેને માટે ઉપયોગી છે. ખાંસી પણ મટે છે.

૮૧ वराधनीदवा (२)

बनावट : અતિવિષ તો. ૨ કાકડાશીંગ તો. ૨
પીપર „ ૨ નવસાર „ ૧
બહેડાંનીછાલ „ ૨ ફુલાવેલટંકણ „ ૧

विधी : બધાને બારીક વાટી કપડછાણ ચૂર્ણ કરી બાટલીમાં
ભરી રાખવું.

प्रमाण : ૨ થી ૪ રતીભાર. **समय :** ચાર ચાર કલાકે.

अनुपान : મધ અને ધાવણ સાથે.

उपयोग : બાળકોનીખાંસી, શ્વાસ, તાવ, કબજીઅત, ઉદરરોગ
વગેરે મટી જાય છે.

૪૮૨ वाजीकरणयोग (१)

बनावट : ડુંગળીનોરસ આશરે તો. ૨૦.
ઘઉંનોલોટ „ „ ૪૦.
હિંગળોકરૂપી એક એક તોલાની કટ.

विधी : પ્રથમ એક વાસણમાં ઘઉંનોલોટ [illegible]
[illegible] મેગળી લોટને બાટી જેવો થાય છે તે તૈયાર
[illegible] બાટી બનાવી, બે બાટીની વચ્ચે હિંગળાનો
[illegible] બંધ કરી. બાટી બનાવી લેવી. આ બાટીને
[illegible] લેવી. પરિપકવ થાય એટલે ખોલી, લોટના
[illegible] બનાવી લેવું અને હિંગળોકના ગાંગડા જુદા [illegible]
[illegible] તૈયાર કરેલ ચુરમું લઈ તેનાં સાકર તથા ઘી
[illegible] મેળવી તૈયાર કરી, [illegible] ગ, દરરોજ અને

અંબર	રતી ૪૨	બદામનુંતેલ	તો. ૩
જાયફળ	નંગ ૩	મધ	„ ૫
સાકર	તો. ૩૦		

રીત: પ્રથમની દરેક ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું. ...દામજળમાં ચાસણી કરી લેવી. અને માજુન જેવી ...ણી થાય ત્યારે ઉતારી તેમાં ઉપરની ચીજો મેળવી ઠંડું ...મેળવી રાખી મૂકવું.

પ્રમાણ: ॥ થી ૧ તોલો. **અનુપાન:** દૂધ સાથે

સમય: સવાર સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ: વાજીકરણ, પૌષ્ટિક તથા સ્થંભન ગુણ માટે ઉત્તમ ...સ કરી નબળાઈથી થતા વિકારોને તુરત મટાડે છે.

... વાયુનાદમનોઉપાય

બનાવટ: ધતુરાનાફળનીછાલ તો. ૧ લાવી તેને ઘીમાં શેકી ...બાદ તેને વાટવી અને તેમાં જાયફળ તો. ૧, જાવંત્રી તો. ॥, ... તો. ।, ખોરાસાનીઅજમો તો. ૧, લવંગ તો. ૧, અફીણ ... ૨ એ બધી ચીજો નાખી, મેળવી, પાણીમાં મર્દન કરી ચણા ...ની ગોળી કરવી.

પ્રમાણ: ૧ ગોળી. **સમય:** સવાર તથા સાંજ.

ઉપયોગ: કફ તથા વાયુના દમનોરોગ મટે છે.

...૯૯ વાયાનોઉપાય

બનાવટ: કબુતરનીહગાર (વિષ્ટા) તો. ૧, ગોળ તો. ૧, ...ની નંગ ૧૦. બધાને બારીક વાટી બેઆનીભારની ગોળી ...ને દેવી

પ્રમાણ: એક ગોળી. **સમય:** સવાર, સાંજ.

प्रमाण : ૧ ગોળી. **समय :** સવારે અને સાંજે.

अनुपान : મધમાં ચાટી જવી.

उपयोग : શ્વાસ, ખાંસી, કફ અને શરદવાયુને મટાડે છે.

૪૮૯ श्वासहरयोग (२)

बनावट : બહેડાનીછાલ તો. ૨૦ સોનાગેરૂ તો. ૦॥
કુલાવેલ નવસાગર તો. ૧.

विधी : બહેડાનીછાલનું બારીક કપડછાણ ચૂર્ણ કરી તેમાં બીજી બે દવા મેળવી ઘુંટી રાખવું.

प्रमाण : ૦। તોલો. **अनुपान :** મધ સાથે.

उपयोग : શ્વાસ, કાસ, દમ માટે અકસીર છે.

नोंध : આ દવા થોડાક દિવસ નિયમિત સવાર સાંજ લેવી, અને દવા શરૂ કરવા પહેલાં એક જુલાબ લઈ કોઠો સાફ કરી લેવો.

૪૯૦ श्वेतश्वासकुठार

बनावट : સફેદ સોમલ કાચો તો. ૦।.
દુગ્ધશર્કરા (દૂધનીસાકર) તો. ૩॥.

विधी : એક શુદ્ધ કરેલી સાફ ખરલમાં પ્રથમ સોમલને બારીક વાટવુ અને પછી તેમાં શર્કરા મેળવતા જવું. ત્રણ કલાકમાં બધું મેળવી લઈ પછી તેને બીજા ૭ કલાક બારીક વાટી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण : ૧ રતીભાર. **अनुपान :** મલાઇ સાથે.

समय : સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग : શ્વાસ (દમ) ના રોગી માટે આ દવા રામબાણ છે. એક બે અઠવાડ બરાબર આપી લાભ થાય કે પછી થોડા દહાડા બંધ કરી ફરી બે અઠવાડ એજ દવા આપવી.

नोंध : આ દવામાં મુખ્ય સોમલ છે. કફ પ્રકૃતિને માફક ... ... ખોરાક પૌષ્ટિક, દૂધ-ઘી આપવુ અને દવા સમજીને કરવી.

રી ગળા સુધી પાણીમાં ઉભા રહેવું અને ત્યાંજ આ દવા ખાવી અને એક કલાક ત્યાં ઉભા રહી સરસ્વતીમંત્ર બોલવો. એક કલાક બાદ બ્હાર આવી દૂધ પીવું અને તે દહાડે દૂધ શીવાય બીજું કંઇ લેવું નહિ. પછી પણ ત્રણ દહાડા સાદા ખોરાક ને ફળાહારપર રહેવું. (પાણીમાં ઉભા રહી દવા લેવાનો અર્થ એ છે કે કદાચ દવા લીધા પછી ઉલટી થાય તો તે ઉલટી શરીરપર પડતાં ત્યાં કુષ્ટરોગ થઇ આવવા સંભવ છે ને તે મટતો નથી).

नोंध : આ પ્રયોગ વર્ષમાં ફક્ત એકજ દિવસે કરવાનો છે પણ તેની અસર બહુજ સારી રહે છે.

लाभ : આનાથી બુદ્ધિ તિવ્ર બને છે, યાદશક્તિમાં ખાસ વધારો થાય છે. વિદ્યાર્થીઓ માટે તેમજ વક્તા અને લેખક તથા કવિઓ માટે આ યોગ સર્વોત્તમ છે.

૯૯૪ संतानप्रदयोग

बनावट : સાહજીરૂં, કાળાંમરી, નાગકેશરઅસલી, અજમો બધી ચીજો સમભાગે લઇ ચૂર્ણ કરી રાખવું.

प्रमाण : ૦ા તોલો. **अनुपान :** ગરમપાણી.

समय : ઋતુ આવે તેજ દહાડેથી આ દવા લેવી.

उपयोग : ઋતુ સાફ લાવવા ઉપરાંત ગર્ભ ધારણ લાયક શક્તિ વધારવા માટે ઉત્તમ છે.

૯૯૫ क्षयनिवारकयोग

बनावट : સાચામોતીનીછીપનીપિષ્ટી તો. ૧, કાયફળનીછાલ તો. ૩, બધાને બારીક વાટી લેવું, અને તેને નાનીહરડેનાકવાથમાં પૂરી ચણાના જેવડી ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण : ૧થી૨ ગોળી. **समय :** સવાર,બપોર ને સાંજ.

अनुपान : અરડુસીનારસ સાથે ગોળી વાટી મેળવીને આપવી.

उपयोग : ક્ષયરોગમાં સારો લાભ આપે છે.

તેમાં ૨૦ તોલા બીઝ્બુટી (એક જાતનાં જીવડાં) નાંખી ખુલ્લી જગામાં ચુલાપર મુકી તાપ આપી ભસ્મ કરી લેવી અને તે વેળા બરાબર હલાવતા રહેવું. છેવટે બરાબર તૈયાર થયા બાદ ઠંડુ કરી તે ભસ્મ વાળી કડાઇમાં ફુંક મારી ઉડી જાય તેવો ભુકો ઉડાવી દેવો અને બાકી ભસ્મ રહે તે સંભાળી લઇ ખરલમાં વાટી કપડછાણ કરી બાટલીમાં રાખી લેવું આ ભસ્મ પાણીમાં તરે તેવી સુંદર બને છે.

प्रमाण : ૨ રતીભાર. **अनुपान :** મલાઇ કે માખણ સાથે

उपयोग : નબળાઇ, પાંડુ, ધાતુક્ષીણતા, નસોનીકમજોરી ીકાશ વગેરે મટાડી વીર્ય લોહી જલદી વધારે છે.

पथ्य : સારો અને પૌષ્ટિક ખોરાક લેવો જોઇએ.

૫૦૧ शतावरीआसव

बनावट : લીલીશતાવરીનોરસ તો. ૪૦૦.

ધાવડીપુષ્પ	તો.	૬૪	ગોળ	તો.	૧૦
મરી	,,	૪	લવંગ	,,	
પીપર	,,	૪	મોચરસ	,,	
સુવા	,,	૪	જીરૂં	,,	
સફેદમુસલી	,,	૪	જાવંત્રી	,,	
અકલકરા	,,	૪	કેસર	,,	

विधी : રસમાં ગોળ મેળવી પછી બાકીની ચીજોનું ચૂ મેળવી બે માસ ઠીક બંધ કરી ગરમ જગાપર રાખી પછી ગા બાટલીમા ભરી લેવું.

प्रमाण : ૧। તોલો. **अनुपान :** પાણી.

समय : સવાર સાંજ જમ્યા પછી.

उपयोग : ક્ષય, પ્રદર, ધાતુક્ષીણતા, જીર્ણજ્વર, ખાંસ [illegible] શ્વાસ વગેરે નરી તાકાત વધારે છે

તેમાં ૨૦ તે.લા [illegible] (સિક [illegible]
સુધાપર મુકી [illegible]
ઢાંકવાના રહેવું. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

प्रमाण : [illegible] **अनुपान :** [illegible]

उपयोग : [illegible]
[illegible] વગેરે [illegible]

पथ्य : [illegible]

५०१ शतावरीआसव

बनावट : [illegible]

[illegible]	[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

विधी : [illegible]
[illegible]

प्रमाण : [illegible] **अनुपान :** [illegible]

समय : [illegible]

उपयोग : [illegible]
[illegible]

प्रकरण २४ मुं—वैद्यकपरिभाषा

દવાઓ તૈયાર કરવા બાબતની સમજણ.

क्वाथ—આપણી ભાષામાં ઉકાળો, ક્વાથ, કાઢો એ નામથી આ બનાવટ ઓળખાય છે. સુકી વનસ્પતિ લાવી તેને ભાડી કુટી એક કલઈ કરેલા તપેલામાં કે માટીના વાસણમાં ૧ ભાગ દવા અને ૪ થી ૮ અથવા ૧૬ ભાગ પાણી નાખી જ્યારે ચોથો કે આઠમો ભાગ બાકી પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું અને પછી તેમા ઉપરથી નાખવાની કોઇ ચીજ બતાવેલી હોય તો તે મેળવી આપવી આનું નામ તૈયાર ક્વાથ છે. તે લીલી વનસ્પતિનો પણ બનાવી શકાય છે. ક્વાથ બનાવતી વખતે વાસણ ખુલ્લું રાખવું, સખત દવાઓ હોય તો સોળગણું પાણી, સામાન્ય દવાઓ માટે આઠગણું પાણી અને લીલી દવાઓ માટે ચારગણું પાણી નાખવું બરાબર દેખાય છે. ક્વાથ માટે વનસ્પતિ ૧ થી ૨ તોલા લેવાય, પેવાની તૈયાર થએલા ક્વાથનું પ્રમાણ એક વખત માટે ૨ થી ૪ તોલા લેવાય.

चूर्ण—સુકી દવાઓને સાફ કરી લખેલા વજન પ્રમાણે લઈ તેને ખરા તડકે સુકવી બારીક ખાંડી ચાળણી કે કપડાથી ચાળી લેવું તેનું નામ ચૂર્ણ છે. તેની માત્રા ૦। થી ૦॥ તોલા સુધીની ગણાય છે.

गोळी : ગોળીને ગુટી, વટી, વટક કે 'પીલ્સ' કહેવામાં આવે છે. બારીક કરેલા ચૂર્ણને પાણી સાથે, મધ સાથે, કોઈ વનસ્પતિના સ્વરસ કે ક્વાથ સાથે ઘુટીલઈ લખેલા પ્રમાણની ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી લેવી તેનું નામ ગોળી છે. એ બનાવટના ગુનગ આવે તેનો પ્રથમ ગુનગનો ક્વાથ કરી તેના સુકી વસ્તુઓ નાખી લોટા જેવું કરી પછી ગોળી [illegible] જેવું ઘટ્ટ બનાવો હાથ કરી ગોળી બનાવવી [illegible] [illegible] ગોળી [illegible] માટે ૩૫૨ પાઉડર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

प्रकरण २४ मुं—वैद्यकपरिभाषा

દવાઓ તૈયાર કરવા બાબતની સમજણ.

क्वाथ—આપણી ભાષામાં ઉકાળો, કવાથ, કાઢો એ નામથી આ બનાવટ ઓળખાય છે. સુકી વનસ્પતિ લાવી તેને જાડી કુટી એક કલઈ કરેલા તપેલામાં કે માટીના વાસણમાં ૧ ભાગ દવા અને ૪ થી ૮ અથવા ૧૬ ભાગ પાણી નાખી જ્યારે ચોથો કે આઠમો ભાગ બાકી પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું અને પછી તેમાં ઉપરથી નાખવાની કોઇ ચીજ બતાવેલી હોય તો તે મેળવી આપવી આનું નામ તૈયાર ક્વાથ છે. તે લીલી વનસ્પતિનો પણ બનાવી શકાય છે. ક્વાથ બનાવતી વખતે વાસણ ખુલ્લું રાખવું. સખત દવાઓ હોય તો સોળગણું પાણી, સામાન્ય દવાઓ માટે આઠગણું પાણી અને લીલી દવાઓ માટે ચારગણું પાણી નાખવું બરાબર દેખાય છે. ક્વાથ માટે વનસ્પતિ ૧ થી ૨ તોલા લેવાય, પ્રવાહી તૈયાર થએલા ક્વાથનું પ્રમાણ એક વખત માટે ૨ થી ૪ તોલા લેવાય.

चूर्ण—સુકી દવાઓને સાફ કરી લખેલા વજન પ્રમાણે લઈ તેને જરા તડકે સુકવી બારીક ખાંડી ચાળણી કે કપડાથી ચાળી લેવું તેનું નામ ચૂર્ણ છે. તેની માત્રા ०। થી ०॥ તોલા સુધીની સમુચ છે.

गोळी: ગોળીને ગુટી, વટી, વટક કે 'પીલ્સ' કહેવામાં આવે છે. બારીક કરેલા ચૂર્ણને પાણી સાથે, મધ સાથે, કોઈ વનસ્પતિના રસ કે ક્વાથ સાથે ઘુંટીલઈ લખેલા પ્રમાણની ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી લેવી તેનું નામ ગોળી છે. એ બનાવવાના સુગમ માર્ગે તેનો પ્રથમ ગુગળ નો ક્વાથ કરી તેમાં સુકી વસ્તુઓ નાખી લોટ જેવું કરી પછી ગોળી પાડવા જેવું થાય ત્યારે હાથ કરી ગોળી બનાવવી. [illegible] [illegible] અરસપરસ ગોળી ચોંટે નહિ માટે ઉપર પાઉડર તરીકે [illegible] ગુંદરનો ભૂકો ભભરાવવામાં આવે છે.

अंजन : આંખમાં આંજવાની દવાને અંજન કહે છે. સુરમા રૂપે, પ્રવાહી ટીપાં રૂપે કે સળી ભરી આંજી શકાય તેવા મલમ રૂપે તે હોય છે. કેટલીકવાર ગોળી કે વાટ રૂપે હોય છે તેને ઘસીને આંજી શકાય છે.

नस्य : નાકમાં સુંઘવાની દવાને નસ્ય કહે છે, પછી તે ચુર્ણ તેલ કે ઘી રૂપે ગમે તે હોય પણ નસ્ય કહેવાય છે.

पोटीश : લોટ, ચુર્ણ અથવા અળશી જેવી ચીજના જાડા ભૂકાને ગરમ પાણીમાં મેળવી, બારીને કે સુકીજ શેકીને પોટલી વચ્ચે રાખી દરદવાળી જગાએ શેક માટે વપરાય તેને પોટીશ કહે છે.

धूप-धूमाडी : અગ્નિ એક વાસણમાં રાખી તેનાપર દવા નાખવી અને તેનો ધુમાડો શરીરના કોઇ પણ ભાગમાં જ્યાં દરદ હોય ત્યાં આપવો અથવા રહેવાના મકાનમાં ધુમાડો કરવો તેને ધુપ કે ધુમાડો કહે છે.

धूम्रपान : બીડી કે હોકા રૂપે અથવા ચલમમાં દવા ભરીને ધુમાડો પીવાના કામમાં વાપરવો અથવા અંગારાપર દવા છાંટી તેનો ધુમાડો શ્વાસમાં લેવો તેને ધૂમ્રપાન કહે છે.

बंधारण : શરીરના કોઇપણ ભાગને નરમ કરવા, શેક આપવા કોઇ દવા કે વસ્તુ બાંધવામાં આવે તેને બંધાણુ-બંધારણ કહે છે.

पाट : યોની અથવા ગુદાના ભાગમાં અથવા કોઇ જખમની જગ્યામાં દવા મુકવી હોય ત્યારે દવાની વાટ કે રૂમાં પલાળીને તેની કરેલી વાટ મુકવામાં આવે તેને વાટ કહે છે બીજું નામ ફલવર્તી કે સોગઠી પણ કહેવાય છે.

फांगळा : દવાના ચુર્ણને પાણી સાથે મેળવી અથવા સુકી દવાનો કવલ કરી તે દવા મોમાં રાખી કે ફેંકી દેવામાં આવે તેને કોગળા-ગંડુષ કહેછે.

बस्ती-पीचकारी : પીચકારીમાં પ્રવાહી દવા ભરી તેને મૂત્રમાર્ગે કે ગુદામાર્ગે અંદર મુકવામાં આવે તેને એક પ્રકારની પીચકારી કે બસ્તી કહે છે. યોની સાફ કરવા કે દરદ વાળવા મોટા ડબામાં દવા ભરી

अंजन : આખમાં આંજવાની દવાને અંજન કહે છે. સુરમા રૂપે, પ્રવાહી ટીપાં રૂપે કે સળી ભરી આંજી શકાય તેવા મલમ રૂપે તે હોય છે. કેટલીકવાર ગોળી કે વાટ રૂપે હોય છે તેને ઘસીને આંજી શકાય છે.

नस्य : નાકમાં સુંઘવાની દવાને નસ્ય કહે છે, પછી તે ચુર્ણ તેલ કે ઘી રૂપે ગમે તે હોય પણ નસ્ય કહેવાય છે.

पोटीश : લોટ, ચુર્ણ અથવા અળશી જેવી ચીજના જાડા ભૂકાને ગરમ પાણીમાં મેળવી, બાફીને કે શુકીજ સેકીને પોટલી વચ્ચે રાખી દરદવાળી જગાએ શેક માટે વપરાય તેને પોટીશ કહે છે.

धूप-धूमाडी : અગ્નિ એક વાસણમાં રાખી તેનાપર દવા નાખવી અને તેનો ધુમાડો શરીરના કોઈ પણ ભાગમાં જ્યાં દરદ હોય ત્યાં આપવો અથવા રહેવાના મકાનમા ધુમાડો કરવો તેને ધુપ કે ધુમાડો કહે છે.

धूम्रपान : બીડી કે હોકા રૂપે અથવા ચલમમાં દવા ભરીને ધુમાડો પીવાના કામમાં વાપરવો અથવા અંગારાપર દવા છાંટી તેનો ધુમાડો શ્વાસમાં લેવો તેને ધૂમ્રપાન કહે છે.

बंधारण : શરીરના કોઈપણ ભાગને નરમ કરવા, શેક આપવા કોઈ દવા કે વરખ બાંધવામા આવે તેને બંધાણ-બંધારણ કહે છે.

पाट : યોની અથવા ગુદાના ભાગમા અથવા કોઈ જખમની જગ્યામાં દવા મુકવી હોય ત્યારે દવાની વાટ કે રૂમાં પલાળીને તેની કરેલી વાટ મુકવામા આવે તેને વાટ કહે છે બીજું નામ ફલવર્તી કે સોગઠી પણ કહેવાય છે.

फोगळा : દવાના ચુર્ણને પાણી સાથે મેળવી અથવા મુખી દવાનો કવાથ કરી તે દવા મોમા રાખી ફેંકી દેવામા આવે તેને કોગળા-ગંડુષ કહે છે.

बस्ती-पीचकारी : પીચકારીના પ્રવાહી દવા ભરી તેને મૂત્ર-ન્દ્રિયે કે ગુદામાર્ગે અંદર મુકવામા આવે તેને એક પ્રકારની પીચકારી કે બસ્તી કહે છે. યોની સાફ કરવા કે દરદ હાલવા મોટા ડબામા દવા ભરી

कपडमाटी : કોઈપણ વાસણ, યંત્ર કે બાટલીને જ્યારે ભઠ્ઠીમાં મુકવાની હોય ત્યારે તેને કપડમાટી કરવામાં આવે છે, કપડાના એક ટુકડાને લીલી નરમ માટીમાં ચોળીને સરખી કરી લગાડી સુકવી લેવું. કેટલીકવાર સાત કપડમાટી આવી રીતે કરવાની હોય છે તે એક પછી એક સુકવીને કરવી જોઇએ

तोलमाप : પાઠમાં લખ્યા પ્રમાણે દવાઓનું વજન લેવું. કોઇ કોઇ પાઠમાં વજન ન બતાવેલું હોય ત્યાં સમભાગે લેવાનું છે એમ સમજી લેવું.

लीली के सुकी : દવાઓ બનતા લગી સુકી કે લીલી લખેલી હોય તે પ્રમાણે લેવી કેટલીક જગાએ ખાસ લીલી લખેલી હોય ત્યાં તેના વજન મુજબ લેવાની છે. સુકી દવાઓ હમેશા સારી અને નવી વાપરવી.

जुनी दवाओ : ગોળ, વાવડીંગ, પીપર, ગોળ વગેરે એક વર્ષનાં જુના લેવાય છે. પણ શક્તિવર્ધક ઉપાયોમાં મધ નવું વાપરવું એજ ઠીક છે. કફ ઘટાડવા માટે મધ જુનું વપરાય છે.

झेरी दवाओ : સોમલ, મનશીલ, હરતાલ, વચ્છનાગ, ચપક, ઝેરકુચલા, પારદ, હીંગળો, રસકપુર, ભીલામા, કણેર, આકડો, મોરથુથુ, ટંકણ, નેપાળો, નગોડી તથા ધાતુ કે ઉપધાતુ આ તમામ શોધન કરીને વપરાય છે પાઠમાં કદી આ દવાઓની આગળ શુદ્ધ શબ્દ ન લખેલ હોય છતા શુદ્ધ કરીને વાપરવી.

बनावट : દરેક દવાની બાબતે તેની બનાવટ આપેલી છે, છતા કોઈ પાઠમાં ન આપેલ હોય તો તેની રીત એ પ્રકરણમાં બતાવ્યા પ્રમાણે જોઈ તે પ્રમાણે બનાવી લેવી.

पवन : દવાઓ માટે જે [illegible] [illegible] [illegible] આદિ આ [illegible]

कपडमाटी : કોઈપણ વાસણ, યંત્ર કે બાટલીને જ્યારે ભઠ્ઠીમાં મુકવાની હોય ત્યારે તેને કપડમાટી કરવામાં આવે છે, કપડાના એક ટુકડાને લીલી નરમ માટીમાં ચોળીને સરખી કરી લગાડી સુકવી લેવું. કેટલીકવાર સાત કપડમાટી આવી રીતે કરવાની હોય છે તે એક પછી એક સુકવીને કરવી જોઈએ

तोलमाप : પાઠમાં લખ્યા પ્રમાણે દવાઓનું વજન લેવું. કોઈ કોઈ પાઠમાં વજન ન બતાવેલું હોય ત્યાં સમભાગે લેવાનું છે એમ સમજી લેવું.

लीली के सुकी : દવાઓ બનતા લગી સુકી કે લીલી લખેલી હોય તે પ્રમાણે લેવી. કેટલીક જગાએ ખાસ લીલી લખેલી હોય ત્યાં તેના વજન મુજબ લેવાની છે. સુકી દવાઓ હમેશા સારી અને નવી વાપરવી.

जुनी दवाओ : મધ, વાવડીંગ, પીપર, ગોળ વગેરે એક વર્ષ જુના લેવાય છે. પણ શક્તિવર્ધક ઉપાયોમાં મધ નવું વાપરવું [illegible] છે. કફ ઘટાડવા માટે મધ જુનું વપરાય છે.

झेरी दवाओ : સોમલ, મનસીલ, હરતાલ, [illegible], [illegible], પારદ, [illegible], રસકપુર, ભીલામા, [illegible], [illegible], [illegible], નેપાળો, [illegible] તથા ધાતુ ને ઉપધાતુ [illegible] પાઠમાં [illegible] દવાઓની [illegible] શુદ્ધ કરીને વાપરવી.

बनावट : દરેક દવાની સાથે તેની [illegible] પાઠમાં ન બતાવેલ હોય તો તેની રીત [illegible]

पजन : દવાઓ માટે [illegible]

દવાઓનું તોલ અને માપ.

ન	આશરે	૧ ઘઉંભાર
ગ્રેન	,,	૧ રતિભાર
રતિ	,,	૧ વાલ
રતિ	,,	૧ માસો
રતિ	,,	૦)= એ આનીભાર (૪ વાલ)
રતિ	,,	૦। તોલો (૪૫ ગ્રેન)
૮ રતિ	,,	૦॥ તોલો (૯૦ ગ્રેન)
૬ રતિ	,,	૧ તોલો (૧૮૦ ગ્રેન)
૧ ઔંસ	,,	૨॥ તોલા આશરે
૧૬ ઔંસ	,,	૧ રતલ (૩૯ તોલા આશરે)
૮૦ તોલા	,,	૧ શેર (પાકો)
૪૦ શેર	,,	૧ મણ (બંગાલી)
૧ મીનીમ	,,	૧ ટીપું
૬૦ ટીપાં	,,	૧ ડ્રામ
૪ ડ્રામ	,,	૦॥ ઔંસ (૧। તોલો)
૮ ડ્રામ	,,	૧ ઔંસ (૨॥ તોલા)
૧૬ ઔંસ	,,	૧ પૌંડ (રતલ)

ચણોઠી એટલે રતી, ગ્રેન એટલે ઘઉંભાર, તોલો એટલે રૂપીઆભાર, અંગ્રેજી તરફથી પ્રગટ થતા વૈદક સાહિત્યના ઘણે ભાગે આ પ્રમાણેના તોલ તથા માપનો હિસાબ રાખેલો છે. સામાન્ય રીતે અત્યારના તોલ-માપનો આટલો ખુલાસો કે [illegible] સમજ પડે તે [illegible] આપેલ છે

ધાતુ, ઉપધાતુ તથા વિષ, ઉપવિષનું શોધન.

ખુલાસો : કેટલીક દવાઓ તેમાંના દોષ દૂર કરવા માટે તથા કેટલીક તેના ગુણમાં વૃદ્ધિ કરવા માટે શુદ્ધ કરવામાં આવે છે. અશુદ્ધ ચીજો હાની કરે છે માટે બરાબર શુદ્ધ કરીનેજ વાપરવી જોઇએ.

ધાતુ : આયુર્વેદના રસવૈદ્યક વિભાગમાં સોનું, રૂપું, તાંબુ, સીસું, જસત, નાગ, બંગ, કાંસું, પીતળ, મંડુર, વગેરેને ધાતુઓ કહેવામાં આવે છે. એ ધાતુઓની ભસ્મ બનાવી વપરાય છે. ભસ્મ કરવા પહેલાં તેને શુદ્ધ કરવી પડે છે. શુદ્ધ કરેલ ધાતુ ભસ્મ બનાવવા માટે વાપરી શકાય છે. પ્રથમ ચોખી ધાતુ લાવી તેનો ભૂકો, પતરાં કે રસ બનાવી પછી તેલ, છાસ, ગૌમૂત્ર, કાંજી (સુરકો ચાલે) કુલથીનોકવાથ આ પાંચ ચીજોમાં ધાતુને તપાવી કે રસ કરી ઠારવામાં આવે છે. દરેક પદાર્થમાં પાંચ કે સાત વખત કરવાનું હોય છે. તેમ કરવાથી ધાતુ શુદ્ધ થાય છે. તાંબા જેવી સખ્ત ધાતુને એથી વધુ લીંબુનારસમાં થોડાક વખત શોધવાથી પૂર્ણ નિર્દોષ બને છે.

પારદ : બજારમાં મળતો પારદ દવાના કામમાં વપરાતો નથી, કેમકે તેમાં નાગ, બંગ, વગેરે મળદોષ હોય છે. આ દોષ સાફ કરવા માટે પારદનું સામાન્ય શોધન અથવા તેના આઠ સંસ્કાર કરવા પડે છે. જેઓ તે ન કરી શકે એમ હોય તેમના માટે દેશી વૈદ્યકમાં શુદ્ધ પારદ મેળવવા માટે એક સરલ માર્ગ બતાવેલ છે અને તે એ કે હિંગળોકમાંથી પારદ કાઢી કપડે ગાળી તે દવામાં વાપરવો તે હિંગુલોત્થ પારદ ગુણમાં સરસ અને શુદ્ધ થાય છે. ઘણા વૈદો આ પ્રમાણે વાપરે છે. માટે જ્યાં શુદ્ધ પારદ વાપરવાનો હોય ત્યાં આ પ્રમાણે કાઢેલો પારદ લેવો બજારમાં મળતો સારો હીંગળો લાવી તેને ખરલમાં બારીક વાટી લીંબુનારસમાં પુટી સુકવી લેવું. આ

ધાતુ, ઉપધાતુ તથા વિષ, ઉપવિષનું શોધન.

ખુલાસો : કેટલીક દવાઓ તેમાંના દોષ દૂર કરવા માટે તથા કેટલીક તેના ગુણમાં વૃદ્ધિ કરવા માટે શુદ્ધ કરવામાં આવે છે. અશુદ્ધ ચીજો હાની કરે છે માટે બરાબર શુદ્ધ કરીનેજ વાપરવી જોઇએ.

ધાતુ : આયુર્વેદના રસવૈદ્યક વિભાગમાં સોનું, રૂપું, તાંબુ, લોહ, જસત, નાગ, બંગ, કાંસું, પીતળ, મંડુર, વગેરેને ધાતુઓ કહેવામાં આવે છે. એ ધાતુઓની ભસ્મ બનાવી વપરાય છે. ભસ્મ કરવા પહેલાં તેને શુદ્ધ કરવી પડે છે. શુદ્ધ કરેલ ધાતુ ભસ્મ બનાવવા માટે વાપરી શકાય છે. પ્રથમ ચોખી ધાતુ લાવી તેનો ભૂકો, પતરાં કે રસ બનાવી પછી તેલ, છાસ, ગૌમૂત્ર, કાંજી (સરકો ચાલે) કુલથીનોક્વાથ આ પાંચ ચીજોમાં ધાતુને તપાવી કે રસ કરી ઠારવામાં આવે છે. દરેક પદાર્થમાં પાંચ કે સાત વખત કરવાનું હોય છે. તેમ કરવાથી ધાતુ શુદ્ધ થાય છે. તાંબા જેવી સખ્ત ધાતુને એથી વધુ લીંબુનારસમાં થોડાક વખત શોધવાથી પૂર્ણ નિર્દોષ બને છે.

પારદ : બજારમાં મળતો પારદ દવાના કામમાં વપરાતો નથી, કેમકે તેમાં નાગ, બંગ, વગેરે મળદોષ હોય છે. આ દોષ સાફ કરવા માટે પારદનું સામાન્ય શોધન અથવા તેના આઠ સંસ્કાર કરવા પડે છે. જેઓ તે ન કરી શકે એમ હોય તેમના માટે દેશી વૈદકમાં શુદ્ધ પારદ મેળવવા માટે એક સરલ માર્ગ બતાવેલ છે અને તે એ કે હિંગળોકમાંથી પારદ કાઢી કપડે ગાળી તે દવામાં વાપરવો તે હિંગુલોત્થ પારદ ગુણમાં સરસ અને શુદ્ધ થાય છે. ઘણા વૈદો આ પ્રમાણે વાપરે છે. માટે જ્યાં શુદ્ધ પારદ વાપરવાનો હોય ત્યાં આ પ્રમાણે કાઢેલો પારદ લેવો બજારમાં મળતો સારો હોય તો તેને ખરલમાં બારીક વાટી લીંબુનારસમાં ઘુંટી શુદ્ધ કરી લેવું આ

લીંબુનારસમાં વાટી એક સાફ નવા માટીના તવાપર લગાડી સુકવી બાદ કામમાં લેવું. નેપાળો ઝેરી છે માટે શોધન બરાબર કરવું અને શોધન વખતે ઘીવાળા હાથ કરી લેવા, હાથ આંખે ન લાગે તેની સંભાળ રાખવી.

धतुरानांबीज : ધતુરાનાં બીજ લાવી તેની ગૌમૂત્રમાં પોટલી બાંધી રાત્રે પલાળી રાખવા, સવારે બીજું ગૌમૂત્ર નાંખી બાફી લેવા, ત્રણ કલાક બાફી પછી ઉતારી પાણીથી ધોઇ સુકવી લેવા અને વાટીને દવાના કામમાં વાપરવું. ઉપરની છાલ બને ત્યાં સુધી હાથે મસળી પોતી વખતે કાઢી નાખવી.

झेरकुचला : ગૌમૂત્રમાં ઝેરકુચલાને પલાળી રાખવા, દરરોજ ગૌમૂત્ર નવું નાખવું, સાત દહાડા આ પ્રમાણે કરી પાણીથી ધોઇ પછી ચપુવતી ઉપરની છાલ કાઢી નાખવી, અને તેની બે ફાડ કરી વચ્ચેથી જીભ જેવું પડ હોય તે કાઢી નાખવું. બાકી બે પડ ચોખાં કરી ધોઇ કડાઇમાં નાખી જરા ઘી વડે શેકી લેવાં, અને તરતજ ઉતારી ખાંડી ચૂરો કરી લેવો અને દવાના કામમાં વાપરવાં.

अफीण : અફીણને આદુનારસમાં પલાળી ગાળી કસુંબા જેવું કરી ધીમે તાપે જાડો રસ કરી લેવો ને દવામાં વાપરવું.

शिलाजीत : ત્રીફલાના કવાયમાં, ગૌમૂત્રમાં અને દૂધમાં એક ભાવના આપી પછી ગાળી લેવું એટલે શુદ્ધ થઇ જાય છે.

टंकण : બજારમાં તેહીઓ ટંકણખાર મળે છે તે લાવી તેના [illegible] કરી માટીનાતવામાં ફુલાવી બારીક વાટી દવાના કામમાં વાપરવું.

सुरमो : સુરમાને બારીક વાટી ખરલમાં નાખી લીંબુના- [illegible] પુટી સુકવી લેવું

शेरकनी : લીંબુનારસમાં. ત્રણ દિવસ પુટી સુકવી લેવું ને

આરોગ્યસિન્ધુ કાર્યાલય તરફથી પ્રગટ થએલા

વૈદ્ય ગોપાલજી કુંવરજી ઠક્કુર કૃત અને બીજાં

લોકપ્રિય વૈદ્યક પુસ્તકો

वैद्यकचिकित्सासार (पूर्वार्ध)

સરળ ગુજરાતિ ભાષામાં દેશી વૈદકની ચાલુ વપરાતી પ્રસિદ્ધ અને અનુભવસિદ્ધ ૫૦૧ દવાઓની બનાવટ, વાપરવાની રીત, અનુપાન, પ્રમાણ, પથ્યાપથ્ય, ઉપયોગી સુચના, દવા બનાવવાની વિધી વગેરે બાબતો, શોધન, મારણ, તોલ-માપ, માત્રાની સમજણ તથા જરૂરોપયોગી તમામ બાબતોની પૂર્ણ માહિતી સાથે નવીન શૈલીમાં લખાવેલો ઉત્તમ ગ્રન્થ. એક એક પ્રયોગ સફળતાથી કામ આપે અને હજારોનો લાભ સાધારણ માણસ પણ સહેલાઇથી મેળવી શકે તેવો આ ગ્રન્થ છે. ઉત્તમ છપાઇ, સુંદર કાગળ, પાકું બાઇન્ડીંગ, પુષ્કળ સુધારા વધારા સાથે બીજી આવૃત્તિ, મૂલ્ય રૂા. ત્રણ પોસ્ટેજ આના સાત.

वैद्यकचिकित्सासार (उतरार्ध)

જેવી રીતે વૈદક ચિકિત્સાસાર પૂર્વાર્ધ આપને ગમી ગયું છે તેવુંજ આ ઉત્તરાર્ધ તૈયાર કરેલ છે. તેમાં ૫૦૧ ઉત્તમ બનાવટો આપેલી છે. જે પૂર્વાર્ધમાં આપવાનું રહી ગયું હતું તે સર્વ આ ઉત્તરાર્ધમાં છે આ બે ખંડ તમારી પાસે હોય તો પછી તમારે કોઇપણ દવાની બનાવટ કોઇપણ રોગને માટે શોધવાને બીજા કોઇ ગ્રન્થની મદદ લેવાની જરૂર રહે તેમ નથી એટલુંજ નહિં પણ આ બનાવટો સર્વોત્તમ અનુભવી છે અને તે અનુભવી વૈદરાજોની ખાનગી બાબતો છે.

આર્ય રસાયનશાસ્ત્રનો આ ગ્રન્થ તમારે જરૂર ખરીદ કરવો એમ અમારી સલાહ છે. મૂલ્ય રૂા. બે, રફ કાગળ કાચું પુઠું રૂા. ૧॥.

भाजीपालो अने मरीमशालो

આ પુસ્તકનું મૂળ લખાણ કરાચીના પ્રસિદ્ધ પત્ર હિતેચ્છુમાં એક લેખમાળારૂપે પ્રગટ કરવામાં આવેલ હતું, તેમાં ખુબ સુધારો વધારો કરી એક ઉપયોગી પુસ્તકની ગરજ સારે તેવી રીતે તેના જુદા જુદા વિભાગ કરી તૈયાર કરેલ છે. ખાનપાનના તમામ ઉપયોગી પદાર્થો જેવાં કે મરીમશાલો, શાકભાજી, દુધદહીં, અનાજ, લીલાં સુકાં ફળો વગેરે બધા વિભાગ છે. બાળકોને કે સ્ત્રીઓને અભ્યાસ કરાવવા લાયક આ પુસ્તક બનાવેલ છે અને તેમાં આરોગ્ય અને વૈદકની દૃષ્ટિએ બધી બાબતો સરળરીતે સમજાવેલ છે. આ પુસ્તક ૧૯૩૬ના વર્ષના આરોગ્યસિન્ધુના ગ્રાહકોને ભેટ તરીકે અપાયેલ છે. પૃષ્ટ સંખ્યા ૧૫૨ની છે છતાં મૂલ્ય રૂા. ૧ પોસ્ટેજ ૦।- વધુ.

स्त्रीरोगचिकित्सा

આ પુસ્તકમાં સ્ત્રીઓનાં ખાસ દરદો અને તેના ચોકસ ઉપાયો બતાવેલા છે. જે દરદો ઓપરેશનથી મટે એવા હોય તેને બાદ કરતા બાકીનાં તમામ દરદોનું આમાં વર્ણન કરી તેના અનુભવી ઉપાયો અને બીજી પથ્યાપથ્યની માહિતી આપેલી છે. દરેક સ્ત્રીને વાંચવા માટે ઉપયોગી થાય તેમજ નવા વૈદ્યોને ચિકિત્સામા મદદગાર બને તેવું આ પુસ્તક છે. આજેજ મગાવી લ્યો. પૃષ્ટ સંખ્યા ૧૦૮ છતા કિંમત બાના આઠ. પોસ્ટેજ ૦।- વધુ

बालचिकित्सा

બાળકો માટે ૨૫ [illegible] ચિકિત્સા [illegible] અને [illegible]
કરી આયુર્વેદના [illegible] છે જે [illegible] તે [illegible]

रसायनयोगमाळा

આયુર્વેદમાં રસ-રસાયનની અનેક બનાવટો વપરાય છે. તેમાં પણ ખાસ કરી મુખ્ય ભાગે હમેશાં વપરાતી ચાલુ બનાવટોનું આ પુસ્તકમાં સંગ્રહ આપેલ છે જેનાં પાઠ તથા વિધી અનુભવમાં સારા જણાયેલ છે તેવી બનાવટો આ પુસ્તકમાં લગભગ પોણાત્રણસો આપેલી છે. એટલે કે અનેક ગ્રન્થો જોવા તપાસવા કે રાખવાની જરૂર રહેતી નથી, કોઇપણ ચાલુ રસાયન દવાની બનાવટ જોવા માટે આ એકજ પુસ્તક બસ છે. કિંમત ફક્ત આના બાર.

मकरध्वजरहस्य

ચંદ્રોદય-મકરધ્વજના નામથી બજારમાં ચાલતી ભુંટ, તેને બનાવવાની વિધી, અનુપાન, રોગવાર વાપરવાની રીત, બનાવતાં થતું ખર્ચ અને વેચવા માટેનો યોગ્ય ભાવ એ સર્વ આ નિબંધમાં આપેલ છે. કોઇપણ માણસ સમજી બનાવી વાપરી શકે તેવી આ નિબંધમાં ભરપુર માહિતી આપેલ છે. બીજી આવૃતિ બહાર પડી ચૂકી છે જેમાં ઘણોજ સુધારો કરેલ છે, છતાં મૂલ્ય આના બે.

आसवारिष्टविज्ञान

આસવ બનાવવામાં પણ ખુબ કળા રહેલી છે અને તે જો બરાબર ન આવડે તો આસવ ખાટો થઈ જાય છે, બાટલીમાંથી બુચ ઉડી જાય, બાટલીને તોડી નાખે અને પુરો ફાયદો પણ ન આપે. આ સર્વનો વિચાર કરી અમે.એ અમારો જાતિ અનુભવ જે વરસોના ૨૫ વર્ષનો હજારો રૂપીઆ અને [illegible] બાટલી આસવ બનાવ્યા પછી મેળવેલ મળ્યો તે આમાં બતાવેલ છે કે કોઇપણ માણસ તેના [illegible] તે આસવ બનાવી શકે છે. બીજી આવૃતિ બહાર [illegible] આવી છે [illegible] મૂલ્ય આના બે

બનાવટ આપેલી છે. બધી દવાઓ પેટંટ બનાવવા જેવી છે અને તે બજારમાં રોજ હજારોની વેચાય છે તેવી છે ફક્ત બે ચાર રૂપીઆની મુડીથી રોજી પેદા કરી શકાય તેવો ઉપાય આ પુસ્તકના અભ્યાસથી આપને મળે છે તથા ધંધાદારીઓ માટે તો બધી બનાવટો ઉપયોગ લેવા યોગ્ય છે. બીજી આવૃતિ પણ ખપી જવા આવી છે. મૂલ્ય બે આના.

योगशतक

પ્રાચિન સંસ્કૃત પુસ્તકનું વૈદ્ય શશીકાન્ત પંડયા કૃત સરળ ગુજરાતી અનુવાદ; આ નાનાં પુસ્તકમાં ઘણુંજ ઉમદા અને અનુભવી ઉપાયો આપેલા છે, એટલુંજ નહિં પણ તે સરળ હોવાથી સર્વને માટે લાભ આપનાર છે. લગભગ ચાલુ તમામ બીમારીના ઉપાયો આવી જાય છે. કિંમત બે આના છે.

लेबलबुक

દેશી વૈદ્યોને ત્યાં વપરાતી આયુર્વેદિક દવાઓ માટે આ લેબલબુક તૈયાર કરાવી છે. તેમાં ૭૪૪ લેબલ આપેલ છે બધી દવાઓનાં નામ આ બુકમાં આવી જાય છે તે શિવાય હાથે લખી શકાય તેવા ખાલી લેબલ પણ એમાં રાખેલા છે. લેબલ સુંદર પીળા કાગળપર બ્લોકમાં છાપેલા છે અને અક્ષરો દેવનાગરી હીંદી મોટા ટાઇપમાં લેવામાં આવ્યાથી લેબલ ઘણાજ સુંદર બનેલા છે. આ લેબલ દરેક વૈદ્યના દવાખાનામાં રહેતી દવાઓની બાટલીપર લગાડવાની ખાસ જરૂર છે. બીજી આવૃતિ પણ ખપી જવા આવી છે. સત્વર મંગાવી લ્યો એક બુકની કિંમત રૂા. ૧।। છે પોસ્ટેજ ૦।= વધુ

वैद्यकपरिभाषा

કોઇપણ માણસ વૈદક શીખવાની ઇચ્છા કરે તો તે માટે પ્રથમ તેને વૈદક ધંધાની સામાન્ય પરિભાષા શીખવાની ખાસ જરૂર

માટેજ આ ગ્રન્થ આયુર્વેદ વિદ્યાપીઠની આજ્ઞાનુસાર તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. તમોએ હજી ન મંગાવ્યો હોય તો હમણાંજ મંગાવી લ્યો, હવે થોડીજ પ્રત બાકી છે. મૂલ્ય પાકું પુઠું રૂ. ૨ાા, પોસ્ટેજ ૭ આના.

आरोग्यसिन्धुनी फाइलो

આરોગ્યસિન્ધુ માસીકની દરેક વર્ષની જુદી જુદી પુસ્તકાકારે બાંધેલી ફાઇલો તૈયાર છે, આ જુની ફાઇલો વૈદકના કિંમતી પુસ્તકોનું કામ આપે છે. વર્ષ ૧ લું રૂ. ૦ાા વર્ષ ૨ જું રૂ. ૧ અને ત્યારપછીનાં ૩ થી તે ૧૪ વર્ષસુધી ફાઇલોનું દરેકનું મૂલ્ય રૂ. બે છે એટલે જુમલે ૧૪ વર્ષનાં ૨પાાા થાય છે પણ સામટી લેનારને પોણી કીંમતે એટલે કે રૂ. ૧૯ા માં મળશે આખો સેટ મંગાવનારે અરધી કિંમત અગાઉથી મોકલવી અને રેલ્વે પારસલથી મંગાવવી જોઇએ. નોંધ: આ ફાઇલોમાં વર્ષ ૩ જુ ને ૪ થું એમ બે ફાઇલો સ્ટૉકમાં નથી તેનાં રૂ. ૩ બાદ કરી બાકીના રૂ. ૧૬ા લેવામાં આવશે.

दरदीपत्रक

દવાખાનામાં દરરોજ વાપરવા લાયકની ઉપયોગી વસ્તુ છે. આમાં દરેક દરદીની જુદી જુદી હકીકત લખી દરદીના કેસ નરકિ વપરાય છે તેથી કામ કરનારને ઘણી અનુકૂળતા રહે છે. એકસો પેજની બુક (પેડ)ના આના આઠ.

रजीस्टर

આ એક એવી જાતની બુક છે કે તેમાં દરદીની તમામ હકીકત બરાબર તારીખના ક્રમ સાથે રહે છે એક બુક લગભગ એક વર્ષ લે છે. કિંમત રૂ. ૦ા૮

आरोग्यसिन्धु

ગુજરાતી ભાષામાં ૧૫ વર્ષથી ચાલતું એક વૈદક-માસિક